

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra filosofie a práva

doc. Mgr. Ing. Libor Kutěj, Ph.D.

**Etický problém loajality
v prostředí bezpečnostních sborů**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jakub Jínek, Dr. phil.

Praha 2024



Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 19. 4. 2024

doc. Mgr. Ing. Libor Kutěj, Ph.D.

Bibliografická citace

Etický problém loajality v prostředí bezpečnostních sborů [rukopis]: diplomová práce / Libor Kutěj; vedoucí práce: doc. Mgr. Jakub Jinek, Dr. Phil. -- Praha 2024, -- s. 85

Anotace

Práce předkládá zkoumání fenoménu loajality v prostředí bezpečnostních složek státu. Snaží se o etickou orientaci v konfliktu loajality a svědomí se zvláštním zřetelem k oznamování nepravostí učiněných při výkonu práv a povinností těchto orgánů státní moci zevnitř. Především uplatněním empiricko-deduktivní metody je představeno prostředí bezpečnostních sborů, zejména zpravodajských služeb jako mentální subkultura s vlastním étosem vnitřního fungování včetně loajality k tomuto profesnímu bratrstvu. Dvě případové studie se věnují konkrétním situacím, kdy došlo k oznámení nepravostí, ke kterým docházelo při výkonu kompetencí služeb. Zjištění těchto případových studií je interpretováno v kontextu názoru dlouholetého zpravodajského profesionála na problém whistleblowingu v prostředí speciálních složek státu. Věrnost jednotlivců k profesním bratrstvům v rámci bezpečnostních sborů jsou dále zkoumány prostřednictvím názorů na „přátelství“ ze strany C. S. Lewise, Aristotela a Maxe Schelera. Zároveň je poukázáno na exogenní a endogenní vlivy, které zásadním způsobem doprovázejí rozhodovací proces jednotlivce v jeho konfliktu mezi loajalitou profesnímu bratrstvu a dodržování normativního práva.

Klíčová slova

Bezpečnostní služba; ctnost; dobro; loajalita; oznamování; přátelství; špatnost; zpravodajská služba.

Abstract

This diploma thesis presents an examination of the phenomenon of loyalty in the environment of state security agencies. It seeks to provide ethical orientation in the conflict between loyalty and conscience, with particular regard to the reporting of wrongdoings committed in the exercise of rights and duties by these organs of state power from within. Primarily through the application of empirical-deductive methodology, the environment of security forces, especially intelligence services, is presented as a mental subculture with its own ethos of internal functioning, including loyalty to this professional fraternity. Two case studies are devoted to specific situations where misconduct was reported to have occurred in the exercise of the services' competencies. The findings of these case studies are interpreted in the context of the opinion of a long-standing intelligence professional on the problem of whistleblowing in the environment of special state agencies. Individuals' loyalty to professional fraternities within security forces is further examined through perspectives on "friendship" from C.S. Lewis, Aristotle, and Max Scheler. Simultaneously, emphasis is placed on the exogenous and endogenous influences that fundamentally accompany an individual's decision-making process in their conflict between loyalty to a professional fraternity and adherence to normative law.

Keywords

Friendship; Goodness; Intelligence Service; Loyalty; Misconducts; Security Agency; Virtue; Whistleblowing.

Počet znaků (včetně mezer): 159 485

Poděkování

Autor předkládané práce s pokorou děkuje panu docentu Mgr. Jakubovi Jinkovi, Dr. Phil., za odborné směřování od tvorby tématu až po jeho zpracování, za cenné rady, podněty a náměty vhodné k zpracování.

Diplomant z hloubky svého srdce děkuje své rodině, milované manželce a dceři, za jejich shovívavost, se kterou velkoryse omlouvaly každou z těch chvil, které věnoval této práci a ne jim.

Obsah

Úvod.....	8
1. Cíl a metodologie práce	12
1.1. Stanovení cíle práce.....	13
1.2. Omezení práce	13
1.3. Metody řešení	15
1.4. Poznámka k osnově práce	18
2. Etymologie a obsahový význam pojmu „loajalita“.....	20
2.1. Encyklopedický výklad pojmu.....	20
2.2. Poznámka k whistleblowingu.....	24
2.3. Royceova filozofie loajality	25
3. Mystérium tajných služeb	28
3.1. Organizační začlenění služeb do státní správy.....	28
3.2. Exkurz k utváření britských zpravodajských služeb	30
3.3. Bratrstva zasvěcených	32
3.4. Není bratrstvo jako bratrstvo	34
3.5. Jak je to jinde?.....	36
3.6. Vznik mentální subkultury	37
3.7. O jaké vztahy se vlastně jedná?.....	41
4. Když realita předčí noční můru.....	43
4.1. Poznámka k výběru případů	43
4.2. Případ Snowden.....	43
4.3. Případ Gunová.....	48
4.4. Shrnutí a vyhodnocení případových studií.....	50
4.5. Vybraný názor profesionála	51
5. Prizmatem klasiků.....	53
5.1. C. S. Lewis a jeho nahlížení na přátelství	54
5.2. Aristotelés a jeho pojetí přátelství	58
5.3. Max Scheler a jeho ordo amoris.....	62
5.4. Dílčí shrnutí názorů klasických autorů v kontextu zájmu práce	66
6. Další vybrané souvislosti tématu	69
6.1. Společenské podmínky	69
6.2. Biologicko-psychologický kontext a noetická rovina problému.....	71
Závěr	74
Seznam použitých zkratk biblických knih a klasických filozofických děl	76
Seznam použitých zkratk.....	77
Seznam literatury a dalších použitých zdrojů	78

Úvod

„Pokud bych si měl vybrat mezi zradou své země a zradou svého přítele,
doufám, že bych měl odvahu zradit svou zemi“.

Edward Morgan Forster¹

Od nepaměti zřizovali panovníci státních útvarů instituce, jejichž cílem byla podpora vládce v činnostech vztahujícím se k různým formám prosazování vládní moci a zabezpečování kontroly nad různými aspekty života obyvatelstva. Nejčastěji se hovoří o armádách, které sloužily k obraně již ovládaného území a k získání kontroly nad novými teritorii, které rozšiřovaly politickou a ekonomickou moc panovníkovu. S postupným vývojem státních celků se též rozvíjely institucionální nástroje vládnutí a byla rozšiřována a zdokonalována jejich funkčnost v přímé návaznosti na dynamický rozvoj státní správy, zejména ve vztahu ke zvětšujícímu se množství administrativních funkcí, které plnila. Již nebylo potřeba toliko armády bránící spravované území proti útokům zvenčí a sloužící k dobývání území nových. Státní aparát se stával sofistikovanějším a jeho funkce se stále více zaměřovala na řízení a kontrolu stále většího množství aspektů vnitřního života ovládané společnosti. Jedním z nejvíce rozhodujících kritérií, podle kterých se v průběhu staletí až do dnešní doby poměřuje úspěšnost vládní moci, je její schopnost zajišťovat obranu proti vnějšímu nepříteli a vnitřní bezpečnost, tedy bezpečí vlastních občanů a jejich důvěru v systém prosazující právo a spravedlnost ve všech částech fungování společnosti.

Nejinak je tomu v případě moderního státu, který můžeme charakterizovat jako politický celek garantující stanovená občanská práva a jehož vývoj je možný evolučními procesy. O moderním státě se též hovoří jako o právním státě, jehož zájmem je ochrana občanských práv a svobod, a vztah politické moci a občanů je jednoznačně právně ustanoven. Vnitřní institucionální uspořádání moderního státu má umožňovat efektivní výkon vnitřní správy a má být v souladu s právními principy, o které se vládní moc opírá.

¹ Anglický spisovatel E. M. Forster ve své eseji „What I believe“ z roku 1938. Podle: MACINTYRE, Ben. *Špion mezi přáteli: Kim Philby a jedna velká zrada*. Přeložil Lubomír SEDLÁK. Brno: CPress, 2014, s. 4. ISBN 978-80-264-0595-5, a FORDOŃSKI, Krzysztof. „If I Had to Choose“ – E. M. Forster and the Idea of Friendship. *Conference: Politics and Poetics of Friendship*. Krakov, 2016. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/317283904_If_I_Had_to_Choose_-_E_M_Forster_and_the_Idea_of_Friendship

Moderní stát realizuje řadu nezastupitelných administrativních funkcí, při jejichž výkonu zasahuje do života občanů, přičemž by se tak mělo dít v zájmu zajištění jejich potřeb definovaných na základě širšího společenského konsensu. Ingerence státní moci a aktivity státu se mají odehrávat podle práva. V demokratických státních zřízeních je základním atributem těchto aktivních státních zásahů existence právních záruk, že exekutivní moc nepřekročí pravomoci svěřené jí právními normami.

Jedněmi z navenek nejviditelnějšími orgány, jejichž prostřednictvím moderní stát vykonává svou moc, jsou bezpečnostní sbory. Těmito se rozumí zpravidla ozbrojené a většinou uniformované sbory, které jsou určeny k plnění obecných a speciálních úkolů v oblasti obrany a bezpečnosti.² Méně veřejně viditelnými, ale nezřídka ve veřejném prostoru široce komentovanými, jsou zpravodajské služby, které jsou někdy pro utajený charakter jejich činnosti hovorově označovány jako „tajné služby“.³

Pro výkon svých kompetencí jsou bezpečnostní sbory nadány zvláštními pravomocemi, čemuž však odpovídají též zvláštní povinnosti a omezení. Zároveň se jedná o specifickou kategorii státních orgánů, odlišných od ministerstev, správních úřadů a dalších ústředních orgánů státní správy či veřejné samosprávy.

Lze konstatovat, že v každém pracovním prostředí se utváří specifický charakter mezilidských vztahů, který je typický jen právě pro toto a ne jiné prostředí. Nejinak je tomu v případě bezpečnostních sborů. V jejich případě se tyto vnitřní mezilidské vztahy utvářejí specifickými formami a metodami činnosti, které nejsou vlastní jiným státním či soukromým subjektům. Současně se jedná o odlišný způsob vnitřního fungování bezpečnostních sborů a atmosféru, která v nich panuje. To je dáno již způsobem výběru budoucích příslušníků a zaměstnanců bezpečnostních sborů, charakterem jejich výcviku a profesní přípravy. Je nezbytné uvést, že ačkoli ne všechny bezpečnostní sbory jsou navenek sbory uniformovanými, přesto se jedná o organizace tzv. vojensky organizované, jejichž příslušníci mají vojenské hodnosti a používají hodnostní označení s tomu odpovídajícími právy a povinnostmi zejména ve vnitřním prostředí sborů.

Významnou součástí vnitřní atmosféry sborů je specifický vnitřní étos. Ten vychází především ze společného sdílení hodnot. Práce v bezpečnostních sborech by vždy měla

² V podmínkách České republiky se jedná o Policii České republiky, Vězeňskou službu České republiky a Celní správu České republiky a Generální inspekci bezpečnostních sborů. Podle: *Ozbrojený bezpečnostní sbor. Ministerstvo vnitra České republiky - Informační servis* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/ozbrojeny-bezpecnostni-sbor.aspx>

³ V podmínkách České republiky se jedná o Bezpečnostní informační službu, Úřad pro zahraniční styky a informace a Vojenské zpravodajství.

být postavena na vysoce mravních postojích vycházejících z mimořádného významu, které sbory mají pro správné fungování státu. Důležitost mravních zásad je podstatná především v kontextu možného zásahu do práva a svobod občanů, včetně jednoho z práv základních, kterým je omezení svobody pohybu. Vzhledem k zájmu chráněnému činností bezpečnostních sborů je práce v nich pro příslušníky posláním, pro které je vzájemné sdílené vysokých morálních zásad zcela zásadní.

Součástí zvláštního étosu uvnitř sborů je též sdílení poznání. To vychází z utajeného charakteru činnosti, z práce s utajovanými informacemi, nezřídka intimní či politicky senzitivní povahy. Již samotná znalost těchto skutečností by morálně nesprávně ukotveného jedince sváděla k obchodování s nimi a diskreditovala by nejen sbor jako instituci, ale znevěrohodnila každého jeho příslušníka. Společně sdílená tajemství jsou tak dalším prvkem v celém koloritu vnitřní atmosféry sboru.

A navzdory všemu řečenému, zvláštnímu étosu, atmosféře, smyslu pro povinnost a službě veřejnosti, sdíleným hodnotám, kolegiálně, navzdory tomu všemu jsou příslušníci a zaměstnanci bezpečnostních sborů jen lidé. S jejich lidskými přednostmi, s jejich lidskými slabostmi. Ačkoli již samotný výběr ke službě ve sboru minimalizuje riziko přijetí jedince s nižší mírou respektu k mravním i právním normám, nelze takovou situaci zcela eliminovat. Navíc nezřídka dochází k charakterové proměně příslušníka sboru právě v důsledku prožitků ve službě, které mohou být jistě různé podstaty. Na postojích příslušníků se jistě může odrazit pocit bezmocnosti při prosazování práva v určitých situacích, vztah s nadřízenými, což ve vojensky hierarchizovaném sboru může být velkou zatěžkávací zkouškou lidského charakteru, ale třeba i jen obyčejná opilost mocí nad jinými lidmi daná zmutovaným výkladem oprávnění pro prosazování práva použitím síly a jiných omezujících metod a prostředků.

Pro všechna taková pochybení mají právní řády v zásadě všech států světa, bez ohledu na jejich společenské zřízení, přijaty právní normy, které protiprávní (a tedy téměř jistě též nemorální) chování explicitně vymezují a při jeho odhalení sankcionují. S ohledem na zvláštní oprávnění daná příslušníkům bezpečnostních sborů při prosazování práva je u nich očekávána vyšší mravní integrita a vědomé porušení právních zásad je tak zpravidla trestáno přísněji, než by tomu bylo u ostatních občanů (v některých zemích tomu odpovídá i existence zvláštních policejních a justičních orgánů, např. vojenské policie, vojenské prokuratury, vojenských soudů, speciální prokuratury pro boj proti organizovanému zločinu a proti korupci apod.).

Rozhodující podmínkou k přijetí sankce za protiprávní jednání je právě ono odhalení. Může se jednat o krátký okamžik, může se jednat o poměrně dlouhodobý proces vedoucí k odhalení nekalé činnosti. V případě příslušníků bezpečnostních sborů mnohdy ztížený skutečností, že přestupci jsou sami kvalifikováni v odhalování přestupečného jednání a znali metod vedoucích k utajení nepravostí. Podnětem k odhalení takového jednání může být oznámení zvenčí sboru, nebo může přijít od jiného příslušníka, který věrný svým morálním zásadám nezákonnou činnost oznámí. Do hry zde vstupuje loajalita ke kolegovi, kterou jsme si v určitých souvislostech navykli označovat jako kolegalitu, a která může být motivací pro akceptaci přestupečného jednání jiného příslušníka. Nikoli nevýznamnou roli zde může sehrát úroveň mezilidského vztahu, který může být velmi pozitivní, nebo naopak velmi negativní až nenávistný. To vše ovlivňuje motivaci potenciálního oznamovatele.

Podobná, avšak přesto významově odlišná situace nastává, když se nepravostí dopouští samotný bezpečnostní sbor. Jistě i zde se jedná o pochybení jedince či jedinců, zpravidla působících ve vysokých řídicích funkcích příslušného sboru. Může se jednat o triviální zneužití úřední pravomoci (korupce, protekcionářství, neoprávněné výhody, zneužití služebních prostředků pro soukromé účely apod.) a pak je problém morálně velmi blízký selhání jedince.

Zásadně odlišná situace však nastává, pokud dojde ke zneužití sboru ve prospěch úkolů, které jsou a mají jím být plněny, avšak je k tomu použit způsob, který není v souladu se zákonem či přijatými mezinárodními právními normami, případně je rozsah úkolů svévolně rozšířen na základě individuální úvahy o poslání konat vyšší dobro. To především v případech terorismu, zločinů proti lidskosti, trestných činů spáchaných na dětech a jim podobným závažným činům, které lze s jistou mírou výrazové flexibility označit jako „jdoucí proti lidské podstatě, proti člověku jako Božímu výtvaru nadaného rozumem a existujícího ve společenství další lidí“. Zde je rozhodování o oznámení takového překročení pravomocí sboru nepochybně složitější. Přirozeným způsobem se může dostat do sporu loajalita vůči službě veřejnosti, vůči poslání „konat dobro“, respektu k zákonu, a loajalita ke sboru a jeho představitelům, tedy onomu zvláštnímu společenství „pověřených“ (a prověřených). A právě toto morální dilema bude hlavním předmětem zkoumání v rámci této práce.

1. Cíl a metodologie práce

Práce si při zkoumání problému neklade za cíl definování autoritativnějších výroků a stanovení jediného morálně správného postoje, jak se chovat při zjištění přestupného jednání v rámci služby v bezpečnostních sborech.

Snaží se spíše o formulaci dílčích a dočasných závěrů, jejichž smyslem je pokračovat v dialogu na naznačené téma.

Je evidentní, že nelze nalézt univerzální řešení. Jednou stranou mince jsou zákony a vnitřní normativní akty bezpečnostních sborů, které jasným způsobem vymezují nepravost a jak na ni reagovat, včetně situace, kdy se o ní jiný příslušník sboru dozví. Druhou stranou pomyslné mince je problém loajality, tedy věrnosti vůči sboru jako instituci představované konkrétními lidmi, orgánu určenému k naplňování určitého poslání. Jedná se o problém možného střetu věrnosti k zákonu a věrnosti zvláštnímu společenství bezpečnostního sboru.

Ve všech případech se jedná o lidské rozhodnutí, které je výsledkem složitého mentálního procesu jednotlivce.

Práce neřeší respekt k právním normám stanovujícím ohlašovací povinnost na základě principu oficiality. Zde je správné konání jednotlivce jasně formulováno a nevzniká tak pochybnost o správnosti postupu. Při posuzování ryze právního podkladu pro ohlašování nepravostí v bezpečnostních sborech tak nevzniká žádné morální dilema, jelikož toto vyřešila právní norma. Práce se zabývá morálním dilematem⁴, typicky problémem, který nabízí dvě řešení, z nichž ani jedno není pro jedince jediným správným a vede k jeho vnitřní rozpolcenosti při rozhodování.

V práci není hledána pojmová jednotota ve vztahu k loajalitě, ale jsou zkoumány postoje a názory na různé formy mezilidských vztahů ve společnosti, které by bylo možno souměřit s tím, co dnes všeobecně ztotožňujeme s loajalitou. To vše vztaženo ke specifickému prostředí bezpečnostních sborů.

⁴ Morální dilema – obtížné rozhodování v obtížné situaci, jejíž základ tvoří konflikt mezi různými morálními požadavky. Podle: Morální dilema. *Slovník cizích slov - ABZ.CZ* [online]. Praha [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/moralni-dilema>

1. 1. Stanovení cíle práce

S ohledem na shora uvedené byl cíl práce stanoven následovně:

Cílem práce je zkoumání fenoménu loajality v prostředí bezpečnostních složek státu. Práce se snaží o etickou orientaci v konfliktu loajality a svědomí se zvláštním zřetelem k oznamování nepravostí učiněných při výkonu práv a povinností těchto orgánů státní moci zevnitř. Pro obecnou absenci konceptuálního rámce fenoménu loajality je hledání etické orientace inspirováno přístupem k problému ctnosti a ve světle pojmu filia.

1.2. Omezení práce

Prostředí bezpečnostních sborů představuje vnitřně komplikovanou strukturu, která navenek není zřejmá a proniknutí dovnitř je pro člověka zvenčí v zásadě nemožné. Již ze samotné povahy utajované práce nejsou příslušníci a zaměstnanci bezpečnostních sborů sdílní. Z tohoto důvodu nebyly při řešení tématu práce kontaktováni žádní příslušníci sborů a uplatněný postup řešení se neopíral o jakékoli otevřené či skryté kontakty do těchto složek.

Teritoriální rámec práce není omezen na jednu konkrétní zemi a studované případy pocházejí ze zahraničí.

Ačkoli je při řešení vycházeno částečně ze znalosti prostředí českých bezpečnostních sborů, zjištěná konstatování jsou aplikovatelná na většinu státních institucí obdobného charakteru také v zahraničí. Ve vztahu ke zmíněným českým bezpečnostním sborům se nejedná o žádnou konkrétní složku.

Práce neřeší žádný pevně stanovený časový rámec, je však vycházeno ze zkušeností uplynulých třiceti let a způsob uvažování o problému se váže k době tvorby práce.

Vzhledem k nedostatku informací a praktických zkušeností z jiných režimů, bylo při řešení problému uvažováno pouze v kontextu bezpečnostních sborů demokratického právního státu.⁵

Jelikož je předmětem zkoumání postoj jednotlivců příslušných bezpečnostním sborům, bylo by nasnadě opírat se ve výzkumu problému o šetření provedené přímo mezi těmito příslušníky. Tento logický záměr nelze v případě bezpečnostních sborů realizovat

⁵ Celá řada zjištění by byla jistě uplatnitelná také ve vztahu k bezpečnostním sborům autoritativních či totalitních států. Na druhé straně je předpokládáno, že způsob jejich vnitřního fungování, výchova a příprava jejich příslušníků ponechává jen malý prostor pro řešení dilemat morální povahy tak, jak je lze vnímat ve společenských souvislostech liberálně-demokratického zřízení v rámci evropského civilizačního okruhu (v tomto smyslu není narušena názorová a hodnotová spřízněnost mezi demokratickými zeměmi mimo evropský kontinent, především v severní Americe, východní a jihovýchodní Asii, avšak v rámci práce s není zvláštním způsobem zohledňována).

pro jejich známou neochotu sdílet své vnitřní pohnutky a postoje v rámci služby s lidmi mimo tuto komunitu. Pokud by již taková ochota existovala, je důvodné předpokládat zkreslování odpovědí tak, aby byly vědomě či podvědomě v souladu s právními normami, kterými se příslušníci sborů musí řídit. Relevance takového výzkumu by byla nízká a pro jeho správnou interpretaci nedostatečně validní.

Dalším aspektem pro neuskutečnění této formy šetření je přirozená obava příslušníků sborů z prozrazení jejich identity v rámci výzkumu a možnost, že se jejich odpovědi stanou veřejnými nebo známými jejich nadřízeným. Jakkoli se při anonymním dotazníkovém šetření mohou zdát tyto obavy irelevantní, u osob, které se „prolamováním“ tajemství a identit živí, se jedná o obavu z jejich pohledu nepochybně důvodnou.

Pokud by byl takový průzkum uvnitř sboru prováděn, musel by k tomu dát souhlas jeho nejvyšší představený. Kdyby byl k takovému šetření souhlas udělit, připustil by, že je možná situace, kdy se jeho podřízení neřídí výlučně zákony a ostatními závaznými právními normami, a že do jejich rozhodování vstupují jiné okolnosti mající vliv na to, zda se jeho podřízení rozhodnou v souladu se zákonem či nikoli. Ačkoli je tomuto představenému zřejmé, že v praxi k těmto situacím dochází, a to dost možná poměrně často, přesto jednou věcí je být s tím vnitřně obeznámen a druhou připustit takovou možnost navenek.

Avšak i v případě, že by byl předmětný průzkum mezi příslušníky bezpečnostních sborů proveden a byly eliminovány veškeré shora uvedené komplikace, průzkum by nebyl dostatečně relevantní pro to, aby z něj získané poznatky byly zobecňovány. I při nejlepší vůli respondentů pravdivě odpovídat v rámci anonymního dotazníkového šetření není z jejich strany možné předpovídat, jak by se skutečně zachovali v konkrétní nastalé situaci. Bez toho, že by se v uvedené situaci ocitli, by nemohli předvídat své opravdové reakce ovlivněné emocemi, společenským okolím, kvalitou mezilidských vazeb a vztahů, životními a profesními zkušenostmi, nutnou snahou o zachování sociálních jistot a dalšími vlivy.

Stran bližší charakteristiky typu bezpečnostního sboru v práci není rozlišováno, zda se jedná o sbor s represivními pravomocemi,⁶ zda se jedná o službu informační⁷ nebo o sbor plnící jiné úkoly ve prospěch exekutivního vedení státu.

⁶ Typicky např. policie.

⁷ Typicky zpravodajské služby většiny evropských demokratických zemí.

V práci není použita speciální terminologie bezpečnostních sborů a veškeré činnosti jsou popisovány veřejně zavedenými a veřejnosti známými pojmy. Pro řešení práce nebylo použito utajovaných informací⁸ a informací určených pro služební potřebu.

V práci nejsou řešeny případy zpravodajské defekce.⁹ Zejména v případech, kdy příslušník zpravodajské služby nedemokratického státu přejde na stranu protivníka, kterým je zpravodajská služba demokratického státu, vzniká etický problém, nakolik se jedná o profesní zradu a porušení služební přísahy a nakolik je to jednání z morálních důvodů pochopitelné a omluvitelné. Nicméně tento problém, který se stal aktuálním především po roce 1990, kdy ve zpravodajské komunitě nebylo zcela a všem zřejmé, jakým způsobem takové jednání interpretovat, není a pro svůj rozsah ani nemůže být v této práci řešen.

Pokud budou v práci použita jiná omezení nad rámce zde sděleného, bude na to upozorněno v rámci textu, který s omezením pracuje.

1.3. Metody řešení

Pro dosažení cíle práce byly použity vybrané kvalitativní metody společenských věd.

Při popisu fungování bezpečnostních sborů bylo vycházeno z více než 30leté zkušenosti autora práce z profesního působení v bezpečnostních sborech. Předkládaná konstatování v této části zpravidla nebudou doložitelná z jiných zdrojů a mají výlučně empirický základ.

Konkrétní příklady složitých situací při rozhodování příslušníků a zaměstnanců bezpečnostních sborů budou zpracovány metodou vícečetné případové studie. Nebylo možné zkoumat pohnutky zkoumaných postav zahraničních aktérů a práce prezentuje fakta úzce kontextově propojená se zkoumanou událostí, ale zároveň vychází z použitých zdrojů. Zúčastněné osoby nebylo možné interviewovat a není možné pracovat se skutečnými motivy. Je samozřejmě otázkou, pokud by i k rozhovorům došlo, zda by tyto osoby byly s to objektivně vyjádřit své skutečné pohnutky, či zda by se tyto skrývaly pod nánosem ospravedlňování nebo naopak oslavování svého jednání. Proto byla v souvislosti s případovými studiemi využita metoda abduktivní logiky jako jediného možného nástroje pro interpretaci některých dějů, jevů a chování zúčastněných osob. Nebyly definovány žádné hypotézy, jelikož pro ověření jejich pravdivosti neexistoval

⁸ Ve smyslu zákona č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti.

⁹ Defektor je výraz pro příslušníka zpravodajské služby, který přeběhne na stranu protivníka a pracuje ve prospěch jeho zpravodajského aparátu. Podle: ROEWER, Helmut, Stefan SCHÄFER a Matthias UHL. *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*, s. 89.

(a ani nemohl existovat) dostatečný znalostní potenciál daný objektivním poznáním reality zkoumaných případových studií a subjektivních prožitků zkoumaných aktérů.

Ve vztahu k prezentaci událostí, které jsou předmětem případových studií, bylo potřebné rozhodnout, zda bude vycházeno především z literárního zpracování či ze zpracování filmového. Obecně je zakořeněna představa, že knižní zdroje, poskytují věrohodnější a detailnější popis událostí. V současnosti lze však již od této dřívější představy ustoupit, jelikož filmové zpracování může poskytnout stejně zasvěcený obraz událostí, jako by tomu bylo v případě literární.^{10, 11} Z praktického hlediska bylo zvoleno jak knižní, tak především filmové zpracování, které je při dnešních široce rozšířených technologiích, streamovacích platformách a záznamových médiích dostupnější, než je tomu v případě publikací knižních, zejména jsou-li tyto vydány zahraničním nakladatelstvím.

Využití filmové zpracování k dokumentaci historických událostí se může jevit jako zdroj poměrně neobvyklý. Ve skutečnosti je však filmové zpracování stejně hodnotné jako literární, především pokud se filmové scénáře opírají o fakta v takové míře, že umožňují dostatečně detailní vhled do zkoumaného problému.¹² A to se zde nemá na mysli film dokumentární (který může být v konečném výsledku historicky velmi nepřesný), ale film hraný. Podstatou všech událostí, která jsou zpracována kinematograficky, je míra respektu k realitě. Pokud je scénář ovlivněn jiným záměrem, než pouze co nejdříve představit předmětné situace, jedná se o jiné umělecké ztvárnění, než pouhé vyprávění příběhu.¹³ A to bez ohledu na to, nakolik byly některé věci pozměněny v zájmu dramatického účinku, avšak bez negativního dopadu na věrohodnost a přesnost popisu dění. V rámci této práce budou použita filmová zpracování událostí,

¹⁰ Srov. KOURA, Petr. Film jako historický pramen. *Masarykova univerzita* [online]. Praha [cit. 2023-09-06], s. 412-416. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2016/HIA109u/Film_jako_historicky_pramen.pdf

¹¹ Srov. KOKEŠ, Radomír D. Film v paměti a paměť ve filmu. *Kulturně-literární revue Pandora*. Praha: Spolek Pandora, 2012, 205-214. ISSN 1801-6782. Dostupné také z: http://www.douglaskokes.cz/wp-content/uploads/2015/08/2012-Koke%C5%A1-R.-D.-Film_v_pameti_a_pamet_ve_filmu-.pdf

¹² Stejně tak literární zpracování může být z tohoto pohledu nedostatečné a nezáleží tedy na platformě, kterou se narativ šíří.

¹³ Vhodným dokladem je filmové zpracování atentátu na zastupujícího říšského protektora Heydricha československými parašutisty režiséra Jiřího Sequense (1922 – 2008) z roku 1964. Žádné jiné zpracování této události předtím nebo poté nikdy nedosáhla takové historické přesnosti jako Sequensův film. Zřejmě proto, že ta jiná neměla zájem o přesnou rekonstrukci známých historických faktů, ale byla uměleckým ztvárněním, většinou s patřičným hodnotícím sdělením či ideologickou podporou „vyšší moci“. Podle: KOPAL, Petr. *Filmové reprezentace atentátu na Heydricha aneb Sequensův Atentát (1964) jako „film paměti“?* Přednáška dne 6. 9. 2023 v rámci Letní školy církevních dějin III. ve dnech 4. – 8. 9. 2023 v Litoměřicích.

kteřá budou předmětem případových studií, ve kterých nebudou zkoumány vyprávěné narativy v kontrastu s historickou přesností, jelikož významné pro dosažení cíle je samotné nadnesení témat tak, aby s nimi mohlo být dále myšlenkově pracováno. V případech řešených témat ani nejpřesnější zpracování neumožní postihnout vnitřní pohnuty a individuální motivaci jednajících aktérů. Zcela dostačující však budou pro dokumentaci situací, ke kterým v realitě došlo, a ve kterých byli tito jednající jedinci postavení tváří v tvář tíživým osobním a morálním rozhodnutím.

Jedním ze základních problémů pro dosažení cíle práce bylo vnímání obsahu a významu pojmu loajalita. Pokud využijeme encyklopedii filozofie, dozvíme se, že loajalita, věrnost, je „*obvykle považována za ctnost, jakkoli problematickou. Pojem je konstituován vytrvalostí v setrváváním ve sdružení, ke kterému se zavázal a je součástí jeho identity. Paradigmatický význam je spojován s pojmem blízkého přátelství, jehož je loajalita nedílnou součástí. Sdružení se ji snaží podporovat jako aspekt příslušnosti či členství: rodiny loajalitu očekávají, organizace ji často vyžadují a země často dělají, co mohou, aby ji podpořily.*“¹⁴

Uvedená definice je velmi výstižná ve vztahu k takovému pojetí loajality, které je vhodné pro její posuzování v kontextu příslušnosti k bezpečnostním sborům a problému, který je řešen v této práci. Etymologie pojmu a jeho obecné vnímání bylo zpracováno při využití jak primárních a sekundárních, tak terciárních zdrojů bez ambice jejich dalšího rozvinutí.

Z důvodu již zmíněné absence konceptuálního a ustáleného ukotvení pojmu loajalita byla hledána hlubší inspirace nejen v moderním pojetí, ale byl zkoumán způsob nahlížení na loajalitu v proměnách času, v dílech klasických autorů, kteří svými názory mohou být inspirativními pro získání náhledu na loajalitu i v jejím dnešním pojetí. Tito autoři budou v práci souhrnně označováni jako „klasici“, „klasičtí autoři“, aniž by bylo nutné přihlížet k tomu, co toto označení v jiných souvislostech představuje.

Byli zvoleni tři představitelé dvou historických epoch. Vhled do problematiky zprostředkoval C. S. Lewis (1898 – 1963). Jeho skvělé pojednání o přátelství v díle „Čtyři lásky“ je natolik blízké problému řešenému v této práci, že část věnovanou klasikům zahajuje. Dalším je Aristotelés (384 př. n. l. - 322 př. n. l.) jako autor a filozof vrcholného období řecké filozofie. Pro potřebu řešení práce byl zvolen jeho spis „Etika

¹⁴ KLEINIG, John. Loyalty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford, Ca.: Stanford University, 2007, 22.3.2022 [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/loyalty/>

Níkomachova“, který je pokládán za jednu z nejvýznamnějších historických filozofických prací a základní dílo antické filozofie.

Třetím klasickým autorem, který byl „přizván k řešení problému“ je německý filozof, sociolog a filozofický antropolog Max Scheler (1874 – 1928). Z jeho děl byl vybrán „Řád lásky“, ve kterém se autor noří do souvislostí mezi láskou a poznáváním.¹⁵

Studium klasiků ve vztahu ke stanovenému cíli této práce nevyužívá historicko-kritickou metodu, není zkoumána společnost doby a souvislosti vzniku studovaných děl. Je zvolen hermeneutický přístup umožňující vnímání studovaného textu s trvalou myšlenkou na její možný význam pro dnešní dobu, dnešního člověka, a kontext tématu zkoumaného v této závěrečné práci.

Jelikož pojem „loajalita“ je poměrně nový a nemá zcela jasné pojmové ohraničení, které by nepřipouštělo různé interpretační odstíny, je etická inspirace hledána ve zkoumání významu „přátelství“ a „lásky“, včetně pojmů v jejich významové blízkosti, to vše při plném respektu k tématu a stanovení cíle práce.

1.4. Poznámka k osnově práce

Původní záměr o koncepci práce vycházel z představy o prvotním představení názorů vybraných klasických autorů, etymologie pojmu loajalita, popisu případů dilematu stran oznámení přestupečného jednání v činnosti bezpečnostních sborů a vykreslení vnitřních podmínek utvářejících prostředí těchto sborů ve snaze o porozumění, o jak těžké morální dilema se v těchto případech jednalo.

Postupem času se názor na uspořádání práce a řazení jejích jednotlivých částí měnil, až se ustálil na osnově vycházející z logické posloupnosti a snahy o vzájemnou návaznost.

V tomto mentálním tematickém řetězci je nejprve řešen pojem loajalita, aby bylo možné porozumět samotné podstatě zkoumaného problému, „o čem je vlastně řeč“, co je předmětem našeho zájmu.

V návaznosti na to je představeno specifické prostředí bezpečnostních sborů se zvláštním zřetelem k podmínkám, ve kterých zkoumané dilema zachování loajality a loajality ke komu či čemu, vzniká.

Poté jsou přestaveny nejrepresentativnější případy existence tohoto dilematu, jako přímý důsledek atmosféry zvláštního závazku ke společenství, který se přirozeně odvíjí z dříve popsaného prostředí těchto sborů.

¹⁵ Řád lásky. *Databáze knih.cz* [online]. Polná [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/knihy/rad-lasky-146582>

Závěrečná část osnovy je věnována pojetí loajality v dílech zmíněných klasických autorů. Bylo tak ustoupeno od původního záměru zařadit názory klasiků na počátek řešení problému a tím vytvořit jakousi teoretickou část práce, která je tolik očekávána v naprosté většině závěrečných prací studií na našich společenskovedních a humanitních fakultách. Od tohoto pojetí bylo ustoupeno, jelikož názory klasiků v kontextu této práce nepředstavují cosi teoretického a stojícího samostatně mimo definovaný problém. Jsou naopak součástí jeho řešení, kterým je představení nejen samotného dilematu a jeho praktický dopad v konkrétních případech, ale též naznačení cesty, jakým způsobem lze otázku zachování loajality uchopit, jakým způsobem o ní uvažovat, jaký morální závazek z ní plyne, pro koho se rozhodnout a co při rozhodování upřednostnit. V tom spočívá síla a aktuálnost jejich výroků v naší době. Nedávají návod k řešení, ale poskytují návod ke způsobu uvažování. Klasičtí autoři při tomto zařazení v práci nerozvíjejí pohled na význam pojmu loajalita, ale předkládají obsáhlejší kontextuální pojetí interaktivního „vztahu“, který se pod tímto samotným pojmem skrývá, umožňující navíc širší myšlenkové konotace.

2. Etymologie a obsahový význam pojmu „loajalita“

Tato část práce nemá ambici přinášet nové poznání stran pojmu loajalita, ale představit jeho obsahový význam pro potřebu této práce. Nepřináší tak nové pojetí, naopak využívá již konstatovaného, přičemž pracuje pouze s úzkým spektrem sekundárních a terciárních zdrojů pro obecný popis loajality. Tento je obohacen výňatky z nadčasového díla harvardského profesora Josiaha Roycea „The Philosophy of Loyalty“ se zvláštním zřetelem k myšlenkám tzv. loajality k loajalitě a k teorii společenství. V tomto případě je jako primární zdroj použita elektronická publikace předmětného díla.

2.1. Encyklopedický výklad pojmu

Prosté nahlédnutí do slovníku cizích slov neposkytuje vysvětlení pojmu „loajalita“ a odkazuje na pojem „loajální“, který je definován jako: „1. oddaný, věrný zákonům, panovníkovi, vládě, režimu (někdy s odstínem hanlivosti) až podlézavý; 2. poctivý, upřímný, otevřený a snášenlivý v jednání s někým“.¹⁶ V uvedeném smyslu nevzniká žádná pochybnost o kladné povaze jednání, které je v souladu s obsahem uvedeného pojmu.

Encyclopedia Britannica, kterou lze považovat za dostatečně relevantní zdroj pro potřebu hledané definice, představuje loajalitu jako: „Obecný termín, který označuje oddanost osoby nebo pocit připoutanosti k určitému předmětu, kterým může být jiná osoba nebo skupina osob, ideál, povinnost nebo příčina. Projevuje se v myšlení i jednání a usiluje o ztotožnění zájmů loajální osob se zájmy objektu.“¹⁷ Loajalita se mění ve fanatismus, když se stane divokou a nerozumnou, a v rezignaci, když se ukáží rysy neochotného přijetí. Loajalita má důležitou společenskou funkci. Jedině ochotou ke spolupráci jednotlivce s ostatními velkoryse a z celého srdce investovat intelektuální a morální zdroje do něčeho, co přesahuje úzký osobní okruh, bylo možné, aby vznikaly a nadále dále existovaly komunity různého druhu.“¹⁸

K politické loajalitě zdroj uvádí, že se jedná o oddanost politické myšlenky a identifikaci s politickou věcí, nebo s politickou komunitou, jejími institucemi, základními zákony a politickými cíli. V antickém období se od jednotlivců očekávala

¹⁶ KRAUS, Jiří et al. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*, s. 487.

¹⁷ Toto ztotožnění je provedeným způsobem rozpracováno ve shora naznačeném díle Josiaha Roycea, jak bude zřetelné dále.

¹⁸ Loyalty. *Encyclopædia Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/loyalty>

loajalita městskému státu a nikomu jinému. Platón ve své „Ústavě“ vyjádřil obavu, že užívání rodinného života soukromého vlastnictví třídou vládnoucích panovníků by mělo za následek konflikt loajality, ze kterého by veřejný zájem vzešel jako až druhý v pořadí.^{19,20} Obdobně jako Řekové též Římané vychvalovali ctnost politické povinnosti a v židovském teokratickém státě již samotná podstata života spočívala ve službě a zachování státu, což se rovnalo poslušnosti Bohu.²¹

Křesťanství odmítlo princip jednoty v životě prostřednictvím státu. Ten vykonával pravomoci pocházející od Boha a měl tedy nárok na lidskou loajalitu, pokud fungoval v rámci přirozených mezí, nicméně člověk nemohl doufat, že dojde naplnění svého duchovního údělu prostřednictvím politické organizace.²² Dualismus loajality v křesťanství lze dokumentovat výrokiem Ježíše Krista: „*Dejte tedy císaři, co je císařovo, a Bohu, co je Boží*“ (Mt 22, 21).²³ Podle svatého Augustina je člověk občanem dvou měst – města člověka a města božího.²⁴ Politicím teoretici nezřídka podporovali tento dualistický koncept, jelikož umožňoval ospravedlnit občanskou neposlušnost vůči vládnoucí moci v případech svévolných nebo tyranských vlád. Obzvláště se tak dělo, pokud bylo nutno toto právo na odpor uplatnit v důsledku loajality k Bohu či morálnímu zákonu. Přeneseně je možné konstatovat, že absolutní loajalitu vůči státu lze vyžadovat pouze v případech, kdy stát jedná podle zásad práva a spravedlnosti.²⁵

¹⁹ Srov. tamtéž.

²⁰ Srov. KUTÍLEK, Jakub. *Spravedlivá obec u Platóna*, s. 12-13.

²¹ Loyalty. *Encyclopædia Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/loyalty>

²² Srov. tamtéž.

²³ *Bible: překlad 21. století*, s. 1283.

²⁴ Studie o Augustinově pozemské obci představené v jeho životním díle „*De Civitate Dei*“ uvádí: „*Symbolem pozemské moci je stát, v tomto případě rozlehlá římská říše. Zatímco pro příslušníky civitas terrena je svornost občanů ve vládě i v poslušnosti autorit v rámci státu cestou k uspokojení potřeb smrtelného života a dosažení pozemského míru, civitas Dei (přesněji pouze ta její část, která prozatím působí jako cizinka v tomto světě a žije z víry) vědomě využívá pro svůj vyšší cíl právě tento pozemský mír, dokud nenastane konec období smrtelnosti, pro nějž jej nezbytně potřebuje. Smrtelný stav je tedy oběma dočasně společný, a proto se civitas Dei v této době řídí také zákony civitas terrena, aby byla mezi oběma obcemi zachována svornost... Kdyby všichni vládci a vůbec celé lidstvo poslouchali příkazy křesťanského náboženství, byl by již na zemi možný věčný život v blaženosti. Všichni příslušníci civitas Dei v pozemském exilu proto mají žít poslušně i v tom nejničernějším státě, protože touto svou trpělivostí si připravují místo v nebeské obci... Vznik lidských království je výsledkem záměrů Boží prozřetelnosti. Stát je tedy včetně celého systému donucovacích prostředků k vládnutí nositelem Božího úmyslu a jeho působení by mělo směřovat k nápravě důsledků prvotního hříchu v pozemské obci. Není ale nezbytně nutný, jeho význam a účel spočívá hlavně v tom, že svým příslušníkům zajišťuje lepší podmínky pro existenci a usilování.*“ Podle: Augustinova koncepce pozemské obce. *Judaismus a křesťanství. Svatý Augustin, život a dílo*. [online]. Praha [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://svatyaugustin.estranky.cz/clanky/dalsi-tematicke-prace/augustinova-koncepce-pozemske-obce.html>

²⁵ Srov. Loyalty. *Encyclopædia Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/loyalty>

V době feudálních snah o loajalitu obyvatelstva vůči vznikajícím národním státům docházelo spíše k projevům loajality poddaných vůči svým bezprostředním pánům, než vůči králi. Později se vytvářel svazek mezi panovníkem a lidem spočívající v ochraně, kterou vladař poskytoval poddaným výměnou za jejich věrnost koruně. Loajalita byla také klíčová při definici zrady v Anglii, která byla porušením věrnosti vůči osobě panovníka. Pod vlivem nacionalismu si však lid vytvořil druhou loajalitu, která spočívala ve věrnosti vlasti, než samotnému panovníkovi.²⁶

Při prosazování a kontrole loajality slouží vládám legislativní, administrativní a soudní opatření, která podporují ústavně definované zásady věrnosti vůči státu. Vládní moc zároveň významně spoléhá na zažitě zvyky a tradice věrnosti, kdy jako obecné projevy lze uvést hraní a zpívání státních hymen, prezentace národních barev, přehlídky ozbrojených sil a šíření mýtů o národních hrdinech. Vynucování loajality je vlastní všem vládám, ať se již jedná o vlády demokratické, autoritářské či totalitní.²⁷

Obsáhlejší zpracování pojmu předkládá profesor John Kleinig na Stanford Encyclopedia of Philosophy. Podle něj většina prvotního zkoumání a upozornění na problém loajality pochází od spisovatelů, odborníků na obchod a marketing, psychiatrů a psychologů, sociologů, teologů, politických ekonomů a teoretiků zabývajících se nacionalismem, vlastenectvím a přísahami věrnosti. Vzhledem k zaměření se na rodinné vztahy se loajalita stala předmětem zájmu též konfuciánské tradice. V posledních desetiletích je loajalita zkoumána v souvislostech pracovní etiky, whistleblowingu²⁸, přátelství a teorie ctností.²⁹

Dnešní filologický původ výrazu „loajalita“ je spatřován ve staré francouzštině, nicméně jeho starší a již opuštěné základy lze nalézt v latinském slově pro právo – lex. Dimenze tohoto fenoménu věrnosti jsou staré jako lidstvo samo a pojí se s lidských sdružováním. Nezřídká je o něm hovořeno v negativních významech, jako o neloajalitě a zradě. Tvůrci Starého zákona v něm poměrně často zmiňují nestálost lidských závazků,

²⁶ Srov. tamtéž.

²⁷ Srov. tamtéž.

²⁸ Whistleblowing se týká situace, kdy zaměstnanec či jiná osoba v organizaci odhalí nějaké nepravosti, např. korupci, porušení zákona nebo etických norem. Toto chování pak ohlásí, a to buď interně, tedy ve své organizaci, nebo externě, tedy médiích či úřadům. Podle: JEŽKOVÁ, Helena. Co je whistleblowing? A co přináší zákon o ochraně oznamovatelů? *NNTB Blog* [online]. Praha: Nenech to být (NNTB) [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.nntb.cz/blog/whistleblowing-vyznam>

²⁹ Srov. KLEINIG, John. Loyalty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford, Ca.: Stanford University, 2007, 22.3.2022 [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/loyalty/>

at' již vůči Bohu, nebo vůči sobě navzájem. Ve středověku až raném novověku byla závazek věrnosti často pečetěn přísahou či slibem.³⁰

Kleinigovou pracovní definicí loajality je „*praktická dispozice setrvání ve vnitřně ceněné (i když ne nutně cenné) asociační vazbě, která zahrnuje potenciálně nákladný závazek zajistit nebo alespoň neohrozit zájmy nebo blahobyť objektu loajality. Z velké části je asociace, které si ceníme pro ni samotnou, také tím, s čím se ztotožňujeme*“. Povaha loajální vazby je předmětem diskuze. Ta je podnícena tvrzením, že silné city a oddanost často spojované s loajalitou, jsou pouhým pocitem nebo sentimentem, tedy afektivním poutem, které se může projevit ve skutcích. Testem loajality je spíše chování, než cítění, přičemž primárně se jedná o určitou neústupnost nebo vytrvalost, jelikož loajální osoba je věrná objektu své loajality i v případech, kdy je to pro ni nákladné či jinak nevýhodné. Autoři, kteří vnímají loajalitu jako sentiment, popírají, že by loajalita mohla být motivována racionálně. Ve skutečnosti zavázat se může být velice racionální, jelikož člověk by neměl vstupovat do asociací slepě (některé asociační vazby jsou však dány nezávisle na vůli jedince, např. vazby rodinné nebo národní) a bezmyšlenkovitě přijímat jejich myšlenky. Zároveň některé závazky věrnosti mohou být převýšeny závazky vyššími a jedna loajalita tak může „trumfnout“ druhou, jiné hodnoty mohou inspirovat věrnost jiným hodnotám a subjektům. Někteří evoluční biologové a psychologové mají tendenci vysvětlovat loajalitu jako geneticky přenášený mechanismus přežití, pocit připoutanosti k ostatním. V těchto případech je někdy individuální charakter loajality zaměřen na přežití společenství.³¹

Obecný sklon být loajální je vyjádřen loajalitou k určitým přirozeným nebo konvenčním sdružením jako jsou přátelství, rodina, organizace, profese, země či náboženství. Jedná se o společenství, se kterými se lidé, kteří jsou k nim loajální, velice „zapletli“ nebo přímo ztotožnili. Nejvíce ceněné asociační vazby jsou takové, které jsou natolik hluboké, že loajální osoba je označí jako „naše“. Za takové bude více riskovat, ponese zvláštní břemena, propojí s nimi svůj osud, pocítí nad nimi hrdost či hanbu. Jakkoli se může zdát, že loajalita je možná jen v případě morálně cenných asociací, ve skutečnosti je věrnost rozhodujícím atributem v případě členství ve zločineckých skupinách a mafiánských rodinách. Taková věrnost nemá nižší hodnotu než loajalita k profesnímu sdružení nebo vlastní rodině. Takové závazky jsou hodnoceny jako partikulární a nemohou představovat univerzální ctnost (v kontradikci např.

³⁰ Srov. tamtéž.

³¹ Srov. tamtéž.

s univerzalistickým pojetím poctivosti). Jak bude uvedeno v další podkapitole, teorie profesora Roycea povýšila „loajalitu k loajalitě“ na univerzalistický princip. Primárně je předpokládáno, že loajalita může existovat pouze vůči konkrétním osobám, skupinám osob, pracovním organizacím nebo sociálním skupinám. Ve skutečnost člověk může být loajální ve vztahu k čemukoli, k čemu se může přimknout či čemu se může oddat. Tímto mohou být obchodní značky, principy příčiny, nápady, ideály a ideologie. Zmíněný Royce uvádí, že loajalita je ochotná, praktická a důkladná oddanost člověka věci. Pokud pomineme uvedené specifické příklady objektů samy o sobě, tak nutno konstatovat, že je důležité spojení mezi loajalitou jednotlivcům a skupinám, a příčinami, ideály a hodnotami, ke kterým se jedinec hlásí. Pro potřebu zkoumání tématu této práce je významné, že může existovat určitý druh setrvání loajality navzdory poznání, že objekt loajality již toho není hoden, že pozbyl nároku na loajalitu motivovanou předchozími důvody. V takovém druhu loajality je spatřován závazek k asociačnímu ideálu, který je v zásadě neměnný.³²

Z pohledu potřeb této práce je vhodné uvést, že existuje větší shoda v tom, že loajalita představuje ctnost a neloajalita je neřestí. Velmi trefné je konstatování, že: *„pokud organizace chce, abyste jednali správně, žádá vaši integritu; pokud po vás chce, abyste udělali něco špatného, vyžaduje vaši loajalitu“*.³³

2.2. Poznámka k whistleblowingu

Whistleblowing, v češtině na nejlépe postižitelný slovem „oznamování“ či přímo „oznamování nepravostí“ poukazuje na limity loajality, jak je již výše naznačeno. Kleinig k němu uvádí, že toto „upozornění“ často představuje významné narušení vnitřní stability organizace, která v důsledku upozornění na nějakou nepravost může být vystavena vnějším tlakům, dotazům a omezením. Řada ze zaměstnanců této organizace, kteří jsou nicméně pouze nevině přihlížejícími, mohou být poškozeni externě vedeným vyšetřováním. Jelikož z pohledu whistleblowing ohrožuje zájmy organizace, je z jejího úhlu pohledu považován za zásadní projev neloajality. Samotní „oznamovatelé“ však své jednání v řadě případů považují právě za projev loajality.³⁴

Při respektu k tématu této práce je vhodné uvést parametry, za kterých lze podle Kleiniga whistleblowing považovat za pozitivní krok:

³² Srov. tamtéž.

³³ Tamtéž.

³⁴ Srov. tamtéž.

- Kvůli narušení činnosti organizace by whistleblowing měl být poslední možností k nápravě zjištěných špatných činností.
- Ze stejného důvodu by ohlašovaná pochybnost měla být velmi závažná.
- Veřejná stížnost by měla být dobře podložena; důvody, o které se opírá, by měly mít argumentačně dostatečně silné, aby obstály při přezkoumávání na veřejnosti.
- Potenciální ohlašovatel by měl zvážit, zda má zvláštní povinnost v kontextu jím zastávané funkce nepravosti ohlásit. Ačkoli každý ze zaměstnanců, resp. členů organizace má povinnost na závazná pochybení upozornit, někteří z nich mohou mít zvláštní postavení, které je k tomuto kroku činí způsobilějšími, než je tomu v případě ostatních.
- Jelikož účelem oznámení je přinést změnu současného stavu, je potřebné zvážit reálný potenciál whistleblowingu takové změny dosáhnout.
- Někdy je argumentováno, že whistleblowing by měl být adekvátně motivován, a měl by být uplatněn přinejmenším z obavy o ty, jejichž zájmy jsou ohroženy.
- Morálně kompromitovaný oznamovatel může být znevěrohodněn a jeho oznámení se mine účinkem.³⁵

Budeme-li hlouběji zkoumat výše uvedené podmínky, za kterých by měl být whistleblowing realizován, nelze nabýt dojmu, že některé z nich prezentují takové oznamování jako činnost, u které by mohlo platit ono „dobře si to rozmyli, než to uděláš“. To je jistě významným momentem, který již tak morálně sporné konání činí ještě komplikovanějším, a to bez ohledu na relevanci (nebo snad právě pro ni) Kleinigem formulovaných zásad.

2.3. Royceova filozofie loajality

Josiah Royce (1855 – 1916) „byl předním americkým zastáncem absolutního idealismu, metafyzického názoru, podle kterého všechny aspekty reality, včetně těch, které zažíváme jako oddělené či protichůdné, jsou v konečném důsledku sjednoceny v myšlení jediného všezahrnujícího vědomí. Royce originálně přispěl do etiky, filozofie komunity, filozofie náboženství a logiky“.³⁶

³⁵ Srov. tamtéž.

³⁶ KLEINIG, John. Josiah Royce. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford, Ca.: Stanford University, 2007, 22.3.2022 [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/royce/>

Royceova etika je zakořeněna v jeho analýze podmínek nezbytných pro to, aby měl lidský život smysl. Není dostačující, aby lidské činy pouze odpovídaly přísným podmínkám konvenční morálky, ale aby člověk mohl vést morálně významný život, musí jeho činy vyjadřovat sebevědomě prosazovanou vůli. Musí přispívat k realizaci nějakého životního plánu, který vychází ze sociální zkušenosti. Takové plány postupem času vyžadují příspěvky mnoha jednotlivců a tak se jednatel spojil s komunitou jednotlivců, kteří jsou oddáni stejné věci a rozvíjejí morálně významný závazek k věci a ke komunitě. Tento závazek je tím, co Royce nazývá loajalitou. Morální život lze podle něj chápat jako mnohočetnou loajalitu, kterou člověk projevuje, rozvíjí jako morálně významný závazek pro věc a pro společnost.³⁷

Royceova úzká definice loajality, „skutečné loajality“, má za cíl vyloučit loajalitu k morálně zlým věcem a komunitám, které jim slouží. Nejvyšší morální úspěchy v historii zahrnovaly loajalitu jednotlivců k ideálům, které podporují vytváření a rozšiřování komunit loajality.³⁸

Podle Royce *„loajalita k mým druhům je též loajalitou k loajalitě mých druhů“*. Pokud je důvod loajality dobrý nejen pro jednotlivce, který je loajální, ale pro celé lidstvo, pak se jedná o loajalitu k loajalitě, která je vlastně podporou loajality jeho druhů, neboť jak Royce uvádí: *„Moje věc je skutečně vždy taková, aby zahrnovala určitou loajalitu k loajalitě, protože pokud jsem věrný nějaké věci, mám souputníky, jejichž loajalita je podporována tou mou.“*³⁹

Jakákoli skutečná komunita, ať je to hašteřící se rodina nebo státy mezinárodního společenství ve skutečnosti nebude mít dokonalou loajalitu. V takovém případě se každý musí zodpovídat kritické kontrole a volání po reformě. Neočekává se však, že vysoké ideály dokonalé loajality, pravdy a reality budou kdy plně dosaženy. Jedná se o první důležitý krok nekonečného procesu zaměřeného na realizaci ideálu všeobecné loajality.⁴⁰

Kleinig doplňuje, že *„Royceova filozofie loajality se v určitých ohledech podobá existencialismu. Mezi nimi jsou pozoruhodné názory, že docházíme k morálnímu uvědomění ve světě, již stanovených cílů a sociálních projektů, že morální odpovědnost vyžaduje sebevědomou a uváženou individuální volbu přijmout konkrétní příčiny,*

³⁷ Srov. tamtéž.

³⁸ Srov. tamtéž.

³⁹ ROYCE, Josiah. *The Philosophy of Loyalty*, s. 118-119.

⁴⁰ Srov. KLEINIG, John. Josiah Royce. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford, Ca.: Stanford University, 2007, 22.3.2022 [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/royce>

*a že nejvyšší formy etického chování zahrnují oddanost a úsilí ve službě věci, která nenabízí žádný příslib konečného úspěchu“.*⁴¹

V kontextu této práce je významná Royceova myšlenka, podle které *„jsou skupiny lidí často sjednoceny v pocitech, myšlenkách a vůli k něčemu, co přesahuje kohokoli z přítomných jedinců“.*⁴²

Pro potřebu této práce je vhodné zdůraznit, že jedním z nejvýznamnějších rysů Royceovy filozofie je důraz kladený na komunitu, která má logickou přednost před jednotlivci. Koncept komunity je ústředním prvkem Royceovy etiky a metafyziky. Komunita může existovat pouze tam, kde jednotliví členové spolu komunikují, což znamená, že mezi nimi do jisté míry existuje shoda cítění, myšlení a vůle.^{43,44}

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Srov. tamtéž.

⁴⁴ ROYCE, Josiah. *The Problem of Christianity*, s. 18-25.

3. Mystérium tajných služeb

„Naše práce je natolik špinavá, že ji mohou dělat pouze skuteční gentlemani“.
motto britských tajných služeb⁴⁵

Obecně lze konstatovat, že ve všech bezpečnostních sborech panuje specifická atmosféra a mezilidské vztahy. Pochopitelně každý sbor v každé zemi má odlišné tradice, zákonná oprávnění, organizační způsob výkonu služby, formy a metody prosazování práva. To vše utváří vnitřní atmosféru, která je tolik důležitá pro zde zkoumaný fenomén. Ačkoli je v této práci hovořeno o bezpečnostních sborech, bude pro představení vnitřního charakteru a atmosféry těchto sborů využito empirie z působení ve zpravodajské službě, jelikož ty jsou jistým pomyslným vrcholem bezpečnostní komunity, tedy přinejmenším z pohledu zájmu sledovaného ve prospěch dosažení cíle práce. Analogicky se tvrzení o nich obecně vztahují též k ostatním bezpečnostním sborům.

Představení vnitřní atmosféry je zpracováno v několika krocích. Nejprve jsou zpravodajské služby zařazeny do systému státní správy, která již sama o sobě vytváří specifickou komunitu lidí se specifickými úkoly a společenských postavením.

Poté jsou komunikovány historické souvislosti vzniku těchto institucí, na kterých lze objasnit mnohé stran elitářského pocitu jejich příslušníků. Dále je v krátkosti podhalen výběr a profesní příprava příslušníků způsobem, který přispívá k hlubšímu porozumění vzniku a udržování atmosféry v těchto službách.⁴⁶

3.1. Organizační začlenění služeb do státní správy

Podle britské encyklopedie „Myšlenky, které změnily svět“ se uvádí, že „*státní služba je správní personál ustanovovaný jmenováním, který realizuje státní politiku. Státní služba vznikla ve starověku a v tehdejších státech měla značný vliv*“. Petříček s velkou nadsázkou uvádí, že „*úřednický stav je téměř nezničitelný*“.⁴⁷

⁴⁵ ŘEZÁČ, Tomáš. *Z análů tajných služeb II. Ve službách Jejího veličenstva*, s. 22.

⁴⁶ Metodologicky pokud není uveden zdroj, je v této kapitole využita vlastní empirie autora.

⁴⁷ PETŘÍČEK, Václav. *Pohled do hlubin úřednickovy duše: rozhovor o tom, proč svět potřebuje úředníky*, s. 11 a 13.

Seriózněji váhu úřednického stavu popisuje starozákonní prorok Izajáš: „*Na jeho rameno vložím klíč domu Davidova; když otevře, nikdo nezavře, a když zavře, nikdo neotevře*“ (Iz 22, 22).⁴⁸

Hovoříme-li o státní správě, není na tomto potřeba se zdráhat použít pojem „byrokracie“, a to nikoli v jeho negativním a přepjatém významu, ale ve faktické konotaci.

V politologii se tohoto označení používá pro vládu uskutečňovanou prostřednictvím jmenovaných úředníků. Oproti jiným formám správy se byrokracie vyznačuje rozhodováním podle obecných a neosobních pravidel, stanovením pevné kompetence jednotlivým úředníkům, hierarchickou strukturou rozhodování, odborně školeným personálem, jenž je ve vztahu k organizaci zaměstnaneckém poměru.^{49,50}

Zpravodajské služby jsou normativními organizacemi, které jsou součástí byrokratického systému státu. V této souvislosti by se mohlo zdát, že jejími příslušníky a zaměstnanci jsou úředníci, tedy byrokraté, kteří vykonávají odborné úkoly jako jiné ústřední orgány státní správy. Skutečnost je však nepoměrně odlišná. Tato odlišnost vyplývá z povahy zpravodajské práce,⁵¹ která dílem spočívá v dynamických činnostech mimo sídlo služby (zpravidla se jedná o tzv. operativní pracovníky) a dílem v pečlivé práci analytických pracovníků bez kontaktu s veřejností.

Zpravodajské služby jsou vojensky organizovanými sbory se specifickou náplní činnosti. Tou je informační podpora rozhodujících představitelů státní moci (prezident, předseda vlády a rezortní ministři), nejvyšší vojenské velení a představitelé jiných bezpečnostních sborů. Zmíněná informační podpora je realizována tvorbou tzv. zpravodajských informací, které vznikají zpravodajskou analýzou⁵², a jejich distribucí k rukám oprávněných adresátů (kterými jsou explicitně vymezení ústavní činitelé státu a státní správy, jak tito výše naznačeni).

⁴⁸ Bible. *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad*, s. 573.

⁴⁹ V podmínkách České republiky je tento poměr označován jako tzv. státní služba a řídí se podle ustanovení zákona č. 234/2014 Sb., o státní službě.

⁵⁰ Srov. KELLER, Jan. Byrokracie. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Byrokracie>

⁵¹ Zde se má na mysli tzv. zpravodajský výkon představující ty činnosti, pro které jsou zpravodajské služby zřízeny, což je zabezpečování (získávání, shromažďování a vyhodnocování) informací. Uvedené se nevztahuje na ty organizační součásti služeb, které lze označit za týlové, tedy poskytující logistické, personální, finanční, bezpečnostní, technické, administrativní a další činnosti sloužící pro podporu hlavních činností a umožňující vlastní existenci a fungování služeb.

⁵² Nejedná se o analýzu jako vědeckou metodu, ale o odborný výraz jedné z fází zpravodajského cyklu (řízení, získávání, analýza a distribuce), jejíž rozhodujícím úkolem je interpretace shromážděných dat, poznatků a informací a příprava tzv. zpravodajské prognózy dalšího vývoje v tématu.

V tomto smyslu je potřeba konstatovat, že všechny bezpečnostní sbory jsou součástí výkonné moci, tedy orgánů exekutivního vládnutí, kterému slouží.

3.2. Exkurz k utváření britských zpravodajských služeb

Bez ohledu na provádění zpravodajské (spíše ve formě vojenského průzkumu) činnosti od samých počátků lidstva, v judeokřesťanské civilizaci je pro její vykreslení s oblibou používán příběh ze 4. knihy Mojžíšovy o vyslání zvědů do zaslíbené země (Nu 13, 1-3, 17-20, 26-33).⁵³ V této práci však postačí nahlédnout na historii vzniku moderních zpravodajských služeb, jejichž étos, navzdory dlouhému času a dynamickým událostem, v jisté formě, kterou lze pro zdejší výklad považovat za zásadní, přetrvává dodnes. A pokud má být popsána zvláštní atmosféra uvnitř služeb, která je zásadní pro utváření loajality příslušníků zkoumané v této práci, jen stěží by bylo možné nalézt vhodnější příklad.

Angličané mají rádi hry. Každá hra znamená dodržování více či méně psaných pravidel a vyžaduje fair play. V kolektivních hrách se člověk stává členem kolektivu se společným zájmem, v rámci kterého plní určenou úlohu. Angličané však také hrají hry individuální, které vyžadují spoléhání se sama na sebe. Pozitivní vztah k individualismu je učinil egocentrickými. Nicméně sportu se mohl věnovat jen omezený okruh lidí, které bychom prizmatem dnešní doby označili jako příslušníky vládnoucí společenské elity. Tito gentlemani se snažili pěstovat v sobě ducha vytrvalosti, smysl pro kombinaci, schopnost spoléhat se na sebe či naopak ideál pomoci příteli v nouzi. Všechny tyto vlastnosti se očekávaly od dobrého zpravodajce. Ten má mít smysl pro kombinace, vytrvalost v činnosti, flexibilitu v rozhodování o variantách, smysl pro hru s protivníkem a nápady, které jej uvedou do úzkých, stejně jako trpělivost a schopnost dostat se z vlastní svízelné situace. Říká se, že podobná kumulace vlastností se netvoří náhodně a ať je již tomu jakkoli, jistě přispěly k pověsti, kterou si anglická tajná služba budovala již od raného novověku.⁵⁴

Angličané dosahovali mistrovského postavení v oblasti špionáže přinejmenším od 16. století a traduje se, že první institucionalizovanou zpravodajskou službu⁵⁵ vytvořil sir Francis Walsingham (1532 – 1590), hlavním tajemníkem královny Alžběty I. Byl znám svou vynalézavostí, hravou schopností kombinovat a vmýšlet se do stanoviska

⁵³ Srov. *Pět knih Mojžíšových včetně Haftarot*, s. 35-36.

⁵⁴ Srov. ŘEZÁČ, Tomáš. *Z análů tajných služeb II. Ve službách Jejího veličenstva*, s. 7-8.

⁵⁵ Jakkoli z dnešního pohledu je nutno slova o „institucionalizaci“ vnímat velmi rezervovaně.

potenciálního protivníka.^{56, 57} Toto romantické období anglického zpravodajství položilo základy pro další rozvoj špionážních dovedností. Jejich silná stránka spočívala ve schopnosti vidět věci v souvislostech, nebýt jednostrannými. Postupem času se zpravodajská práce začala měnit v řemeslo, které se dědilo z otce na syna. Zpravodajské dovednosti jsou získávány lidmi nejrůznějších povolání a povahových rysů. Mimo toho, že uměli kombinovat, byli vytrvalí, mlčenliví a nadáni smyslem pro hru. Především však patřili k tomu, co sociologie nazývá vyšší a vyšší střední vrstvou, tedy to, co lze pojmut oním anglickým slovem gentleman.⁵⁸ Za anglické revoluce se na scéně tajných služeb objevuje jistý John Thurloe (1616 – 1668), tajemník státní rady a „mistr špion“ Olivera Cromwella. Tento muž poprvé v dějinách britské špionáže začal vyhledávat své spolupracovníky v oxfordském univerzitním prostředí. Takto pomalu vznikala tradice výběru budoucích příslušníků britského zpravodajství na Oxbridge⁵⁹, těchto dvou slovných „alma mater britských intelektuálů a špionů“. A tak když je v 18. a 19. století budována síť britských tajných služeb obepínající celé impérium působí v jejich řadách vědci a experti různých oborů, žurnalisté, přírodovědci, archeologové, geologové, paleontologové, historici, matematici, fyzici, geografové, inženýři a veškeré odbornosti, které služby potřebovaly, a které poskytovaly to, čemu se ve zpravodajském žargonu říká „přirozený přístup“.⁶⁰

Za vznik britských profesionálních zpravodajských služeb jako součásti vládního aparátu lze považovat rok 1887, ve kterém je zřízena funkce ředitele vojenského zpravodajství (Director of Military Intelligence, DMI) a funkce ředitele námořního zpravodajství (Director of Naval Intelligence, DNI). Po búrské válce si britský zpravodajský systém prošel nejednou reorganizací, až se víceméně ustálil na struktuře dnes známé britské zpravodajské komunity.⁶¹ Z té jsou neznámější zahraniční rozvědka označovaná jako MI-6 (Military Intelligence Section 6), dnes působící pod oficiálním

⁵⁶ Srov. HASTINGS, Max. *Tajná válka 1939-1945: špioni, šifry a odbojová hnutí*, s. 29.

⁵⁷ Srov. ŘEZÁČ, Tomáš. *Z análů tajných služeb II. Ve službách Jejího veličenstva*, s. 14.

⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 19.

⁵⁹ Oxbridge – pro potřebu této kapitoly použito v přeneseném významu jako označení britské společenské třídy, ke které ještě na počátku 20. století patřila většina uchazečů; zkratkové slovo označující elitu ovládající britskou politiku a kulturní uspořádání, které se akládá na elitářském přístupu Oxfordské a Cambridžské univerzity. Podle: WALKER, Harriet. Oxford University's cultural elitism has been exposed by this student campaign. *The Guardian* [online]. London: Guardian Media Group, 2014 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/16/viral-diversity-campaign-oxford-racist>; a BURNS, Judith. Deeply elitist UK locks out diversity at top. *BBC News* [online]. London: British Broadcasting Corporation, 2014 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/education-28953881>

⁶⁰ Srov. ŘEZÁČ, Tomáš. *Z análů tajných služeb II. Ve službách Jejího veličenstva*, s. 21-24.

⁶¹ Srov. WEST, Nigel. *MI-5. Operace brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa 1909-1945*, s. 27-28.

názvem Secret Intelligence Service (SIS), a MI-5 (Military Intelligence Section 5), dnes působící pod oficiálním názvem Security Service (SS)⁶².

Na formách výběru se ani v novém systému nic nezměnilo, ba naopak, ty se ještě upevnily. Důležité bylo patřit ke správné společenské třídě, aristokracii nebo buržoazii, či ještě lépe z tradiční vojenské rodiny, která dodávala důstojníky britskému impériu po celé generace. A především být absolventem Etonu a Oxbridge, ale ne zase být přílišným intelektuálem. Přirozenými atributy bylo členství v těch správných klubech, obleky šité na míru, manželky ze stejného „kmene“, viktoriánské zásady, správný přízvuk. Avšak nejdůležitější byly ty správné kontakty a doporučení, které byly zase jen uvnitř vlastní společenské třídy. Velmi častým bylo doporučení jako: „Je bez problémů, znám jej a navíc jsem v Etonu studoval s jeho otcem“. Tímto vznikla zvláštní kvalita vztahů důvěry, kterou jeden z vysokých důstojníků americké Ústřední zpravodajské služby (CIA)⁶³ komentoval, že ačkoli nikomu nevěřil, v případě britských kolegů vyznával britskou filozofii, že „ti nejzasvěcenější si věřit mohou“.⁶⁴

3.3. Bratrstva zasvěcených

Výše popsané zvláštní vztahy důvěry vycházely z viktoriánské éry (1837–1901) a stoicko-křesťanského étosu cti. O aristokracii se v té době soudilo, že vzhledem k jejímu ekonomickému zajištění se může chovat nezištně a být morálně a intelektuálně nezávislá, a to vše dát do služby veřejnosti, ve které upřednostní společenské potřeby před vlastními zájmy. Příslušníci střední třídy, kterou představovala řada nových profesí, hledali způsob, jakým zajistit, aby i oni jednali způsobem stejným, jak se to ve vztahu k veřejné službě očekávalo od tradiční aristokracie. Vznikaly tak profesní etické kodexy cti, které kodifikovaly jako žádoucí ctnosti jako čestnost, odpovědnost a úcta. Zatímco viktoriánský kodex cti poskytoval vodítko pro chování, vznikala potřeba orientovat se ve změti neosobních vztahů a přirozeně tak vznikla potřeba vytváření menších skupin cti, které by mohly napodobit kamarádství a bratrství. Členové těchto skupin implementovali stoicko-křesťanský ideál, podle kterého je slovo závazkem. Skládali sliby věrnosti a stávali se tak v rámci těchto skupin sobě navzájem „bratry“. Výmluvným příkladem takových skupin jsou univerzitní bratrstva, jejichž členové museli, zpravidla během iniciačního ceremoniálu, složit slib věrnosti bratrstvu a zároveň se zavázat, že se budou

⁶² Pro možné negativní konotace uvedené zkratky s nacistickou Schutzstaffel (Waffen SS) nebude tato dále v práci používána a bude používána zkratka MI-5.

⁶³ Byl to dlouholetý šéf kontrarozvědného oddělení CIA James Jesus Angleton (1917 – 1987).

⁶⁴ Srov. MACINTYRE, Ben. *Špion mezi přáteli: Kim Philby a jedna velká zrada*, s. 10-12, 16, 69 a 333.

chovat jako gentlemani.⁶⁵ Takto se v systému britských soukromých středních škol a dvou prestižních univerzit v Oxfordu a Cambridge (a později i na jiných univerzitách) vytvářejí spolky s tajemnými iniciačními rituály ne nepodobným sektářským praktikám. Bratrské vztahy mezi členy těchto univerzitních bratrstev přetrvávaly po celý život a bývaly dostatečné pro zaručení se nejen za dalšího „bratra“, ale též za jeho syny, pokud to situace vyžadovala, nebo to bylo příhodné. Tito „bratři“ se později vzájemně doporučovali pro práci v tajných službách a takové doporučení se považovalo za dostatečné nejen z hlediska bezpečnostního prověření, ale též schopností pro plnění úkolů v takové službě. V tajemném (a utajovaném) prostředí zpravodajských aktivit tak vlastně jen dále pokračovali v tom, co dobře znali ze svých univerzitních společenství.

Tímto způsobem se v tajných službách vytvářela velmi specifická atmosféra a mezilidské vztahy charakteristické dělením na „my“ a „oni“, my zasvěcení a tamti, kteří mezi nás nepatří. Situace těch „zasvěcených“ vytváří nejen u nich samotných silný pocit výjimečnosti (až vyvolenosti), a s ohledem na jejich chování navenek je takto nutně vnímá i jejich okolí.

Může se zdát, takový typ bratrstev je přirozený jen britskému prostředí kruhů vyšších vrstev. Podobné spolky však lze jistě nalézt po celé tehdejší vzdělané Evropě, namátkou třeba buršácké spolky (Burschenschaft) v německy mluvících zemích. Podobně je tomu v USA na univerzitách tzv. Břečťanové ligy, na kterých fungoval výběr ke zpravodajským službám obdobným způsobem jako v Británii.⁶⁶ Ačkoli ne třeba takto aristokraticky jako v Anglii, ale ve všech je budován pocit výjimečnosti, elitářství a vzájemné sounáležitosti.

A je ještě jeden důvod, pro který je sdružování do těchto profesních bratrstev pochopitelný. Osamění. Utajení práce a z toho plynoucí nemožnost podělit se o své pracovní zážitky, problémy a radosti a požádat o radu nejbližšími přáteli mimo službu a rodinné příslušníky, nutně přinášejí uzavírání se před světem a zájem o sdílení všech těchto záležitostí uvnitř služby, uvnitř bratrstva. Bývalý zkušený zpravodajec Wright k tomu uvádí: *„Povolání zpravodajce je povolání osamělého člověka. Máte samozřejmě přátele, ale nakonec zůstáváte sám se svými tajemstvími. Žijete v neustálém stresu a neustále odkázán na pomoc svých kolegů. Vaše kontakty s okolním světem jsou jen*

⁶⁵ Srov. KOCLUN, Jaroslav. Čest ve viktoriánské Anglii. *Bojovky* [online]. Equilibrium Education [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://bojovky.info/cest-ve-viktorianske-anglii/>

⁶⁶ Pochopitelně mnohem později, jelikož USA dlouhou dobu nedisponovaly moderním zpravodajským aparátem, což se zásadně změnilo v průběhu druhé světové války a především po ní.

příležitostné, protože větší část vašeho já musí zůstat skryta. Z těchto důvodů práce v tajné službě člověka rychle opotřebovává. Je to zakotveno v samé podstatě zpravodajské práce a každý, kdo se rozhoduje se jí věnovat, to ví“.⁶⁷

3.4. Není bratrstvo jako bratrstvo

Z logiky věci by se mohlo zdát, že není rozdíl mezi jednotlivými službami britského zpravodajského systému a ačkoli mezi nimi přirozeně panuje profesní napětí a dochází k pomyslnému i skutečnému soupeření (stejně jako mezi sbory v jiných zemích), přesto tomu tak není. Jak se říká, že všichni jsou si rovni, avšak někteří jsou si rovnější, pak v tomto případě to platí dvojnásob.

Jedná se o vzájemné vnímání rozvědné služby (v daném případě MI-6) a kontrarozvědné (MI-5). Jejich vztahy byly odjakživa napjaté až animózní⁶⁸ a vycházejí z odlišného způsobu činnosti a do jisté míry odlišných nástrojů, kterými plní své poslání.

Příslušníci rozvědné služby jsou přesvědčeni, že představují vyšší, ba dokonce, nejvyšší stupeň zpravodajské hierarchie a tomu odpovídá také jejich názor na ostatní prvky zpravodajského systému a jejich kolegy v nich. K výkonu jejich činností je potřebné znát cizích jazyk, zpravidla nikoli jeden a to ještě na takové úrovni, že to umožní dokonalou, většinou výrazově velmi subtilní komunikaci. Při své práci v zahraničí nutně podstupují riziko zatčení, věznění a odsouzení s nemalými tresty v případech, že se jejich akce stane známou pro místní kontrarozvědku a policejní složky. Pokud se jedná o důstojníky, jejichž agenturní zdroje^{69, 70} se pohybují v nejvyšších společenských vrstvách (a o takové je v ústředí služeb největší zájem), pak příslušník rozvědky by měl být elegantního vzhledu a nonšalantního vystupování. Tato kombinace atributů činnosti pracovníků rozvědky jim někdy dává až pocit toho, že mají „modrou krev“ a zásadně se liší od jejich kolegů mimo rozvědný zpravodajský výkon. Dalším nikoli nevýznamnou je skutečnost, že část příslušníků rozvědky působí pod diplomatickým krytím na zastupitelských úradech v zahraničí⁷¹ a působí tak de facto v diplomacii, což je samo o sobě prestižní záležitostí.

⁶⁷ WRIGHT, Peter a Paul GREENGRASS. *Lovec špionů*, s. 62.

⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 36.

⁶⁹ Agenturní zdroje – lidské zdroje, většinou označované (mimo anglosaský svět) jako agenti, kteří plní nejrůznější úkoly ve prospěch cizí zpravodajské služby. Nejcennějšími zdroji jsou agenti informační, kteří předávají informace. Řada ne-li většina agentů však plní jiné než informační úkoly spočívající v podpoře činnosti cizí výzvědné služby na určitém území. Agenturní zdroje v určitém teritoriu tvoří tzv. agenturní síť.

⁷⁰ Srov. KUTĚJ, Libor. *Zdrojové možnosti HUMINT a CI/HUMINT v operacích*, s. 60.

⁷¹ Srov. VOJTÁSEK, František a Pavel ŽÁČEK. *Francouzský krtek: v první linii studené války*, s. 53-58.

Příslušníci vojenské rozvědky zase působí v oblasti vojenské diplomacie na úsecích vojenských přidělců zastupitelských úřadů.⁷²

Kontrarozvědka naopak působí na vlastním území, na kterém jsou rizika minimální, a není nutné, aby její příslušníci ovládali cizí jazyky. S ohledem na úkoly, které kontrarozvědka plní, tak v řadě zemí disponuje represivními pravomocemi (právo omezit podezřelé osoby na svobodě, zatýkat a vyslýchat)⁷³ a mnohdy působí vůči tzv. vnitřnímu nepříteli, ať je již tento definován jakkoli. Z důvodu dalšího dokazování před orgány činnými v trestním řízení též kontrarozvědné služby úzce spolupracují s policejními složkami, kterým se rozvědky zdaleka vyhýbají. U kontrarozvědky tak nezřídka naleznou uplatnění bývalí policisté a vyšetřovatelé disponující znalostí výslechových metod. Tito se pak netěší patřičnému respektu ze strany důstojníků rozvědky. Bývalý náměstek ředitele MI-5 Peter Wright popisuje atmosféru v této službě takto: „*Intelektuální elita, která se o přízeň MI-5 za války ucházela, tajnou službu v roce 1945 opustila a vydala se dobývat svět. MI-5 zůstalo zaskočeno ve svých tmavých místnostech, samo se vzpomínkami, čím mohlo být, a jenom zřídkakdy přicházelo do styku se zbytkem Whitehallu. „...,Atmosféra mně připomínala nepříliš významnou soukromou školu. „...,Na první pohled byla atmosféra v MI-5 jakousi směsicí tradice a podivínství“.*⁷⁴

Empirie hovoří, že vztahy mezi rozvědkami a kontrarozvědkami jsou v zásadě podobné ve všech zemích světa, jakkoli pro to není žádná studie, která by umožnila toto tvrzení potvrdit.

Kuriózní je, že tato rivalita a popsaný vztah existuje i mezi rozvědnou a kontrarozvědnou částí v případě, že jsou tyto součástí jedné zpravodajské služby.⁷⁵ Pochopitelně navenek vše vypadá spořádaně a nikdo by nepřiznal, že taková vnitřní rivalita existuje.

A v Británii tomu není jinak, ba zde snad tento vztah, který by bylo možné označit jako vztah zpravodajských „aristokratů“ a „plebejců“ vznikl. Není pro to žádný důkaz, ale jistě by to odpovídalo vztahům v tamní společnosti. A tak i když kontrarozvědka taky představuje jakési pomyslné bratrstvo (navíc umocněno řadou příslušníků koloniální

⁷² Srov. KUTĚJ, Libor. *Vojenská diplomacie jako zdrojová součást HUMINT*, s. 36, 51-52.

⁷³ V České republice po roce 1990 nemá žádná ze zpravodajských služeb represivní pravomoci a jsou službami výlučně informačními.

⁷⁴ WRIGHT, Peter a Paul GREENGRASS. *Lovec špiónů*, s. 36.

⁷⁵ V případě České republiky je takovou službou Vojenské zpravodajství, které plní rozvědnou i kontrarozvědnou funkci.

police sloužící v Indii, kteří představovali velmi specifickou a výjimečnou vrstvu), tak jistě ne takové, jaké představovala rozvědka s jejím vlastním vysokým míněním o sobě samotné.

O výjimečnosti vztahů uvnitř bratrstva vhodně vypovídá zpracování některých momentů z vyšetřování pravděpodobně největší zrady v dějinách britského zpravodajství, a to dlouholeté činnosti vysokého důstojníka britské rozvědky MI-6 Kima Philbyho pro sovětskou zpravodajskou službu. Když byl tento podezřelý ze špionáže pro Sověty, tak místo, aby byl předvolán či přímo předveden k výslechu, jeho nadřízený mu vlastnoručně napsal zdvořilou žádost, kterou ho zval na setkání. Tento šéf považoval Philbyho za člověka „duchaplného a schopného provádět velmi elegantní změny“ a proto si tento zaslouhoval zvláštní zacházení.⁷⁶ Pravda je, že uvnitř bratrstva MI-6 se jiný způsob chování nepřipouštěl, přesně ve smyslu „vždyť je jedním z nás“.

Tato kauza též umožňuje poznat vztahy mezi MI-6 a MI-5. Jsou velmi vhodně dokumentovány ve filmovém zpracování⁷⁷ vyšetřování Philbyho, které vedla MI-5, pochopitelně za žárlivého dozoru MI-6. Vyšetřovatelka MI-5⁷⁸ sděluje svým nadřízeným v MI-5 následující: „*Typický člověk z SIS, jak víme, se ve shodě se svou výchovou, považuje za součást tajného elitního klubu, který úmyslně nemá pravidla. Protože pravidla se mají vztahovat jen na prostý lid, jako jsme tady v MI-5. Dá se říci, že hlavním nepřítelem SIS je změna státu quo, která by mohla ohrozit existenci jejich klubu. Takže nejhorším Philbyho zločinem je, že porušil nepsané pravidlo, a to, že člen nesmí udělat nic, co by je vystavilo zkoumání spodinou*“.⁷⁹

3.5. Jak je to jinde?

Výše uvedené se vztahuje zejména na Británii jako na pomyslnou kolébkou moderních a institucionalizovaných zpravodajských služeb. Jako řada jiných věcí na ostrovech, je i tato situace poměrně specifická a je pochopitelné se ptát, nakolik je popsání aplikovatelné v podmínkách jiných států.

Zpravodajské služby jsou v různých státech organizovány různě, mají rozdílná postavení v systému státní správy, odlišné pravomoci, zaměření své činnosti odvíjejících

⁷⁶ Srov. MACINTYRE, Ben. *Špion mezi přáteli: Kim Philby a jedna velká zrada*, s. 189.

⁷⁷ Jedná se o dramatizaci skutečného příběhu Nicholase Elliota a Kima Philbyho, dvou britských špionů a celoživotních přátel. Philby byl dvojitý agent pracující pro sovětskou KGB, jehož velká zrada vedla k rozvratu britských zpravodajských služeb v 60. letech 20. století. Podle Československé filmové databáze.

⁷⁸ Fiktivní postava vyšetřovatelky MI-5 Lily Thomasové, která byla do filmu zařazena v zájmu dramatického účinku (konstatování tvůrce filmu).

⁷⁹ *A Spy Among Friends*, 1. díl „Boom-ooh-yatatatah“, stopáž 41:37 až 42:15 min.

se od vyhodnocených hrozeb a závisí též na tradicích, významu bezpečnostních složek ve společenském systému země a zařazení jejich činností v hodnotovém rámci.⁸⁰ U všech se však dá i bez výzkumu (který je v zásadě nemožné provést) konstatovat, že představují státní instituce, které se těší zvláštní pozornosti ve společenském systému (v tom dobrém i špatném smyslu slova) a zájmu uchazečů o práci v nich. Ta je dána atraktivitou zpravodajské práce, nebo alespoň tím, co se o ní ví na veřejnosti. Je obestřena nimbem tajemství a mýtem velikosti služby vlasti. Muž, který v nich sloužil, pokud se to o něm vědělo, byl hoděn společenské pozornosti a vystaven obdivu.⁸¹ Na tom se nic nemění v žádném režimu. V autoritativních a totalitních státech jsou to právě tajné služby, které jsou největší oporou režimu a ony samotné se těší privilegiím v rámci státní hierarchie a jejich příslušníci privilegiím společenským a sociálně-ekonomickým.

A je ještě jedna věc, která má vliv na image tajných služeb. Tou je, a zase bez ohledu na společenské zřízení, populární kultura. Rozhodně nelze podceňovat ztvárnění špionů a policistů ve filmech a knihách. Bez ohledem na fikci či věrnost zpracování skutečných příběhů. Tak jako jen málo mladých hochů by nechtělo být Mirkem Dušínem, tak málokdo z těch starších by nechtěl být Jamesem Bondem, majorem Beaumontem nebo v ruském prostředí plukovníkem von Stierlitzem. Hodně z nich by to chtělo, málokomu se to podaří.

Proto i v jiných zemích tvoří příslušníci tajných služeb podobná bratrstva, jakými jsou ta britská.

3.6. Vznik mentální subkultury

Na čem je vlastně postavena specifická povolaní a pocit výjimečnosti, který je vlastní příslušníkům služeb ve všech koutech světa? Jak se rodí ti Bondové a Stierlitzové v reálném světě, světě mimo filmovou a knižní fikci?

Prvním krokem je samotný výběr budoucích příslušníků zpravodajské služby. V jeho průběhu jsou hodnoceny psychologické a další osobnostní předpoklady pro výkon práce v tajné službě, včetně bezpečnostních aspektů. Pokud je hovořeno o osobnostních predispozicích, nemá se na mysli, že všichni, kteří do služby nejsou přijati, jsou nevhodní pro jiná povolání. Nezřídka je tomu právě naopak. V procesu výběru je podstatné soustředit se na takové osobnostní vlastnosti, které z uchazeče činí uchazeče „vhodného“. Bez ohledu na stupeň vzdělání, výši inteligence, zájmy, společenský rozhled a zkušenosti.

⁸⁰ Srov. KUTĚJ, Libor. *Historie vojenského obranného zpravodajství*, s. 126.

⁸¹ Srov. ŘEZÁČ, Tomáš. *Z analů tajných služeb II. Ve službách Jeho veličenstva*, s. 22.

Zjednodušeně lze konstatovat, že jsou vybírány „vhodné“ typy, které splňují psychologická a další osobnostní kritéria pro specifickou činnost, která od nich bude požadována. Pokud by tomu tak nebylo a služba přijímala nevhodné jedince, po jisté době by se služba „trápila“ s nimi a oni by se „trápili“ s ní. A nespokojenost na straně příslušníků tajné služby vždy představuje vysoký potenciál pro problémy, ať se již jedná o možné stížnosti navenek, v nejhorším případě médiím, nebo naopak může docházet k sebedestruktivnímu chování nespokojeného příslušníka (abusus alkoholu či jiných návykových látek, vznik problémů v rodinném zázemí apod.).

Konstatované však v žádné případě neznamená, že namísto schopných jsou vybírání všeho schopní jedinci. Ba naopak morální integrita je pro příslušníka služby prvotním, co je zkoumáno. Mimochodem právě ta morální integrita, a důraz je zde položen na slovo morální, může v budoucnu představovat živnou půdu pro problém, který je v této práci zkoumán. Lze tedy konstatovat, že součástí osobnostních šetření je schopnost být loajální. Tato šetření probíhají především v rámci několika fází psychologických vyšetření, ale též jako součást bezpečnostního prověřování, kde je mimo řady jiných faktů prověřováno chování a vztahy uchazeče ve vybraném prostředí, obvykle škole, zaměstnání, rodině, mezi přáteli apod.

Jak je zřejmé, že zde se rodí první podmínka budoucí loajality, kterou je správný výběr budoucího příslušníka. Toho nelze nijak zásadně přetvořit (jakkoli částečně ano) později, ale respekt k základním morálním kritériím si do služby již přináší z domova, ze školy, ze zájmových kroužků atd.

O náročnosti výběru do zpravodajské komunity nasvědčují kvantifikované údaje. Izraelci neoficiálně udávají, že do Mossadu⁸² je přijato okolo 0,3 procenta původních uchazečů.⁸³ To je děsivé číslo svědčící o náročnosti výběru. Tento izraelský údaj (jakkoli jeho reálná hodnota může být o něco vyšší) ve skutečnosti nevyovídá nic o „kvalitě“ uchazečů, ale reflektuje kritéria, která by z pohledu služby neměla být podkročena.

Zde není potřeba dělat si iluzi o odlišných počtech uchazečů a přijatých v české zpravodajské komunitě. Na základě zkušeností lze hovořit o úspěšnosti 3 až 5 procent původních (již předvybraných) uchazečů, kteří se nakonec stanou příslušníky některé z českých zpravodajských služeb. Tomu odpovídá situace, kdy navzdory zvyklostem

⁸² Mossad – izraelská civilní rozvědka hierarchicky podřízena přímo předsedovi vlády.

⁸³ Srov. HOY, Claire a Victor OSTROVSKY. *Lstí a klamem: znepokojivý pohled do nitra Mosadu*, s. 49.

v nedávné minulosti⁸⁴ si služby podávají inzeráty na sociální sítě v naději, že se jim tímto podaří oslovit nové zájemce, kteří těmto složkám státní správy tak zoufale scházejí. I přes kruciální personální nouzi však z požadovaných kritérií není slevováno. Zkušenosti ukazují, že pokud bylo v některých případech upuštěno od splnění zejména psychologických požadavků, většinou se to službě v daném případě negativně vrátilo a daný příslušník buď nebyl s to plnit požadované úkoly požadovaným způsobem, nebo se projevila jeho osobnostní nevhodnost a vznikl nějaký problém v této oblasti. Nežrídka však obojí.

Při takovém poměru přijatých vůči celkovému počtu uchazečů je všem přijatým, tedy novým příslušníkům zcela jasné, že oproti těm nepřijatým jsou „výjimečnými“ a že vstupují do přísně výběrové organizace. Tento moment je pravděpodobně prvním a jedním z nejdůležitějších, kdy vzniká pocit výjimečnosti příslušníků služby a formuje se vědomí, že se stávají členy jakéhosi exkluzivního „bratrstva“.

Druhým krokem je výcvik a profesní příprava nových adeptů zpravodajského řemesla. U ní záleží na tom, zda se jedná o příslušníka rozvědky či kontrarozvědky, o operativce⁸⁵ nebo analytika⁸⁶, a tomu odpovídá její obsah i forma. Obecně jsou formy a metody zpravodajské práce pro rozvědku i kontrarozvědku stejné, ale ve vybraných činnostech se používají některé odlišné přístupy nebo odlišná četnost těch či oněch metod. Většina operativců působí v oblasti typování, získávání a řízení agentů a na tuto vysoce kvalifikovanou činnost jsou speciálně připravováni. Zpravodajský obor, který ve své činnosti používá lidské zdroje, se nazývá zpravodajství z lidských zdrojů (HUMINT)⁸⁷ a ve vnitřní hierarchii služby opět zaujímá výsadní postavení, a to navzdory stále rostoucí a nezastupitelné roli zpravodajských oborů využívajících pokročilých technologií.^{88, 89} Toto postavení vyplývá ze skutečnosti, že HUMINT je jediným zpravodajským oborem, kterým lze v jeho vrcholné formě nahlédnout do mysli a zjistit záměry protivníka.⁹⁰

⁸⁴ Zpravodajské služby téměř ze zásady nepřijímaly zájemce, kteří se přihlásili sami. Tím se eliminovalo riziko infiltrace ze strany cizí zpravodajské služby. Velmi nesmlouvavé v tomto směru bývaly především vojenské zpravodajské služby. Dnes všechny trpí velkým nedostatkem příslušníků, především technicky zdatných, a oslovují mladé lidi nejen inzeráty na sociálních sítích, ale třeba na veletrzích práce. Dříve nepředstavitelná situace.

⁸⁵ Operativce, operativní pracovník – označení pro důstojníka zpravodajské služby, který získává ke spolupráci a řídí agenty. Podle: ROEWER, Helmut, Stefan SCHÄFER a Matthias UHL. *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*, s. 326.

⁸⁶ Analytický pracovník – pracovník zpravodajské služby, který vyhodnocuje shromážděná data, poznatky a informace, a připravuje z nich zpravodajskou informaci.

⁸⁷ Human Intelligence, HUMINT.

⁸⁸ Srov. HERMAN, Michael. *Potęga wywiadu*, s. 93-94.

⁸⁹ Srov. STEELE, Robert. *Human Intelligence: All human, all minds, all the time*, s. 19-21.

⁹⁰ Srov. KUTĚJ, Libor. *Zdrojové možnosti HUMINT a CI/HUMINT v operacích*, s. 8.

Ve výcviku operativců se v hojné míře využívá psychologie a ti jsou v ní též školeni. Ačkoli to platí obecně u všech příslušníků, zejména u operativců profesní příprava obsahuje též zvyšování sebevědomí. To není samoúčelné, jelikož v zájmovém prostoru je s agentem pouze jeho řídicí důstojník, tedy operativec, který musí alespoň vypadat dostatečně sebevědomě, aby dobrého agenta „určil“.^{91, 92, 93}

Tyto znalosti a dovednosti opět přispívají ke zvláštnímu pocitu, který příslušníci služby získávají, jelikož jen velmi málo profesí získává takovou přípravu, navíc využitelnou i v běžném životě.

Součástí této přípravy je také vznik povědomí, že příslušník služby je členem vrcholné instituce své země, těší se plné důvěře jejího vedení a na službu, potažmo vlast se může spolehnout v případě, že se při výkonu povolání dostane do potíží. A opačně se za to od něj očekává loajalita, která může mít různou podobu a projeví se vždy až v určité konkrétní situaci, co se tím vlastně v daném okamžiku myslí.

Lze to popsat jako budování pocitu zvláštní sounáležitosti ke zvlášť privilegované struktuře, což s sebou přináší práva, ale také povinnosti.

Tato očekávaná loajalita se pak může očekávat v každé situaci a za každou cenu. Je to výsledek jednoduché logiky: dali jsme ti důvěru být jedním z nás, teď očekáváme vděk provedený takovou bezmeznou loajalitou. Toto tvrzení však není možné brát doslovně a vždy záleží na konkrétní situaci a především na osobnosti toho či onoho představeného, který by takový závazek vyžadoval. Nicméně v obecné rovině se může stát, že loajalita je očekávána za všech okolností, do kterých se služba, tedy její příslušníci a vedení dostane, jelikož ať je to cokoli, co služba činí, je to dobré.

Právě tento závazek může v určité situaci představovat komplikovaný vnitřní problém v rozhodování, komu či čemu loajalitu zachovat a projevit. Co je vyšší, je to závazek vůči vlasti, státu, vládě, vůči službě jako instituci nebo jejím představitelům, vůči kolegům? A který závazek je nižší? Který z nich tedy upřednostnit? A existuje ve skutečnosti taková hierarchizace závazků?

Aniž by se zacházelo do předmětu zkoumání psychologie a sociologie⁹⁴, lze v kontextu výše uvedeného předložit úvahu, že zpravodajské služby představují v rámci státní správy

⁹¹ Srov. SUVOROV, Viktor Andrejevič. *Akvárium*, s. 109-131.

⁹² Srov. HOY, Claire a Victor OSTROVSKY. *Lstí a klamem: znepokojivý pohled do nitra Mosadu*, s. 98-128.

⁹³ Srov. VOJTÁSEK, František a Pavel ŽÁČEK. *Francouzský krtek: v první linii studené války*, s. 13, 19.

⁹⁴ Mentalitu uvnitř zpravodajské komunity není možné studovat zvenčí; systém dovnitř nikoho nepustí a není zájem o ventilaci jakéhokoli poznání zevnitř navenek.

specifickou a jistě autentickou profesní subkulturu, která funguje v kontextu svébytné vnitřní kultury těchto organizací.

Jako nedílná součást této subkultury se u jejich členů vytváří specifická mentalita s vzorci chování. Z nich lze usuzovat na očekávané chování jednotlivců působících v této subkultuře. Je pochopitelné, že tyto mentální vzorce mohou být v eticky vypjatých okamžicích silně svazující a dávat podněty ke stresujícím situacím, a to zejména ve vztahu k nutnosti rozhodnout se k tomu, co je v rozporu s očekávaným chováním v rámci mentálních vzorců jednání. V některých vyhrocených situacích může devalvace zavedených pravidel chování uvnitř subkultury přivodit kolektivní trauma, které bude předcházet širším proměnám vnitřní atmosféry ve službě. K tomu dochází v případech medializace vnitřních pochybení ve službě nebo dokonce trestního řízení vedeného vůči příslušníkům služby, to vše mnohdy umocněno hrátkami okolo zpravodajských služeb na vnitropolitické scéně. Dochází k veřejné degradaci sboru a jeho image na veřejnosti, zevšeobecnováním pochybení, a to bez ohledu na skutečný stav věci, míru provinění a individuální zapojení příslušníků. V takové chvíli již příslušníci nemusí být hrdí na své členství v „bratrstvu“ a mimo vzteku jako přirozené reakce na veřejné odsudky může docházet k hluboké vnitřní frustraci s nepředvídatelnými následky v pracovní i osobní rovině.

3.7. O jaké vztahy se vlastně jedná?

Výše uvedené nemá a ani nemůže být psychologickou studií do vztahu příslušníků ke zpravodajské službě, ani sociologickou o společenství těchto profesionálů, která jsou na tomto místě pracovně označována jako bratrstva, aby bylo poukázáno na zvláštní kvalitu onoho vztahu příslušník → sbor při důrazu na použité grafické zobrazení, tedy vztah příslušníka ke sboru, nikoli naopak.

Již jen prostá úvaha si vynucuje položení otázky: O jaký vztah se vlastně jedná?

Podstatou je interpretační rámec, v rámci kterého je vykládán popsáný jistě specifický vztah uvnitř služeb a postavení a pocity jednotlivců působících v jeho institucionálním a právním ukotvení.

Zde je povinností poukázat na skutečnost, že vůbec není podstatná realita podmínek panujících v předmětném prostředí, ale jejich vnitřní vnímání ze strany zúčastněných. Podstatou všeho v tomto uvažování je pak nutný respekt k vnitřnímu prožívání a subjektivní interpretaci určitého netypického vztahu ze strany jednotlivce, nikoli arogance „objektivizovaného“, odosobněného a mnohdy rádoby kolektivního nazírání na

popisovaný problém. Jednotlivý příslušník s jeho morálními principy, předzkušenostmi a vlastními prožitými zkušenostmi a právním vědomím je objektem tohoto zájmu. Jedinec se svobodou rozhodování a následného konání, který se v určitých okamžicích musí rozhodnout, zda bude vést své myšlenky v souladu s Kantovým nejvyšším morálním imperativem, kdy pro takovou situaci se jeví jako příhodné formulace Miroslavy Blažkové: „...že to, co má nejvyšší nepodmíněnou hodnotu, by nemělo být dáváno do služeb něčemu, co je svou hodnotou nižší, a tím vlastně ponižováno.“⁹⁵

O jakou kategorii vztahu se tedy jedná, co je jeho podstatou, jak jej popsat? Je to láska, sebeláska k sobě za svou schopnost být součástí něčeho, je to přátelství, sounáležitost, svornost?

Na tuto otázku není a z její podstaty nebude možné odpovědět, avšak je možné položit základ způsobu uvažování o těchto pojmech a jejich významu v kontextu popsaného fenoménu. Toho by mělo být dosaženo v 5. kapitole této práce za přispění klasiků. Předtím je však vhodné prezentovat vybrané příklady situací, ve kterých byli jejich ústřední aktéři nuceni zaujmout stanovisko, zvážit okolnosti, zřejmé či potenciální dopady a v souladu se svým hodnotovým ukotvením rozhodnout o záležitostech, které daleko přesahovaly jejich bytosti a ovlivňovaly celé národní vlády⁹⁶, instituce a jejich zaměstnance. Jen pro ukázkou toho, že tyto situace nastávají, a že problém, který je v práci popisován, je relevantní součástí činnosti bezpečnostních sborů a jejich zaměstnanců. K tomu slouží následující kapitola.

⁹⁵ BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*, s. 44.

⁹⁶ S přímým dopadem na zahraniční vztahy těchto vlád s řadou spojeneckých zemí.

4. Když realita předčí noční můru

Pravděpodobně neobvyklý a snad diskutabilní název pro kapitolu v závěrečné práci studia etiky. Snad však bude výstižný k obsahu následujících řádků, které mají představit události, jenž se skutečně staly a o kterých jejich aktéři jistě nikdy nedoufali, že by se stát mohly. Jistě byly obraznou noční můrou v životech zúčastněných aktérů, kteří se museli zodpovědně rozhodnout, a nepochybně se staly noční můrou pro instituce a jejich představitele, kterých se jednání těchto jednotlivců týkalo.

4.1. Poznámka k výběru případů

Snad jedním z nejznámějších jmen, které se zabývají upozorňováním na nepravosti páchaných vládami je Julian Assange. Jedná se o australského vydavatele, publicistu a aktivistu, který se na veřejnosti proslavil založením (v roce 2006) neziskové vydavatelské a mediální společnosti WikiLeaks, která se zabývá zveřejňováním utajovaných dokumentů vlád a korporací, přičemž využívá internetového prostředí k zachování anonymity a nevystopovatelnosti svých zdrojů. Sám svou činnosti nazýval vědeckou žurnalistikou, kdy uveřejňoval původní zdrojové materiály s minimem redakčního komentáře.⁹⁷ Ačkoli pohnutky Assange a jedinců, kteří se stanou předmětem případových studií dále, mohou být z etického hlediska podobné (ale jistě ne totožné!), nebyl jeho případ zařazen mezi zkoumané případové studie, primárně proto, že se nejedná o příslušníka bezpečnostních sborů, neoznamoval nepravosti páchané v systému, jehož byl součástí, a nepochybně u něj nevzniklo dilema loajality. Poznámka k němu je zde učiněna pro úplnost, jelikož jeho jméno je vedle dále uvedeného Snowdena pro veřejnost často synonymem pro uveřejňování uniklých vládních dokumentů.

Mezi zkoumané případy whistleblowerů byly zařazeny příběhy Edwarda Snowdena (americké prostředí) a Katherine Gunové (britské prostředí).

4.2. Případ Snowden

Edward Joseph Snowden (1983) je bývalým zaměstnancem CIA a kontraktorem Národní bezpečnostní agentury (NSA)⁹⁸, který v roce 2013 odhalil rozsáhlé internetové a telefonní sledování ze strany amerických zpravodajských služeb. Novináři, z nichž nejvýznamnějším byl Glenn Greenwald z amerického vydání britského *The Guardian*,

⁹⁷ Srov. Julian Assange. *Encyclopædia Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Julian-Assange>

⁹⁸ NSA je největší americký výzvědná organizace působící v oblasti signálového zpravodajství.

a se kterými se Snowden setkal v červnu 2013 v hotelovém pokoji v Hongkongu, aby jim předal svá zjištění, jej popsali jako „tichého, chytrého, bezstarostného a samolibého, typického mistra počítačů“. Na dotaz Guardianu, proč se rozhodl uveřejnit vládní tajemství a opustit USA sdělil: „Nechci žít ve společnosti, která dělá takové věci (...) Nechci žít ve světě, kde je vše, co dělám a řeknu, zaznamenáno.“ USA Snowdena obvinily z krádeže vládního majetku, neoprávněného sdělování informací o národní obraně a úmyslného sdělování tajných komunikačních informací. Aby se vyhnul vydání a trestnímu stíhání v USA, uprchl z Hongkongu do Moskvy a dnes je ruským občanem.⁹⁹

Zajímavým momentem z jeho života je, že studoval výpočetní techniku na Marylandské komunitní škole, aby nasbíral dostatek kreditů k získání středoškolského diplomu, kurz však nikdy nedokončil a sám sebe popisuje jako méně než hvězdného studenta. Navzdory jeho nedostatečné formální kvalifikaci mu jeho nadání později umožnilo postupovat v hierarchii zpravodajských organizací. V roce 2003 vstoupil do americké armády a začal trénovat se speciálními jednotkami, nicméně po úrazu při výcviku musel armádu ze zdravotních důvodů opustit. V roce 2007, již jako zaměstnanec CIA, začal působit pod diplomatickým krytím v úřadovně v Ženevě. Greenwaldovi o tomto období řekl: „Mnoho z toho, co jsem v Ženevě viděla, mne opravdu zklamalo stran toho, jakým způsobem funguje moje vláda a jaký to má dopad na svět. Uvědomil jsem si, že jsem součástí něčeho, co nadělá mnohem více škody než užitku“. Uvedl, že zvažoval uveřejnění svého poznání již dříve, ale vyčkával, zda se politika vlády změní za administrativy Baracka Obamy. Ten jej však zklamal, když pokračoval v politice svého předchůdce. V roce 2009 opustil CIA a začal dodavatelsky pracovat pro NSA, přičemž jedním z externích dodavatelů pro NSA byl poradenský gigant Booz Allen. Po vzniku skandálu společnost sdělila, že Snowden pro ni pracoval v její havajské pobočce méně než tři měsíce, a že svým jednáním vážně porušil kodex chování a základní etické hodnoty firmy. Čínskému deníku South China Morning Post Snowden přiznal, že do společnosti Booz Allen již nastupoval s úmyslem mít přístup k utajovaným informacím, aby tak získal důkazy pro svá pozdější tvrzení.¹⁰⁰

Snowden ve skutečnosti pracoval přímo či zprostředkovaně pro prvky americké zpravodajské komunity 9 let jako systémový inženýr a konzultant. Jeho dědeček ukončil svou kariéru v ozbrojených silách ve vojenské hodnosti admirála a poté pracoval pro

⁹⁹ Srov. Profile: Edward Snowden. *BBC News* [online]. London: British Broadcasting Corporation [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-22837100>

¹⁰⁰ Srov. tamtéž.

Federální vyšetřovací úřad (FBI)¹⁰¹, otec sloužil 30 let u pobřežní stráže. Při vstupním pohovoru k CIA uvedl, že USA považuje za nejlepší zemi na světě a nejvýznamnějším dnem v jeho životě bylo 11. září, když se obával, že jeho dědeček zůstal v budově Pentagonu. U speciálních sil chtěl Snowden sloužit, jelikož se mu líbilo jejich motto „De oppresso liber“.¹⁰² Při prvním dotazu, proč lze sloužit u CIA odpověděl, že „zní dobře mít bezpečnostní prověrku“, na opětovný dotaz sdělil, že chce „pomoci své zemi udělat svět lepším“.¹⁰³ V rámci vyšetření na polygrafu¹⁰⁴ při svém nástupu k CIA uvedl nepravdivou odpověď, což přístroj zachytil a CIA si toho byla vědoma, ale pravděpodobně tomu nepřikládala zvláštní důležitost, jelikož se jednalo o na první pohled marginální otázku, zda podváděl ve škole.¹⁰⁵

Dívku si našel na internetu. Ta se nezdřáhala podepsat petici proti „Bushově válce“.¹⁰⁶

V průběhu prvního rozhovoru s reportérem Guardianu uvedl, že si je plně vědom následků toho, když materiály zveřejní. Kvalifikovaně popsal scénáře toho, co se bude poté dít a jaká bude reakce amerických vládních institucí. Jeho motivací pro uveřejnění byla údajně snaha dát lidem data a ti se poté rozhodnou, zda je špatný on, nebo je něco špatného ve vládě.¹⁰⁷

Byl angažován v operaci HUMINT k získání pákistánského obchodníka k jednání ve prospěch CIA. Při této Snowden projevil silné rozhořčení z použití kompromitující situace, která měla posloužit k získání souhlasu Pákistánce s činností pro CIA.¹⁰⁸

Obdobně se jako technický expert podílel na likvidaci lidských cílů v pákistánském Vaziristánu využitím dronů. Obdobně jako v případě použití nemorálních metod v případě pákistánského obchodníka nebyl zcela ztotožněn s výsledky operací vedených na afghánsko-pákistánské hranici prostřednictvím bezpilotních prostředků.¹⁰⁹

Byl vyveden z míry nepravdivým svědectvím vysokého představitele zpravodajské komunity, který při slyšení před kongresovým výborem uvedl, že americké zpravodajské služby neshromažďují údaje o milionech Američanů. Snowden toto svědectví sledoval

¹⁰¹ FBI je americká kontrarozvědná služba disponující represivními pravomocemi.

¹⁰² De oppresso liber – znamená „osvobodit od útlaku“.

¹⁰³ Srov. *Snowden*, stopáž 07:45 až 09:50 min.

¹⁰⁴ Označuje se též jako detektor lži.

¹⁰⁵ Srov. *Snowden*, stopáž 1:35:44 hod..

¹⁰⁶ Srov. tamtéž, stopáž 16:05 až 20:05 min.

¹⁰⁷ Srov. tamtéž, stopáž 27:39 až 28:42 min., 28:31 až 28:51 min.

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, stopáž 37:30 až 45:06 min.

¹⁰⁹ Srov. tamtéž, stopáž 1:22:58 až 1:24:54 hod.

v televizi a později ukázal svým kolegům v práci, jak obrovské množství dat NSA shromažďuje, a to v zásadě na celém světě.¹¹⁰

Postupem času, když poznával, jaká data a v jakém rozsahu americké tajné služby shromažďují, se u něj dostavovaly projevy paranoie. Zakazoval své přítelkyni uveřejňovat některá data a fotografie na sociálních sítích, zakazoval jí ukládat údaje na pevním disku jejich domácího počítače a opakovaně hovořil o nebezpečí, kterému jsou všichni vystaveni. Z těchto důvodů se dostával s přítelkyní do stále častějších neshod a hádek.¹¹¹

Ve věci by nebylo smysluplné dále zkoumat Snowdenovo dětství a okolnosti formující jeho osobnost, k čemuž by snad mohla dopomoci knižní biografie. Na tomto místě není podstatné to, co by bylo významné, ne-li rozhodující pro zkoumání Snowdenových motivů ze strany psychologa.

Shrneme-li to málo zjištěné, avšak pro potřebu této práce podstatné, pak Snowden rozhodně není typickým předobrazem příslušníka zpravodajské služby a již vůbec nějakého pomyslného bratrstva. Nebyl žádným studentem elitní vysoké školy, ba dokonce nebyl studentem žádné vysoké školy, a dokonce neměl úspěšně ukončeno ani středoškolské vzdělání. Přiznává, že ani nebyl dobrým studentem. Pochází z rodiny, která má tradici služby vlasti. On tuto predispozici pro vládní službu nijak nevyzvedává a naopak jako motivaci pro službu v CIA uvádí nejprve groteskní důvod, posléze odpovídá v floskulí o tom, jak chce svět udělat lepším. Snowden neabsolvoval žádný dlouhý, ba ani přiměřený zpravodajský výcvik, byl prostě jen „ajták“. Neměl tedy možnost ztotožnit se se systémem nebo jej ještě před započítím služby opustit jako důsledek svého zklamání z toho čím by se měl žít.

Při sledování jeho pouti zpravodajským systémem se nabízejí dvě emočně zabarvená označení – „loser“, tedy břídil, a snílek. Ačkoli první je diskutabilní, to druhé by mohlo věrohodně vykreslovat jistou součást Snowdenovy osobnosti.

Byl svědkem či se přímo podílel na událostech, které se, a nejen jemu, mohly jevit jako morálně za hranou. Nepochybně to byly momenty použití dronů proti lidským cílům a použití kompromitujících materiálů k získání pákistánské civilní osoby ve prospěch USA. S určitostí to byla samotná činnost CIA a především NSA shromažďující využitím speciálních technologií a softwarových nástrojů nepředstavitelné množství dat o všech,

¹¹⁰ Srov. tamtéž, stopáž 1:28:23 až 1:30:12 hod.

¹¹¹ Srov. tamtéž, stopáž 1:01:09 až 1:04:37 hod.

u koho to USA uznají za vhodné. Pochopitelně bez vědomí těchto sledovaných cílů, což je podstatou takových operací.

Toto poznání metod činnosti amerických služeb se u Snowdena dostavuje poměrně brzy. Přesto se proti tomu nevzepře tím, že ze služby odejde, ale pokračuje dál, ničím neohrožuje svou kariéru. Naopak sám přiznává, že záměrně vstoupil do pracovního vztahu se společností, u které věděl, že morálně spornou činnost provádí. To vše proto, aby získal další data použitelné jako důkazy o těchto nemorálních (nikoli protiprávních)¹¹² činnostech. A právě toto Snowdenovo jednání se může s odstupem času jevit jako morálně kontroverzní. Bylo správné vstupovat do pracovněprávního vztahu, i když od počátku věděl, že chce záměrně jednat proti svému zaměstnavateli? Pro názornost roční Snowdenův plat u Booz Allen byl stanoven na 122 000 amerických dolarů (USD).¹¹³

Jakkoli jistě není na místě důvodně předpokládat, že Snowdenův whistleblowing byl motivován finančním prospěchem. Přesto Snowden, žijící v Rusku, vydělal 4,2 milionu dolarů prodejem svých knih, licenčních poplatků a souvisejících práv. Přednesl 56 placených projevů, jejichž obsahem porušil americká vládní tajemství. Těmito projevy s průměrným honorářem 18 000 USD za jeden si přišel na 1,03 milionů dolarů. Snowden prostřednictvím svých právníků usiloval o omilostnění americkou vládou výměnou za převod 5 milionů dolarů americkému státu.¹¹⁴

Prostou úvahou, pouze na základě uvedeného, lze konstatovat, že Edward Snowden není tím mužem, který sní o tom, stát se důstojníkem tajné služby. Zřejmě od počátku neměl ucelenou představu, co zpravodajské služby vlastně konají a jaké nástroje k tomu používají. V jeho případě by se slušelo říct: přišel, viděl, ale neodešel. Naopak zůstal. Zůstal, aby získával další informace a ty poté uveřejnil.

Edward Joseph Snowden tak, jak je jeho příběh předestřen, neměl žádné dilema, které by musel řešit. Nebyl mu vlastní žádný morální závazek vůči instituci a kolegům v ní zaměstnaným.

Pokud se má hovořit o morálním závazku, pak tento pravděpodobně cítil vůči zemi, jejímž byl občanem a vůči ostatním státům, u kterých byl přesvědčen, že se stávají oběťmi

¹¹² Samozřejmě se se na myslí pouze právní systém USA, nikoli jiných, tedy sledovaných zemí.

¹¹³ Srov. Profile: Edward Snowden. *BBC News* [online]. London: British Broadcasting Corporation [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-22837100>

¹¹⁴ Srov. POLANTZ, Katelyn. Edward Snowden agrees to give up more than \$5 million from book and speeches. *CNN* [online]. Atlanta: Warner Bros. Discovery [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2020/09/21/politics/edward-snowden-money-books/index.html>

americké rozpínivosti a snah o globální hegemonii. S trochou nadsázky by se v jeho případě dalo říci, že to byl naivní snílek, který se ocitl na místě nesprávném pro očekávání svého přispění k lepší budoucnosti lidstva. Ale žádné morální dilema neřešil. V tom měl jasno. Ve Snowdenově případě lze dovozovat, že neměl vůči zpravodajské instituci, která jej zaměstnávala, žádný specifický vztah.

4.3. Případ Gunová

Katherine Teresa Gunová (1974) je britská lingvistka, která pracovala jako překladatelka v britské zpravodajské službě provádějící signálové zpravodajství Government Communications Headquarters (GCHQ). Vyrostla s rodiči na Tchaj-wanu a ovládala mandarínskou čínštinu. Po univerzitních studiích a několika letech učitelství v Japonsku se přestěhovala do Británie. Do GCHQ se dostala na inzerát, o kterém si myslela, že nabízí zajímavější práci než pro nějakou obchodní společnost.¹¹⁵

V únoru 2003 začaly USA a Británie prosazovat v OSN rezoluci představující legalizaci vojenské operace na iráckém území v souladu s mezinárodním právem v případě, že Saddám Husajn se nezbaví zbraní hromadného ničení. Na rezoluci záleželo především britské straně, která se obávala nelegálnosti válečného tažení v případě, že by OSN nesouhlasila. Pro obě západní velmoci bylo rozhodující, aby pro rezoluci získaly nestálé členy Rady bezpečnosti OSN, jakými v té době byly Angola, Kamerun, Chile, Bulharsko a Guinea.¹¹⁶ V zájmu plnění tohoto úkolu, tedy získat hlasy váhajících členů Rady, odeslal náčelník štábu divize regionálních cílů americké NSA Frank Koza e-mail adresovaný spojenecké agentuře, ve kterém žádal o pomoc při špehování velvyslanců šesti zemí OSN, jejich hlasy byly pro hlasování rozhodující.¹¹⁷ Zájmem tohoto opatření se měla stát celá škála informací z domácí i kancelářské komunikace tak, aby byl získán materiál využitelný k vydírání za účelem manipulace hlasováním. Koza v tomto e-mailu žádal GCHQ o provedení ilegální operace. Gunová nebyla přímým adresátem tohoto e-mailu, ale seznámila se s jeho obsahem, jelikož byl určen všem v její sekci a byl doručen i do její služební schránky. Gunová pochopila, že Koza nežádá o zjištění standardně shromažďovaných informací, ale že na velvyslance zmíněných zemí hledá „špínu“. Gunová shledala, jak později uvedla, obsah Kozova e-mailu za naprosto ohromující

¹¹⁵ Srov. WOOD, Paul. Katharine Gun: the spy who tried to stop the Iraq war. *The Spectator* [online]. London: Press Holdings, 2019 [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.spectator.co.uk/article/katharine-gun-the-spy-who-tried-to-stop-the-iraq-war/>

¹¹⁶ Srov. *Official Secrets*, stopáž 05:12 až 06:01 min.

¹¹⁷ Nadřízená potvrdila Gunové a jejímu kolegovi, že Kozův požadavek je autorizován britskou stranou, a že se jedná o společnou operaci obou zemí. Podle: *Official Secrets*, stopáž 06:48 až 07:11 min

a hromadilo se v ní pobouření s tím, že přece ona „takové věci nedělá“. Byl pátek, celý víkend na událost s e-mailem myslela a hovořila o ní. Nakonec se svěřila své kamarádce, o které věděla, že má spojení s médii a sdělila jí, že má něco výbušného, něco, co má potenciál odvrátit válku v Iráku.¹¹⁸

V pondělí e-mail vytiskla a v tašce s ním opustila GCHQ, čímž porušila zákon o úředním tajemství a možná velezrady. O měsíc později Observer uveřejnil obsah e-mailu a souvislosti s hlasováním. GCHQ začala únik vyšetřovat a Gunová se přiznala.¹¹⁹ Byla zatčena, propuštěna na kauci a po osmi měsících obviněna. Bezprostředně před soudním líčením obžaloba veškerá obvinění proti Gunové stáhla. Ačkoli to nikdy nebylo řečeno, je zřejmé, že britská vláda nechtěla dále veřejně ventilovat jakékoli záležitosti ohledně britského postoje k invazi (ke které stejně pod vedením „koalice ochotných“ nakonec došlo, i když názor Chile a Mexika se celou aférou podařilo změnit).¹²⁰

Gunová již v rozhovoru se svou kamarádkou uvedla, že jí nejde o to, aby svrhla britskou vládu, ale aby padalo více otázek, co vlastně Američané po této zemi (rozuměj Británii) chtějí.¹²¹

Při rozhovoru se svým obhájcem Gunová uvedla, že jejím motivem pro uveřejnění e-mailové zprávy bylo zabránit válce a zachránit životy.¹²² Vysoce relevantní pro posuzování motivace Guniové je skutečnost, že její manžel je turecký Kurd a měl v Británii požádáno o povolení trvalého pobytu. Svým jednáním Guniová nepochybně přispěla k tomu, že mu pobyt nebyl povolen a pouze s největším nasazením právních prostředků nebyl ze země vypovězen.¹²³

Případ Gunové vykazuje obdobné markanty jako v případě Snowdena, i když z hlediska motivů je jednání Gunové přímější a z hlediska následků pro zpravodajskou komunitu obou anglosaských zemí méně devastující, než Snowdenova odhalení ve vztahu k NSA.

¹¹⁸ Srov. WOOD, Paul. Katharine Gun: the spy who tried to stop the Iraq war. *The Spectator* [online]. London: Press Holdings, 2019 [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.spectator.co.uk/article/katharine-gun-the-spy-who-tried-to-stop-the-iraq-war/>

¹¹⁹ Srov. *Official Secrets*, stopáž 53:08 až 53:24 min.

¹²⁰ Srov. WOOD, Paul. Katharine Gun: the spy who tried to stop the Iraq war. *The Spectator* [online]. London: Press Holdings, 2019 [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.spectator.co.uk/article/katharine-gun-the-spy-who-tried-to-stop-the-iraq-war/>

¹²¹ Srov. *Official Secrets*, stopáž 10:06 až 11:52 min.

¹²² Srov. tamtéž, stopáž 1:06:32 až 1:06:39 hod.

¹²³ Srov. tamtéž, stopáž 1:18:40 až 1:22:52 hod.

4.4. Shrnutí a vyhodnocení případových studií

V obou představených případech whistleblowerů je zřejmé, že se nejedná o „zradu“ žádného pomyslného bratrstva, že se nikdo z nich nemusel rozhodovat mezi loajalitou vůči společenství a morálními principy. Co mají oba případy společné?

Především jak Snowden, tak Gunovám, nebyli typickými důstojníky zpravodajské služby. Oba byli zaměstnáni v agenturách signálového zpravodajství, které je najaly na konkrétní odbornou práci. Snowdena v oblasti počítačových technologií, Gunovou jako lingvistku. Nic víc se od nich neočekávalo. Je pravdou, že Snowden se dostal do styku s jinými formami zpravodajské práce, ale to spíše náhodným zapojením, než cílevědomým angažmá ze strany služby.

Ani jeden z nich neprošel žádným dlouhodobějším speciálním zpravodajským kurzem, který by formoval jejich osobnost budováním hlubšího vztahu ke zpravodajské službě. Nestali se tak členy žádného „bratrstva“ a ani jeden z nich se nemusel složitě rozhodovat, zda a komu být profesně a lidsky loajální. Jak je již uvedeno v souvislosti se Snowdenem, ani jeden z nich nemusel řešit dilema vazby na službu a její prostředí a závazku vůči vyšším ideálům.

Když ani jeden z uvedených případů nepředstavuje příklad řešení složitého dilematu, je na místě položit si otázku, proč tomu tak je?

Oba zvolené případy představují dva mediálně nejznámější příklady whistleblowerů z řad zpravodajské komunity. Při bližším zkoumání prostřednictvím případových studií bylo zjištěno, že profesní parametry ani jednoho z nich nesplňují kritéria, o kterých je řeč ve 3. kapitole. Byly snad tyto případy zvoleny neprávě?

Byly zvoleny, protože jsou veřejně dostupné a představují oznámení nepravostí páchaných nikoli jednotlivci, ale celým systémem zpravodajského aparátu ve vybraných kauzálních souvislostech charakteristických pro zneužití zpravodajských schopností pro dosažení zahraničněpolitických zájmů vládami, které těmito schopnostmi disponují.

Proč tedy nebyly zvoleny jiné případy? Ač k neuvěření, je zde jednoduchá odpověď: protože neexistují.¹²⁴ A zde se opět dostáváme k původnímu problému. Jsou skutečně (skuteční) profesionální zpravodajci natolik loajální k systému, ke svému „bratrstvu“, že dosud není veřejně znám žádný případ dokumentující navenek zneužívání zpravodajského aparátu, který by byl oznámen zevnitř? Funguje tedy princip „bratrstva“,

¹²⁴ Rešerše otevřených zdrojů provedena asistenty Ústavu zpravodajských studií Univerzity obrany na počátku září 2023.

skutečně existuje specifický vztah jednotlivých příslušníků ke službě a jejími kolektivitu? A jaký je to tedy vztah?

Důvod pokusit se hledat odpověď v názorech klasiků, jak je anoncováno v posledních dvou odstavcích podkapitoly 3. 7.

Ještě předtím je však vhodné uvést názor celoživotního profesionálního zpravodajského důstojníka, který může alespoň dílčím způsobem přispět k prohloubení porozumění.

4.5. Vybraný názor profesionála

Steven Hall je bývalým zpravodajským důstojníkem, který strávil 30 let prací v CIA, odkud odešel v roce 2015. V rámci svého zařazení u CIA řídil nespočet operací se zaměřením na Rusko. Co říká o whistleblowingu (používá výraz informátor) uvnitř zpravodajské komunity?¹²⁵

Uvádí: „*Strávil jsem 30 let prací v tajné službě CIA. Během těch tří dekád jsem si nikdy nevšiml informátora kdekoli uvnitř CIA nebo širší zpravodajské komunity. Proč? Důvody jsou dva. Prvním důvodem je to, že rozhodnutí stát se informátorem je pro zpravodajského důstojníka velmi nekomfortní a neintuitivní krok. Málokdo to dělá. Druhým důvodem je, že přesně tak má systém fungovat. O žádném informátorovi jsem se nikdy neměl dozvědět, protože zákon je speciálně upraven tak, aby chránil anonymitu.*“¹²⁶

Hall sděluje, že již skutečnost, že je ve zpravodajské službě whistleblower činí situaci mimořádnou. „*Je obtížné zveličovat, jak velká by byla neochota amerického zpravodajského důstojníka stát se informátorem, zjevně by to bylo za hranou. Členové tajné služby jsou vycvičeni, aby byli... no, tajní. To platí pro analytiku stejně jako pro operative.*“¹²⁷ Zpravodajské služby nedělají veřejně téměř nic, a pokud by se stala identita příslušníka tajné služby veřejně známou, nebylo by to dobré. Důstojníkům je zřejmé, že navzdory ochraně proti odvetným opatřením vůči takovému whistleblowerovi, by podstupovali veliké riziko svého odhalení. Celý život se zmocňují tajemství cizích vlád a jsou proto pochopitelně skeptičtí k tomu, zda by je skutečně jejich vlastní vláda ochránila a udržela jejich identitu jako whistleblowera v tajnosti. Technicky vzato by stále byli chráněni proti represáliím, ale kolegové by se o jeho „oznamovatelství“

¹²⁵ Srov. HALL, Steven. This is how unusual it is for an intelligence officer to become a whistleblower. *The Washington Post* [online]. Washington, D. C.: The Washington Post, 2019 [cit. 2023-09-10]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/10/07/this-is-how-unusual-it-is-an-intelligence-officer-become-whistleblower/>

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž.

dozvěděli. Ti by takového kolegu posuzovali přinejmenším jako indiskrétního, ale spíše by to vnímali jako politicky motivované jednání¹²⁸. Hall je navíc přesvědčen, že vnitřní systém zpravodajských služeb je dobře nastaven tak, aby umožnil anonymně upozornit na nešvary jejich kontrolní orgány, ale aby nic nemuselo být ventilováno navenek.¹²⁹

Dosud byl v práci akcentován vztah jednotlivce vůči systému, který se jeví být vysoce specifický a jinde zřejmě není tak tradiční a tak rigidní jako v prostředí tajných služeb. Není však na místě zapomínat na další faktor, který se nám zpřítomňuje sdělením vysloužilého důstojníka Halla. A tím je prosté raciono. Obyčejné rozumové posuzování situace a možností. Přesně to lze od vysoce kvalifikovaných zpravodajských důstojníků očekávat. A také Hall upozorňuje na odsudky kolegů, kteří by se dozvěděli o whistleblowerovi z jejich řad.¹³⁰ Do rozhodovacího procesu tedy vstupují nejen emoce, které jsou nutně výsledkem nějakého existujícího vztahu jednatelce → kolektiv, ale též rozumové zhodnocení, zda a jakým způsobem by byl tento vztah whistleblowerstvím ohrožen. Ale vždy záleží na předestřeném vztahu, ten zůstává principiálním.

¹²⁸ Zde se má na mysli pravděpodobně jakýkoli prospěch z takového jednání.

¹²⁹ Srov. HALL, Steven. This is how unusual it is for an intelligence officer to become a whistleblower. *The Washington Post* [online]. Washington, D. C.: The Washington Post, 2019 [cit. 2023-09-10]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/10/07/this-is-how-unusual-it-is-an-intelligence-officer-become-whistleblower/>

¹³⁰ Srov. tamtéž.

5. Prizmatem klasiků

„Přátelství se zakládá na společenství“.

Aristotelés¹³¹

Výše je odvoláváno se na existenci určitého druhu společenství, jehož součástí jsou, ať již vědomě či instinktivně, příslušníci bezpečnostních sborů. K jeho pojmenování bylo nejčastěji použito pojmu „bratrstvo“, jakkoli by se jistě mohly najít i výrazy jiné, které by dokázaly vytvořit představu o zvláštnosti vztahu, který je předmětem zájmu této práce. Uvedený pojem „bratrstvo“ současně záměrně navozuje jistý pocit tajemna a hlubšího mentálního souznění členů takového společenství, což lze v případě natolik specifických profesních komunit představovaných bezpečnostními složkami posuzovat pro kontext práce jako příhodné.

Bude-li tedy i nadále vycházeno z pojmu „bratrstvo“, nutně se nabízí otázka, o jaký typ společenství se v tomto případě jedná? Na jakých základech stojí, z čeho vyrůstá a čím se sytí jeho existence, co nabízí zúčastněným? Jak lze co nejvíce charakterizovat jeho podstatu a co je tmelem vzájemných vztahů uvnitř těchto společenství? Shora již byly naznačeny některé souvislosti pojmu loajalita. Jak ale lze tuto věrnost k bratrstvu posuzovat?

Jelikož z výše popsanych důvodů není možné se opřít o výsledky experimentálního výzkumu v této oblasti, je vycházeno z empirického základu konstatování o existenci této věrnosti společenství, přičemž jako nejpřirozenější se nabízí úvahy mající základ ve starořeckém pojmu *filia*, stejně jako dnes užívaném výrazu přátelství. Oba tyto termíny mají bezprostřední vazbu k tomu, co je v různých souvislostech a významech označováno jako láska.

V křesťanské literatuře se pojem láska vyskytuje v trojím významu. Jako láska žádostivá, sebestředná a morálně závadná, dále jako eticky neutrální láska pospolná a jako nejhodnostnější forma láska mající charakter lásky přesažné, krásné a záslužné. Vlivem přijetí některých antických principů a hodnot do křesťanství již v jeho raného stádiu se nezřídka objevují starořecké pojmy jako *éros* mající konotace s nejnižší formou lásky s cílem vlastního uspokojení, *filia* jako termín užívaný pro označení vyšší lásky

¹³¹ EN, VIII, 1159^b, 30.

založené na vzájemné oblibě a konečně pojem agapé jako láska nejvyšší, nezištná a bezpodmínečná.¹³²

Sloveso *filein* (φιλεῖν) je ve staré řečtině nejobecnějším označením pro české milovat. V souvislosti s tématem této práce je podstatné pro svou univerzalitu, popisuje širokou kvalitu vztahů, k čemuž Černoušková uvádí:

„Sloveso filein se často užívá při popisu vzájemného vztahu, který vyrůstá z niterného společenství, a znamená tedy „být přítelem“. Primárně ovšem sloveso filein vypovídá nikoli o reciprocitě, ale podobně jako erán o zaměření na nějaký objekt. Objektem přitom může být i vlastní já. Sebeláska (ať už v negativním, nebo morálně neutrálním významu) se v řečtině vyjadřuje téměř výlučně slovesem filein a odvozenými substantivy. Jelikož filein nevypovídá primárně o reciprocitě, ale o zaměření a preferencích, vyjadřuje toto sloveso lásku k osobám, které jsou vůči někomu v blízkém, rovnocenném (a často potom také vzájemném) vztahu z toho důvodu, že daný člověk si vztah s nimi přeje, že je mu příjemný. Přesto může vypovídat nejen o lásce mezi přáteli, ale také o něžných vztazích v rodině, kde láska není založena pouze na osobních preferencích, ale bývá chápána i jako určitá morální povinnost. Sloveso filein bývá užito i v imperativu (doporučení lásky k nějaké skutečnosti, jež je chápána jako morálně hodnotná). Substantivum filia (φιλία) znamená primárně lásku ve smyslu obliby, záliby, většinou se však vyskytuje ve významu „vzájemný vztah“, „přátelství“, výjimečně označuje také vlastnost přátelskost“ (jako opak řevnivosti, nesnášenlivosti nebo mrzoutství); bývá užito o sebelásce i o vztazích mileneckých“.¹³³

5.1. C. S. Lewis a jeho nahlížení na přátelství

Při hledání myšlenkového konceptu, o který by se bylo možné opřít v úvahách o tom, co je zde označováno jako „bratrstvo“, se nelze nezabývat názorem, který k těmto společenstvím nabízí C. S. Lewis. Při studiu jeho díla „Čtyři lásky“ se přímo vnucuje představa, že tento irský Brit dokonale znal systém univerzitních sektářských studentských společenství¹³⁴ a proto lze v jeho tvorbě nalézt tolik příhodných popisů těchto uskupení, jež jsou velmi přínosné pro uvažování o předmětu zájmu této závěrečné práce.

¹³² Srov. ČERNOUŠKOVÁ, Veronika. Tři stupně lásky v řeckém jazyce? Výrazy "milovat" a "láska" v klasické řecké literatuře a u církevních otců, s. 17.

¹³³ Srov. tamtéž, s. 21-23, 33.

¹³⁴ Lewis studoval mj. oxfordskou University College a celý svůj profesní život strávil na Oxfordské univerzitě.

Lewis uvádí, že staří Řekové a Římané považovali přátelství jako tu nejméně a nejlidštější ze všech druhů lásek. Uvažovali o něm jako o „*koruně života a školenosti*“. Zároveň však uvádí, že moderní svět přátelství jako takovou hodnotu přehlíží. A to snad proto, že jen málo moderních lidí je přesvědčeno, že přátelství je láska srovnatelné hodnoty jako náklonnost¹³⁵ nebo *erós*¹³⁶, nebo dokonce, že se vůbec jedná o formu lásky jako takové. K tomu navíc dodává, že málokdo si lásky váží, jelikož ji málokdo zažívá. Přatelství je podle Lewise láska „*nejméně přirozená*“ ze všech lásek, „*nejméně instinktivní, organická, biologická, nejméně pospolitá a nejméně nezbytná: není tu nic, co by nám zrychlovalo tep nebo při čem bychom se červenali či bledli. Odehrává se zásadně mezi jednotlivci; v okamžiku, kdy jsou dva lidé přáteli, oddělili se do určité míry od stáda. Bez erótu by nikdo nebyl počat, bez náklonnosti by nikdo z nás nebyl vychován; můžeme však žít a rozmnožovat se bez přátelství. Z hlediska biologického je lidstvo vůbec nepotřebuje*“.¹³⁷ Již v tomto konstatování Lewis upozorňuje, že přátelství odvádí na tomto vztahu zúčastněné od ostatních, od většiny, která není součástí tohoto spojení. Lewis tuto skutečnost rozvádí s tím, že „*některé formy demokratického smýšlení jsou proti přátelství přirozeně nepřátelské, protože je výběrové a týká se jen některých*“.¹³⁸

Lewis poukazuje na zvláštní vztah vznikající mezi muži, jejichž komunikace spočívá v hodnocení ctností, užívání odborné terminologie a hovorech o práci, nebezpečí, útrapách, dovednostech; o věcech, které jsou známy jen zasvěceným. Tímto vznikla přátelství mezi muži vystavěná na „*potěšení ze spolupráce, z hovorů o práci a ze vzájemné úcty a porozumění mužů, kteří denně vidí jeden druhého*“. Lewis zasazuje tyto formy mužské komunikace do důstojnických jídelen, společenských místností, výčepů, kantýn a golfových klubů. A nazývá je spíše „*kamarádstvím*“ nebo „*spolkovostí*“. Toto kamarádství je pro něj živnou půdou pro přátelství, přičemž „*přatelství vyrůstá z pouhého*

¹³⁵ Pro náklonnost - substantiva *storgé*, *filostorgia* a zřídka používané *sterxis* (στέργις) popisují nejčastěji vztah mezi rodiči a dětmi nebo jinými blízkými lidmi: „niterná láska“, „důvěrný vztah“, „něha“. Poněkud častější než tato substantiva je pak adjektivum *filostorgos* (φιλόστοργος) „láskyplný, něžně milující“. Podle: ČERNOUŠKOVÁ, Veronika. Tři stupně lásky v řeckém jazyce? Výrazy "milovat" a "láska" v klasické řecké literatuře a u církevních otců, s. 35.

¹³⁶ *Erós* je v klasické řečtině nejběžnější výraz s významem „láska“, není však zcela neutrálním pojmem: vyjadřuje především lásku toužebnou, vášnivou, intenzivní. Velmi čtené je dále substantivum *erastés* (ἐραστής), „milenc“, „milovník“, které mívá, ale nemusí mít erotické konotace. V křesťanské literatuře bývá výraz *erós* užíván kromě výše uvedených významů také o Boží lásce a o lásce člověka k Bohu. Podobně výraz *erastés* může být použit o lásce k Bohu. Podle: ČERNOUŠKOVÁ, Veronika. Tři stupně lásky v řeckém jazyce? Výrazy "milovat" a "láska" v klasické řecké literatuře a u církevních otců, s. 31-32.

¹³⁷ LEWIS, C. S. *Čtyři lásky*, s. 45-46.

¹³⁸ Tamtéž, s. 47.

kamarádství, když dva nebo více lidí zjistí, že mají společný nějaký názor nebo dokonce zálibu, kterou s ostatními nesdílejí a o které se až do onoho okamžiku každý domníval, že je jeho, jedinečným pokladem (nebo břemenem). Slova příznačná pro zahájení přátelství by asi zněla nějak takto: Cože? Ty taky? Myslel jsem se, že jsem jediný.“¹³⁹

Také v dnešní době vzniká přátelství podobně jako v dávných dobách – sdílenou činností, kterou může být společná víra, studium, zaměstnání nebo zábava. A zde je rozdíl – všichni, kteří tyto zájmy a činnosti sdílejí, jsou vzájemně společníky, ale jen jeden, dva nebo tři, kteří vzájemně sdílejí něco navíc, budou přáteli. Kamarádství tak vzniká mezi těmi, kteří dělají něco společně. Přátelé stále dělají něco společně, ale něco mnohem niternějšího, méně sdíleného a obtížněji definovatelného. V případě, že někdo z přátel v určité životní situaci hledá spojence, jistě se jeho přítel osvědčí jako spojenec.¹⁴⁰

Zajímavý je způsob Lewisova náhledu na přátelství, když jej pozoruje a vysvětluje výlučně na mužské části populace. Ačkoli připouští, že také ženy mohou mít svůj vyhraněně ženský svět podobný tomu mužskému, přesto již z biologické podstaty, že Lewis je muž, konstatuje, že přátelství se může ve své tvorbě věnovat jen po „mužské linii“.¹⁴¹

Z pohledu dnešní doby¹⁴² je kuriózní tvrzení Lewise:

„V plutokratické čtvrti, kde muži tráví celý život tím, že získávají peníze, alespoň některé ženy využívají svůj volný čas k rozvoji intelektuálního života – věnují se hudbě či literatuře. Na takových místech vypadají muži mezi ženami jako barbari mezi civilizovanými lidmi. V jiné čtvrti najdete opačnou situaci. Obě pohlaví sice chodila do školy, avšak mužům se později dostalo vyššího vzdělání. Stali se z nich lékaři, právníci, duchovní, architekti, inženýři nebo spisovatelé. Ženy jsou pro ně totéž, co pro dospělé děti. Ani v jedné čtvrti není skutečné přátelství mezi pohlavími vůbec pravděpodobné.“¹⁴³

Lewis tedy sice připouští, že ženy mohou mít své zájmy a záliby, ty jsou však nesrovnatelné s těmi mužskými, které jsou poté základem, na kterém vzniká popisované, tedy opravdové přátelství.

Pokud se Lewis zamýšlí nad možností vzniku přátelství mezi mužem a ženou, kteří působí na jednom pracovišti, tedy sdílejí stejné podmínky, ve kterých v případě mužů

¹³⁹ Tamtéž, s. 49-50.

¹⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 51, 54.

¹⁴¹ Srov. tamtéž, s. 49-50.

¹⁴² Své dílo „Čtyři lásky“ Lewis poprvé publikoval ve vydavatelství Geoffrey Bles v roce 1960.

¹⁴³ LEWIS, C. S. *Čtyři lásky*, s. 56-57.

vzniká ono hodnotné přátelství, pak podle něj může sice vzniknout přátelství, nicméně to se v mnoha, ne-li většině případů promění v *éros*, a to přinejmenším z jedné strany.¹⁴⁴ Současně však připouští, že z původního *érotu* může postupem času vzniknout přátelství.¹⁴⁵

Lewis upozorňuje na přirozenou nedůvěru autorit k pevným přátelstvím, zejména jsou-li mezi jejich podřízenými. Zároveň ale též nezúčastněné okolí zaujímá ke kroužkům přátel zdrženlivý až hanlivý postoj. Skupiny přátel jsou označovány jako „*klika*“, „*gang*“, „*malý senát*“ nebo „*společnost vzájemného obdivu*“. Ti z okolí, kteří poznali jen náklonnost, kamarádství a *éros* pohlížejí na přátele jako na „*nafoukané snoby, kteří si myslí, že jsou pro nás příliš dobří*“.¹⁴⁶

Důvodem, pro který nazírají autority na přátelství s nelibostí je zřejmý a souvisí s určitou odtržeností přátel od ostatního celku, což za jistých podmínek může vyústit až ve vzpuru bez ohledu na objekt či motiv takového vzpurného jednání. Lewis k tomu říká, že „*v každém hloučku přátel panuje sektářské 'veřejné mínění', které jeho členy utvrzuje proti veřejnému mínění společnosti jako takové. S lidmi, kteří mají skutečné přátele, lze méně snadno manipulovat nebo je 'napadnout'; dobré autority je obtížněji napravit a špatné autority je obtížněji korumpují*“.¹⁴⁷

Je poměrně snadný vznik společné pýchy společenství přátel. Snobové touží přidat se k takové společnosti, jelikož ta už je považována za elitu. A dosavadní přátelé jsou v nebezpečí, že se začnou za elitu považovat, jelikož už jsou spojeni. Může vznikat pocit společenské nadřazenosti, který může mít podobu tichou a tolerantní, nebo titánskou, vzpurnou, bojovnou a rozhořčenou. Takovou pýchu lze objevit v mnoha přátelských kroužcích a ty mohou být klikou, která se spojuje jen proto, aby se utvrzovala ve svém kolektivním sebepotvrzování.¹⁴⁸

Přesnost Lewisova popisu přátelství mezi muži je fascinující svou širokou použitelností v úvahách o specifičnosti vztahů uvnitř bezpečnostních sborů, jak jsou tyto empiricko-deduktivně vykresleny ve 3. kapitole této práce.

¹⁴⁴ Autor této práce ponechává na laskavém čtenáři a jeho životní empirii posouzení praktické relevance této Lewisovy úvahy.

¹⁴⁵ Srov. LEWIS, C. S. *Čtyři lásky*, s. 56.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 60.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 61-62.

¹⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 60-66.

5.2. Aristotelés a jeho pojetí přátelství

V Aristotelově díle věnovanému etice, *Etice Níkomachově*, je přátelství tématem knih VIII a IX.

Termín *filia* je sice nepřesnějším označením druhu vztahu, o který se Aristotelés zajímá nejvíce, avšak je potřebné mít na paměti, že za uvedeným pojmem se skrývá širší spektrum jevů, které by bylo možné v dnešní době spatřovat pod pojmem přátelství. Ačkoli se Aristotelés zajímá o klasifikaci různých forem přátelství, hlavním tématem obou zmíněných knih je poukaz na vztah mezi ctnostnou činností a přátelstvím. Potvrzuje své pojetí štěstí jako ctnostné činnosti tím, že ukazuje, nakolik mohou být uspokojivé vztahy, které mohou být ctnostným člověkem normálně očekávány.¹⁴⁹

Aristotelés vylučuje ztotožňování přátelství s laskavostí a shodou názorů. Laskavost se může rozšířit na mnoho lidí, protože touží po dobru jiných, ale tato touha není vždy vyjádřena činy zaměřenými na dosažení takového dobra. Klasický aristotelský etický koncept svým způsobem odhaluje specifickou přátelství. Jeho etika je morálkou lidského jednání v pozemském životě, přičemž štěstí je nejvyšším dobrem spočívajícím především v jednání v souladu s přirozeným rozumem, tedy v životě ctnostném. Aristotelský koncept přátelství se ukazuje jako jediná možná a konečná podoba lidské lásky. Ačkoli se v Aristotelových spisech vyskytuje pojem *filia*, kterého se používá pro označení různé kvality mezilidských vztahů, tak „*volný vztah rovnoprávných a duchovně vysoce postavených mužů*“ se řeckému mysliteli jeví jako dokonalé provedení *filia*. V něm viděl vzor pro všechny mezilidské vztahy a lze tedy hovořit pouze o přátelství, o lásce mezi přáteli.¹⁵⁰

V knize VIII *Etiky Níkomachovy* se Aristotelés věnuje obecným principům přátelství. V knize IX upírá svou pozornost na podrobnější zkoumání řady problémů spojených s přátelstvím, některé jeho druhy a blíže rozpracovává problém sebelásky, jakkoli ta se v zásadě prolíná oběma knihami.¹⁵¹

Vzhledem k šíři Aristotelova pojednání o přátelství je na ně níže nahlíženo především prizmatem tématu a v souladu s cílem této práce.

¹⁴⁹ Srov. KRAUT, Richard. Aristotle's Ethics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford, Ca.: Stanford University, 2007, 29.3.2010 [cit. 2023-10-06]. Dostupné z: Aristotle's Ethics (Stanford Encyclopedia of Philosophy/Spring 2012 Edition)

¹⁵⁰ Srov. PIÓRKOWSKI, Dariusz. Wartość i dynamika przyjaźni według Arystotelesa. *Portal Tezeus* [online]. Kasinka Mała, 2004, 30.11.2004 [cit. 2023-10-09]. Dostupné z: <https://portal.tezeusz.pl/2004/11/30/wartosc-i-dynamika-przyjazni-wedlug-arystotelesa/>

¹⁵¹ Srov. TISCHLEROVÁ, Monika. *Aristotelovo pojetí přátelství v Etice Níkomachově*, s. 15 a 30.

Aristotelés považuje přátelství za jakousi ctnost anebo cosi, co je se ctností spojeno a co je velmi potřebné pro život. Podle něj není potřebná spravedlnost tam, kde je přátelství, avšak mezi přáteli je potřebná přátelská láska a jeví se mu, že přátelská příchyllost je největší mezi těmi, kteří jsou spravedlivými. Přátelství je přitom nejen něco nutné, ale též krásné. Někteří podle něj ztotožňují pojmy přátelé a dobří mužové.¹⁵² Autor se zabývá podstatou přátelství, kdy se zamýšlí nad tím, zda toto vzniká spíše mezi těmi, kteří jsou si podobní, nebo naopak těmi, které spojují jejich protiklady. Za mnohem důležitější, než tyto přírodou dané charakteristiky považuje otázku, zda přátelství spojuje osoby na základě jejich mravní povahy a citového stavu, zda přátelství vzniká u všech lidí, tedy i u osob špatných, nebo je možné jen u lidí dobrých. K tomu rozvíjí, že „*každý člověk miluje nikoli to, co jest pro něho skutečně dobré, nýbrž to, co se mu dobrem býti zdá*“.¹⁵³

Aristotelés formuluje tři druhy přátelství podle předmětu, které jsou hodny lásky. Prvním druhem přátelství je takové, kdy přátelé nemilují jeden druhého, ale proto, že se jednomu z nich od toho druhého dostává nějakého dobra. Podobně je tomu v případě osob, které se milují pro rozkoš. Takoví, kteří se milují pro užitek, ve skutečnosti milují druhé pro své vlastní dobro, a takoví, kteří pro rozkoš, ti milují pro svou vlastní příjemnost. V těchto případech je milovaná osoba užitečnou nebo příjemnou. Tento druh přátelství Aristotelés považuje za přátelství nahodilá, jelikož láska k osobě zde není primárně vztažena k ní pro její vlastnosti, ale jelikož poskytuje určitý druh dobra či rozkoše. Je pak přirozené, že takový typ přátelství nemusí mít dlouhého trvání a závisí na trvání užitečnosti či příjemnosti.¹⁵⁴ Podle autora vzniká přátelství na základě užitku zejména mezi staršími osobami, jelikož u těch již není předpokládáno, že se budou orientovat na dosahování rozkoše. Osoby v tomto typu přátelství si jsou vzájemně příjemní potud, pokud mají naději na získání dobra, jakéhosi vlastního užitku. Přátelství erotické vzniká pro dosažení rozkoše a vzniká nejčastěji mezi jinochy a se změnou v zalíbení také takové přátelství zaniká.¹⁵⁵ V kontextu uváděného erotického přátelství mezi jinochy, tedy osobami stejného pohlaví, se nabízí úvaha, zda tím má Aristotelés na mysli skutečně jen vztahy homosexuální, nebo zda jeho konstatování zahrnuje všechny erotické vztahy, tedy též mezi mužem a ženou. V této souvislosti je na místě domnívat

¹⁵² Srov. EN, VIII, 1155^a, 5, 30.

¹⁵³ Srov. EN, VIII, 1155^a, 35, 1155^b, 5-10, 20-25.

¹⁵⁴ Srov. EN, VIII, 1156^a, 5-20.

¹⁵⁵ Srov. EN, VIII, 1156^a, 25-35, 1156^b, 5.

se, že autor má na zřeteli pouze vztahy mezi osobami stejného, a to mužského pohlaví. Na toto lze usuzovat jednak vzhledem k přirozenosti homosexuálních vztahů v antickém Řecku, ale především ke skutečnosti, že antický autor přemýšlí o přátelství (které navíc vnímá jako ctnost) výhradně v intencích mužské společnosti.¹⁵⁶ Homosexualitu mezi přáteli v mužských kolektivech též zmiňuje C. S. Lewis, nicméně v tomto případě se jeho myšlenky ubírají směrem k homosexualitě, která ve výlučně mužských kolektivech může, ale nemusí vzniknout. Lewis však nepovažuje homosexualitu v přátelství za cokoli, co by muselo nutně vzniknout, ale vyskytnout se může stejně jako v jiných vztahových případech.

Aristotelés též definuje přátelství, které lze považovat jako dokonalé. Podle něj *„dokonalé přátelství jest mezi lidmi dobrými a v ctnosti si podobnými. Tito totiž si stejně přejí dobra proto, že jsou dobří, dobří pak jsou sami v sobě; a ti, kdo přejí dobra svým přátelům pro jejich osobu, bývají pravými přáteli – neboť tak smýšlejí sami ze sebe, nikoli nahodile -; proto přátelství mezi nimi trvá tak dlouho, dokud jsou dobří, ctnost pak je stálá; i jest každý z nich dobrý sám v sobě i dobrý k příteli“*.¹⁵⁷ Aristotelés však dále sám poukazuje na to, že takových přátelství je málo, jelikož je málo lidí takové povahy.¹⁵⁸ Srovnáním výše uvedených typů přátelství dochází autor k závěru, že přáteli pro rozkoš a pro užitek mohou i lidé špatní a také lidé dobří lidem špatným. Nicméně lidé špatní nemají ze sebe radost, není-li z toho nějaký prospěch, a proto přáteli pro sebe samotné mohou být pouze lidé dobří.¹⁵⁹

V rámci úvah věnovaných v této práci specifickým společenstvím označovaným zde jako bratrství, je zajímavá Aristotelova úvaha o nutnosti společného soužití k tomu, aby přátelství existovalo a přetrvávalo. Považuje za logické, že pokud přátelé nejsou ve vzájemném styku, tak přátelství vyprchává.¹⁶⁰ Navíc uvádí: *„Lidem však nelze spolu prodlévati, není-li jeden druhému příjemný a nemají-li zálibu ve stejných věcech, což, zdá se, jest základem družnosti“*.¹⁶¹ Toto konstatování vhodně poukazuje na přátelství vzniklá sdíleným společným zájmům, jak je výše opisováno jak ve 3. kapitole, tak v části věnované názorům C. S. Lewise, a je potvrzováním úvah o základech profesních společenství a úžeji bratrstev.

¹⁵⁶ Manželství označuje Aristotelés jako přátelství mezi mužem a ženou, přičemž se jedná o přátelství, ze kterého mají oba užitek i příjemnost. K tomu srov. EN, VIII, 1162a, 15-25.

¹⁵⁷ EN, VIII, 1156^b, 5-10.

¹⁵⁸ Srov. EN, VIII, 1156^b, 25.

¹⁵⁹ Srov. EN, VIII, 1157^a, 15.

¹⁶⁰ Srov. EN, VIII, 1157^b, 10.

¹⁶¹ EN, VIII, 1157^b, 20.

Ve vztahu k loajalitě v rámci společenství je podnětná Aristotelova úvaha, podle které není možné být v dokonalém přátelství mnoha lidem, obdobně jako není možné mnoho lidí milovat. Tuto podmínku vylučuje u přátelství pro užitek a příjemnost.¹⁶² Pravdivost takového konstatování by významně limitovala určitou kolektivní loajalitu vůči společenství tvořenému vždy konkrétními lidmi. Nicméně to pouze v případě, že by přátelství v takové komunitě bylo přátelstvím dokonalým. Je-li připuštěna Aristotelova úvaha jako pravidlo, pak by to znamenalo, že loajalita vůči a uvnitř zde nahlížených profesních společenství by nepředstavovala dokonalé přátelství, ale jeho jiný druh, tedy buď přátelství užitečné, nebo pro příjemnost. Je-li odmítnut jako základ loajality v těchto profesních bratrstvech vztah vedoucí k rozkoši, tedy přátelství pro příjemnost, zůstává přátelství užitečné jako podstata loajality uvnitř těchto společenství. A taková úvaha se pro další uvažování o věci jeví jako velice věcná a podnětná (samotný Aristotelés uvádí, že „*přátelství pro užitek pak bývá mezi lidmi povahy kramářské*“¹⁶³).

K prohloubení úvahy o možnosti, že podstatou loajality v profesních bratrstvech je přátelství pro užitek, Aristotelés doplňuje, že „*přátelství, které bývá pro užitek, vyskytuje se zvláště mezi lidmi, kteří zaujímají opačné místo, tak mezi člověkem chudým a bohatým, mezi člověkem vzdělaným a nevzdělaným; neboť ten, kdo něčeho potřebuje, touží toho dosíci tím, že za to dává i něco jiného*“.¹⁶⁴ V této souvislosti lze vzít v úvahu přirozené a nutné vztahy uvnitř komunity bezpečnostních sborů, kde existují hierarchické vztahy mezi nadřízenými a podřízenými, přirozená touha mladých kolegů učit se a získávat zkušenosti od těch starších a budování vlivu cestou pomyslného členství v zájmových skupinách i uvnitř samotného sboru, jejichž členové se vzájemně kariérně podporují.

Velmi významným se jeví Aristotelovo konstatování, že „*přátelství se zakládá na společenství*“.¹⁶⁵ Podle něj se „*všechna společenství podobají částem společenství politického. Lidé se v nich spolčují za nějakým prospěchem a aby si něco opatřili, čeho k životu potřebují...*“.¹⁶⁶ Ve všech druzích přátelství jsou si přátelé buď rovni, nebo jeden z nich vyniká nad druhým. Druhý případ snáže vede ke vzniku neshod, k výčítkám z jedné strany. Zejména v těch přátelstvích, která vznikají pro užitek, někteří žádají stále více a jsou přesvědčeni, že mají méně, než by si zasloužili. Avšak v přátelství, která jsou

¹⁶² Srov. EN, VIII, 1158^a, 10-15.

¹⁶³ EN, VIII, 1158^a, 20.

¹⁶⁴ EN, VIII, 1159^b, 10.

¹⁶⁵ EN, VIII, 1159^b, 30.

¹⁶⁶ EN, VIII, 1160^a, 10.

založena na ctnosti, výčitky nejsou.¹⁶⁷ Obdobně spory mohou vzniknout v přátelstvích, která jsou založena na převaze, jelikož každý žádá míti více, nicméně když se tak stane, takové přátelství přestane existovat.¹⁶⁸

Optikou řešeného tématu nelze pominout Aristotelův názor na svornost, která se jeví jako jeden v možných základních kamenů zkoumaných profesních společenství. Podle Aristotela se svornost jeví býti přátelstvím, nesmí však býti zaměňována se shodou názorů. Svorné však jsou obce, mají-li stejné smýšlení o prospěšných věcech a postupují tak, aby se názorově sjednotily v záležitostech, které jsou důležité pro všechny členy obce. Svornost je podle Aristotela možná pouze mezi osobami ctnostnými, nikoli však mezi špatnými, jelikož ti touží po příliš velkém zisku tam, kde se má jednat o konání dobra ve prospěch obce.¹⁶⁹

Do úvah o podstatě bratrstev je vhodné zařadit také Aristotelovo vnímání sebelásky. Sám si klade otázku, „*zda máme více milovati sebe, nebo někoho jiného*“.¹⁷⁰ Lidé, kteří nejvíce milují sebe, jsou s pohrdáním nazýváni sobci. Podle autora je však každý sobě nejlepším přítelem, a proto má nejvíce milovati právě sebe. Na druhé straně připouští potřebu hlubšího rozlišení. Sobci jsou právem nazýváni ti, které lze označit jako prospěcháře, upřednostňují své vášně, tělesné rozkoše, pocty a příliš si libují v penězích.¹⁷¹ Velká je úvaha o sobectví, které je krásné v případě, že ctnostný člověk chce sám sobě přidělovati více toho, co jest hodno chvály. Takový člověk se vzdá peněz, poct a dalších vyhledávaných dober, pokud chce dosáhnout toho, co je krásné. Chce konat raději jeden skutek velký a krásný, než mnoho bezvýznamných, a peníze by obětoval, aby je dostali přátelé. Obdobně by se pro přítele vzdal úřadů a poct, protože takové konání je pro něj dobré a krásné. Samotné sobectví pak spočívá v tom, že člověk chce sám sebe odměňovat krásným a cenným konáním ve prospěch druhých a tím získává, přiděluje sobě.¹⁷²

5.3. Max Scheler a jeho ordo amoris

Před samotným pojednáním o Schelerově řádu lásky je vhodné představit původ samotného pojmu „*ordo amoris*“. Uvedené spojení pochází od sv. Augustina. Jedná se tedy o augustiniánský pojem, který je úzce spojen s jiným pojmem – *memoria amoris*

¹⁶⁷ Srov. EN, VIII, 1160^a, 35, 1162^b, 15, 1163^a, 20.

¹⁶⁸ Srov. EN, VIII, 1163^a, 25.

¹⁶⁹ Srov. EN, IX, 1167^a, 20-30, 1167^b, 5-10.

¹⁷⁰ EN, IX, 1168^a, 25.

¹⁷¹ Srov. EN, IX, 1168^b, 15-20.

¹⁷² Srov. EN, IX, 1169^a, 20-35.

(paměť lásky). Cencini uvádí, že „*Augustin používá výrazy láska a paměť jako synonyma. Obecně vzato, láska je paměť: láska připomíná, je připomínána a současně obnovuje minulé [...] Ordo amoris je láska, která respektuje a miluje druhé proto, že jsou láskyhodní. Když v nás hluboce zakoření a stane se naším životním stylem, má přetvořující účinek. Upravuje náš způsob vnímání sebe samých i druhých lidí, vnímání minulého i budoucího, dává nám nově pocítit vlastní odpovědnost za svůj život jako dar, který nás zavazuje k vděčnosti, a to i za minulost, v níž byl dar dán. Uschopňuje nás k vděčnosti za to, co je v našem životě nyní přítomné, protože náš život je nevyhnutelně protkán i negativními zážitky a jistým nepořádkem. Díky ní je možný i vděk za budoucnost, ve které bude třeba dar v logice lásky vyjádřit vždy nově*“.¹⁷³ Řád lásky je jednou z důležitých otázek týkajících se teologické ctnosti lásky (*caritas*). V zásadě se jedná o prostý problém, v jakém pořadí se má projevovat láska vůči různým osobám. Je přirozené, že ti, kteří mají být milováni, mají odlišnou dokonalost a důstojnost, přičemž navíc nelze projevovat stejnou míru a intenzitu lásky vůči všem.¹⁷⁴ Jak upřesňuje Machula: „*Je tedy namístě otázka po stupni lásky (koho milovat více) a po jakémsi pořadí, v němž při projevování naší lásky k druhým osobám postupujeme (komu prokázat lásku nejdříve)*“.¹⁷⁵

Podle Wojtyły je Schelerova etika čistých hodnot prosta jakékoli povinnosti a má výlučně emocionální podstatu. V jeho pojetí je veškerá etika etikou nějaké lásky nebo nějaké nenávisti. Z této konfigurace emocionálního života vychází hodnotový svět jednotlivce a celých společností, vytváří étos, který obsahuje morální hodnoty, jak už pozitivní, tak negativní. Láska (podobně jako nenávist) je podle Schelera spontánním aktem povahy čistě emocionální, který však není možné označit jako jasnou hodnotovou reflexi a tím méně jako komplex pocitů, přičemž projevy lásky postrádají imanentní směřování k nějakému cíli. Scheler vyjadřuje názor, podle kterého je sama láska ze své podstaty základním dobrem (především ve smyslu hodnotového dobra, tedy dobra v etickém smyslu). Proto je také zdrojem kognitivního pocitu hodnoty a z lásky musí být vyloučena veškerá racionalizace. Láska je podle něj naprosto ideálním zážitkem a je plně „zážitková“. Láska sama o sobě je předmětem dobra, obdobně jako nenávist zla.¹⁷⁶

¹⁷³ CENCINI, Amedeo. Život jako dějiny, víra jako paměť IV. Memoria amoris: dějinně-biblická víra. *Zápisník Karmelu Edith Steinové* [online]. 31.1.2009 [cit. 2023-10-12]. Dostupné z: <http://www.cestanahoru.org/blog/?p=1738>

¹⁷⁴ Srov. MACHULA, Tomáš. *Řád lásky podle Bonaventury*, s. 91.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Srov. WOJTYŁA, Karol. *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu Maksa Schelera*, s. 19-20.

Hybatelem veškerého lidského jednání a mravního života jsou podle Schelera hodnoty, které jsou primárně spojeny s emocionálním světem a doplňují strohou racionalitu, což pro něj představuje především nutnost vyrovnat se s chápáním hodnot a chápáním člověka. Častým námětem jeho úvah je problém, jak uchopit lásku jako hodnotový fenomén. Schelerův *ordo amoris* zcela vychází „z katolického rigorismu, přináší však podněty pro střet s vypjatým racionalismem“ autorů přelomu 19. a 20. století.¹⁷⁷

Samotný Scheler ve shora komentovaném díle *Řád lásky* označuje hierarchizaci hodnot jedinice étosem, jehož fundamentálním základem je řád lásky a nenávisti, tedy vládnoucích a převládajících vášní. Podle Schelera jakýkoli názor na správnost či zvrácenost života a konání bude podmíněn existencí tohoto řádu.¹⁷⁸ Autor spojuje prožívání a rozhodování jedinice výlučně v kontextu náklonnosti či odporu, který takový jedinec pociťuje vůči rozmanitým věcem. Jedná se tedy o silně individuální vnitřní „mechanismus“ odehrávající se v nitru člověka a ovlivňující veškeré jeho chování.

Scheler je přesvědčen, že jeho pojem *ordo amoris* má dvojí rozměr, a to normativní a deskriptivní. Samotný *ordo amoris* však není souhrnem norem, ale normou se stává jako objektivně správný „teprve tehdy, když se jako poznaný vztahuje k chtění člověka a nějaké chtění mu jej ukládá“. Deskriptivní význam *ordo amoris* je podle Schelera „nejjednodušší strukturou elementárních cílů představujících jakousi základní mravní formuli“.¹⁷⁹

Vše, co je pro nějakého člověka morálně důležité, je však vystavěno na aktech lásky a nenávisti a jeho schopnosti milovat a nenávidět. To se poté projevuje v každém hnutí takového jedinice. Pokud se podaří poznat tento *ordo amoris* určitého člověka, pak přes veškerou komplikovanost je takový poznatelný, jelikož se vždy „pohybuje ve zvláštní hierarchii nejjednodušších hodnot a hodnotových kvalit“.¹⁸⁰

Autor předkládá k úvaze tvrzení, podle kterého je významným faktorem ovlivňujícím lidský život události přicházející z okolního světa, na něž nemá dotýčný jakýkoli vliv, a které jsou podle Schelera osudem. Rozhodující však je, že jedincův faktický *ordo amoris* je utvářen dopadem událostí z tohoto okolního světa na něj. Významným pojmem je v této souvislosti tzv. individuální určení.¹⁸¹

¹⁷⁷ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Bergsona po Tugendhata*, s. 43, 45-46.

¹⁷⁸ Srov. SCHELER, Max. *Řád lásky*, s. 35.

¹⁷⁹ SCHELER, Max. *Řád lásky*, s. 36.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 37.

¹⁸¹ Srov. SCHELER, Max. *Řád lásky*, s. 40-41.

Podle Schelera je idea pravého *ordo amoris* ideou přísně objektivní a na člověku zcela nezávislou hierarchií hodnot, které nelze utvářet či měnit, ale pouze poznat. Obdobně je tomu stran individuálního učení, které stanoví místo a úlohu jedince v plánu spásy světa. Takový jedinec může chtít klamat, může chtít minout jemu stanovený cíl, anebo může své jednání směřovat k naplnění této jemu předurčené role. Obdobně jako se může život člověka odchylovat od všeobecně platných a uznávaných norem, může se též libovolně odchylovat od jeho individuálního určení. Osud není podle autora předmětem svobodné volby, je pouze „něčím konstatovatelným“. Obdobně individuální určení je člověkem v celé své podstatě pouze odhalováno jeho vnitřní zkušeností a životem, když existuje jen pro „osobnost v nás“, odhaluje se „pouze díky aktům sebepoznání v sokratovském smyslu“.¹⁸²

Láska je podle Schelera „*tendencí či aktem, který se snaží každou věc vést ve směru hodnotové dokonalosti, která je jí vlastní – a tam, kde se nevyskytnou překážky, ji k ní také vede*“.¹⁸³

Pro účel této práce je podstatné Schelerovo konstatování, podle něhož: „*Miluje-li člověk nějakou věc, nějakou hodnotu [...] miluje-li člověka jako přítele nebo něco podobného, vždy to znamená, že v centru své osoby vystupuje ze své osoby jako z tělesné jednotky a že touto akcí a v této své akci spolupůsobí k tomu, aby tato tendence byla v cizím předmětu dovedena k specifické dokonalosti, podílí se na něm podporuje ji a žehná jí*“.¹⁸⁴ Člověk dávající lásku přestává být něčím omezeným v sobě samotném, opouští sebe sama, aby se podílel na něčem a účastnil na něčem jiném, aniž by se stal toho reálnou fyzickou částí. *Ordo amoris* je podle autora jádrem světového řádu, který je řádem božským, a člověk je jeho součástí v té míře, která je mu určena, která mu přísluší a jen jemu je specifická. Božská všeobjímající láska však netvoří a neformuje lásku člověka. Ten se musí podřídit hierarchii hodnot lásky, která existuje sama o sobě, avšak pro člověka je uspořádána se zřetelem k jeho zvláštní podstatě. Proto existuje láska správná a láska nesprávná, jelikož skutečné lidské sklony mohou být s touto hierarchií v souladu či v rozporu, a tedy v protikladu s ideou božského stvoření světa. Pokud člověk jedná v rozporu s existujícím řádem, dostane se do nesouladu se samotným božským řádem a tento rozpor se nutně odrazí ve světě jeho vnitřního prožívání. Nejvšeobecnější podobou zmatení *ordo amoris* je pocit člověka, že dosáhl úplného naplnění a ukojení své potřeby

¹⁸² Srov. SCHELER, Max. *Řád lásky*, s. 41-45.

¹⁸³ SCHELER, Max. *Řád lásky*, s. 47-48.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 48.

lásky na nějakém konečném statku, ať již tento jakoukoli podobu a je v jakémkoli čase. Takové zmatení lze označit jako poblouznění, které věrně vystihuje situaci, ve které je člověk přitahován a strháván nějakým konečným statkem. Jako absolutní poblouznění je považováno nahrazení jeho faktického vědomí hodnot nějakým konkrétním statkem, který v tomto případě lze nazývat modlou. Důsledkem nesprávné lásky nebo zmatení je pak vznik nenávisti jako protikladu lásky, resp. akt hodnotové emocionální negace. Nenávist je důsledkem zklamání z toho, že se uskutečnila či naopak neuskutečnila nějaká skutečnost, která byla námi v duchu očekávána.¹⁸⁵

Žádný druh lásky ani nenávisti není člověku dán zrozením, a to ani takové, které jsou označovány jako instinktivní. Všechny vznikají ze zkušeností, které se člověku dostává prostřednictvím smyslového poznání, sdělením, tradicí nebo jinými prokazatelnými způsoby.¹⁸⁶

5.4. Dílčí shrnutí názorů klasických autorů v kontextu zájmu práce

Lewis předkládá velmi věrný popis a rozbor toho, co je v této práci zkoumáno jako profesní bratrstvo. Jeho postřehy vynikajícím způsobem zapadají do úvah o vztazích výjimečnosti utvářených v rámci bezpečnostních sborů.

Současně vhodně upozorňuje na vztah některých forem demokratických systémů k tomuto typu spolkového bratrství, neboť může vznikat pochybnost o loajalitě vůči státní moci, která na taková bratrstva nahlíží jako na společenské skupiny přirozeně negativně nastavené vůči vládnoucí třídě či vládnímu systému a jeho instrumentům moci.

S vysokou mírou přesnosti se Lewis věnuje elitářství, pýše a pocitu nadřazenosti nad ostatní společností, která je či může být profesním bratrstvům vlastní. Součástí těchto pocitů je pak kolektivní sebepotvrzování vlastní výjimečnosti.

Při rozboru Aristotelova díla byl zkoumán jeho výklad rozdílných významů pojmu *filia*. Ze všech tří představených forem přátelství je pro profesní bratrstva nejvhodnější popis přátelství založeného jako volný vztah rovnoprávných a duchovně vysoce postavených mužů, který představuje dokonalou formu *filia*. Přátelství je v tomto případě ctnost a přátelé jsou dobří mužové. Jedná se tedy o přátelství pro samotné přátelství, bez očekávání jiných vedlejších požitků a prospěchu.

Na profesní bratrstva lze též vztáhnout Aristotelovo konstatování, kdy pro trvání přátelství je nutné společné soužití, při dlouhém odloučení postupně vyprchává.

¹⁸⁵ Srov. SCHELER, Max. *Řád lásky*, s. 49-51, 54, 66-67.

¹⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 75-76.

Stejně jako Lewis také Aristotelés považuje za základ přátelství čili družnosti zálibu ve stejných věcech. V případě příslušníků bezpečnostních sborů zcela zjevná situace, kdy tito jsou spojeni stejným obsahem jejich profesního konání, pravidly a podmínkami jednání, sdílenými zážitky ze stejného prostředí a podobně prožitých situací.

Loajalita, která je stavěna do významové blízkosti pojmu svornost, však nemůže být v případech nejvyšší formy přátelství jako dokonalého naplnění *filia* být prostou shodou názorů bez vzájemného kritického přístupu k jednání přátel.

Scheler ve svém Řádu lásky představuje poměrně komplikovaný konstrukt, podle kterého je základem všeho lidského konání emocionální vnímání hodnot ve smyslu láska vs. nenávist, přičemž láska je považována za základní dobro. Takový přístup vylučuje jakoukoli hodnotovou racionalizaci, jelikož hodnoty jsou spojeny výlučně s emocionálním světem.

Aspektem významným pro potřebu této práce je Schelerův názor, podle kterého pocit člověka, že dosáhl úplného uspokojení lásky a nahrazení faktických hodnot nějakým jiným statkem, který se může stát modlou.

V kontextu zkoumaného oznamování nepravostí v prostředí bezpečnostních sborů je nosná Schelerova úvaha, že nenávist vzniká nenaplněním očekávaného. Tento moment zklamání by v teoretické rovině mohl být sám o sobě motivem¹⁸⁷ pro opuštění „bratrstva“ a oznámení nepravostí páchaných v rámci jeho fungování, a zasluhoval by si samostatného zkoumání mimo rámec této závěrečné práce.

Souhrnně lze konstatovat, že všichni tři klasičtí autoři, jak jsou jejich názory v této práci ve vztahu k řešenému problému představeny, přispěli k porozumění fenoménu oné zvláštní sounáležitosti panující v bezpečnostních sborech, především pak ve zpravodajských službách. Nosnou linií je formulace a obsah pojmu „přátelství“. Jakkoli je na ně nahlíženo z odlišných úhlů perspektivy, přece jen lze nalézt shodu v tom, že přátelství je něčím mimořádným, něčím, co si zasluhuje zvláštní pozornost v mezilidských vztazích a představuje cosi, co stojí za usilování a získání. S trvalou vidinou pomyslné existence profesních bratrstev a chování v jejich rámci lze konstatovat, že podstatou těchto společenství je taková kvalita mezilidských vztahů, kterou lze označit

¹⁸⁷ Jak říká Marek Orco Vácha: „Křivda a ublížení jsou to pravé peklo“. Podle: *Křivda a ublížení jsou to pravé peklo, říká kněz Marek Orco Vácha. Měli bychom odpustit i neodpustitelné?* Online. Český rozhlas Plus. 17.12.2023. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/krivda-a-ublizeni-jsou-prave-peklo-rika-knez-marek-orco-vacha-meli-bychom-9135631>. [cit. 2023-12-18]

za přátelství, aniž by bylo nutno a priori odmítat negativní jevy a formy takových vztahů, které jsou nutnou součástí přátelských vztahů jako vztahů mezi nedokonalými lidmi.

6. Další vybrané souvislosti tématu

Ačkoli by se mohlo zdát, že následující řádky se primárně neváží k tématu práce, bylo by nepoctivé, pokud by nebyly zmíněny další faktory, které nutně mají vliv na rozhodovací proces jedince ve vztahu k oznamování případných nepravostí v rámci bezpečnostních sborů.

První oblast představují souvislosti společenské, které přirozeným způsobem determinují chování jedince.

Druhou jsou biologicko-psychické danosti a jevy (psychodynamika, emoce, fantazie, vzpomínky...), a třetí je noetická rovina (svědomí, svoboda, odpovědnost...).¹⁸⁸

6.1. Společenské podmínky

Již z dříve uvedeného je evidentní, že v bezpečnostních sborech se vytváří atmosféra vedoucí k přesvědčení, že jejich příslušníci jsou povoláni k vyšším cílům, které jsou představovány vyšším dobrem spočívajícím v podílu na bezpečnosti veřejnosti jako jedné z nejvyšší v žebříčku hodnot individuální i společenské. Toto přesvědčení může v některých případech přerůst v pocit, že příslušníci těchto sborů jsou vykonavateli poslání převyšujícího každodenní marginální úkoly ostatních smrtelníků. V dějinách lidstva existuje bezpočet příběhů o konání takto přesvědčených jedinců a společenství, ať se již jednalo o prosazování náboženské vůle a přesvědčení, nebo jiných podnětů ke konání nějak formulovaného vyššího dobra. V kontextu takového poslání jsou pozemské zákony pouze nedokonalými nástroji, které je povoleno porušit a v některých případech jít přímo proti duchu normativního práva. Vždyť i populární kultura přináší řadu příběhů ztvárňujících policisty, kteří kvůli nedostatečnosti prosazování práva berou zákon „do svých rukou“.

Mimo tohoto pocitu služby vyššímu dobru je u profesních bratrstev významný étos zvláštní sounáležitosti k výjimečné skupině a jedinec by měl být vděčný za to, že jej tato do svého středu přijala a dala mu důvěru být součástí jejího dění. Na oplátku je očekávána bezvýhradná loajalita k tomuto bratrstvu bez ohledu na vnější podmínky.

Obě výše uvedená kritéria předpokládají společenské klima, které obecně podporuje službu vyššímu dobru, zvláštnost poslání, kterého se nedostává každému. Takové

¹⁸⁸ Srov. WAGENKNECHT, Martin. *Teoretická vodítka pro existenciálně-analytickou diagnostiku*. Online. Společnost pro logoterapii a existenciální analýzu. Praha. Dostupné z: https://www.slea.cz/wp/?page_id=424. [cit. 2023-12-18]

společenské nastavení hodnotového rámce lze hledat buď v dlouhodobě přítomné edukaci společnosti, nebo naopak ve zvlášť vypjaté historické době, kupř. režimní represálie, nesvoboda a uzurpace moci.

Čím je charakteristická tato aktuální doba a jaký vliv má společenská atmosféra na jedince přináležející bezpečnostním sborům při jejich rozhodování o oznámení, resp., neoznámení nepravostí uvnitř sboru? Jakkoli bez empirického důkazu, přesto je na místě předpokládat, že představitelé profesních bratrstev a priori očekávají bezmeznou loajalitu svých členů. Mění se však tato zakořeněná představa v proměnách času a změnou hodnotového rámce společnosti?

Současná doba, která je pro potřebu této práce označována jako doba postmoderní,¹⁸⁹ je charakteristická stavem ztráty jednotného vzorce, který by určoval hodnotový rámeček. Tento stav vzniká „v okamžiku krize hodnot a je důsledkem nejen procesů sekularizace a nihilismu, ale také racionalizace a modernizace“.¹⁹⁰

Mucha s Havlem výstižně popisují problém následovně:

„Vývoj okcidentální civilizace zdůrazňující požadavky svobody lidského rozhodování směřuje k posilování individualismu. V základu těchto procesů je zdůrazněn význam člověka, jedince, ega, subjektu, který podle vlastních potřeb a zájmů rozumně rozvrhuje své jednání. Moderní společnost, vedená modernismem jakožto kulturní formou modernity, se vytvořila převážně z osvícenství. [...] Systematická kodifikace lidských práv (včetně práv sociálních) v ústavních rádech měla být napříště garantem práv individuálního člověka, jedince, ega v moderní kapitalistické společnosti... [...] Postupná převaha materialisticko-pragmatického pojetí života výrazně ovlivnila kulturní vzorec západní civilizace redukcí mnohem rozsáhlejšího duchovního obsahu na reálné, praktické změny podmínek sociálního života. [...] Je silně orientována na výkon.“¹⁹¹

Názorový pluralismus a eroze dříve zavedeného hodnotového systému mění samotnou kulturu a vnitřní život organizací. Tak se nezbytně mění též názory na loajalitu k těmto

¹⁸⁹ Postmoderní společnost - duchovní a společenské klima současné západní společnosti. Společnost je zklamaná z modernismu, nedůvěřující v „konstruktivní“ racionalismus, odmítající ideu pokroku, předvídatelné a plánovatelné budoucnosti. Postmoderní je společnost bez univerzálního hodnotového systému. Je výrazem sebereflexe společnosti ve stavu krize. Podle: MUCHA, Ivan. Společnost postmoderní. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: Společnost postmoderní – Sociologická encyklopedie (cas.cz)

¹⁹⁰ MUCHA, Ivan a HAVEL, Tomáš. Krize hodnot okcidentální kultury v postmoderní společnosti, s. 28.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 28-29.

institucionalizovaným subjektům. Nejen však to. Lze dovozovat, že dochází k proměnám názorů na obsah a naléhavost služby vlasti a další společensko-eticky významná témata.

V podmínkách západní společnosti je na místě hovořit o vyšší míře individualismu, který „rozumí“ vnitřním pohnutkám člověka. Kolektivismus jiných společností, ať již geograficky či režimně odlišných, klade na jedince vyšší zátěž ve vztahu k respektu ke kolektivnímu dobru, které je jedním z těch „vyšších zájmů“, což se vztahuje též na nejrůznější bratrstva a spolky.

V současném západním světě se přirozeně proměňuje též vnímání loajality. A to ať již loajality k zákonům, pokud je jedinec součástí institucí určených k prosazování práva, nebo k takové instituci samotné, která může představovat ono specifické profesní bratrstvo.

Zjednodušeně lze současný stav vykreslit jako silně individuální, názorově pluralitní společnost přinášející erozi autorit, v případě jedince soustředící se na sebe sama, jeho vlastní zájmy, prožitky a pocity, a to mnohem vlivněji, než tomu bylo před několika dekádami.

Uvedené zjevně představuje okolnosti, které ovlivňují takové rozhodování příslušníků bezpečnostních sborů, které je zřejmým nebo subjektivně vnímaným porušením loajality vůči sboru považovanému jako profesní bratrstvo.

Mohlo by se zdát, že étos pluralitní společnosti a její důraz kladený na individualitu příslušníka sboru musí přirozeně přinášet pouze takové jednání, které ve sporných případech s nutným rozhodnutím vede tohoto jedince k nižší míře loajality k bratrstvu a většímu respektu k všeobecně uznávaným principům a normám. Ve skutečnosti právě ona individuální „nesvázanost“ se může projevit úplným upřednostněním vnitřní sounáležitosti k bratrstvu až za hranu přípustného. Co tedy ovlivňuje takové či onaké rozhodnutí? Je to pouze společenská atmosféra, je to výchova, étos bratrstva, hodnoty, nebo vše různou mírou, ale dohromady? Určitě se jedná o kombinaci uvedeného, avšak nelze zapomínat na významný parametr rozhodování, který je určován biologickou podstatou člověka.

6.2. Biologicko-psychologický kontext a noetická rovina problému

Pokud jsou zmíněny společenské podmínky mající významný vliv na rozhodování jedince v tématu, které je zde zkoumáno, měl by být, alespoň velmi okrajově, zmíněn též aspekt vycházející z biologické podstaty člověka, která má nezastupitelnou roli

v rozhodovacím procesu jednotlivce. Součástí této podkapitoly je též rovina psychologická.

Pro člověka je velice obtížné být se sebou sám a usiluje o afilaci s nějakou skupinou osob. Toto chování je „*hormonální odpovědí oxytocinům. Oxytocin¹⁹² je hormon, který je zodpovědný mimo jiné za to, že nám je dobře, když jsme s někým – když jsme v páru, když je matka navázaná na miminko, nebo když jsme navázáni na partu blízkých lidí, na partu kamarádů*“.¹⁹³ Právě oxytocin biologicky zprostředkuje jedinci pocit jednoty se skupinou, což je evolučně starý proces. Člověk spojený s určitou společenskou skupinou a mající na ni silnou vazbu a postupně stále více a více vymezuje vůči svému okolí, které poměřuje prizmatem názorů této skupiny. U silně afilovaných jedinců dochází ke snaze o koordinovanou synchronizovanou behaviorální aktivitu v souladu s aktivitami skupiny.¹⁹⁴

Shora prezentovaný názor předního českého neurovědce profesora Horáčka přispívá k objasnění biologicky podmíněného jednání příslušníků bezpečnostních sborů spočívající v touze či přímo potřebě patřit do jakéhosi, třeba jen ve skutečnosti pomyslného profesního bratrstva. Biologicky podmíněné pouto k určité skupině významně doplňuje motivy pro sepětí jedince s profesním bratrstvem, které jsou předestřeny v předchozích kapitolách.

Ve vztahu k oznamování nepravostí zevnitř bratrstva je nutno brát v úvahu také individualitu každé osoby, která je takové skupiny členem. Ta spočívá v osobnostní dispozici, kterou lze označit jako povahu. Různí lidé se ve stejných situacích chovají různě, což je dáno jejich odlišnými životními zkušenostmi a odlišnou osobnostní strukturou.¹⁹⁵

Nikdo se nemůže skutečně „vžít“ do jiného, mít jeho vnímání a prožívání. Má pouze vlastní zkušenost a není schopen objektivizovat prožitky někoho jiného. Z toho vyplývá, že nikdo jiný není schopen realisticky soudit vnitřní pohnutky kohokoli dalšího.¹⁹⁶ Tato skutečnost nutně vede k problematice svědomí a psychosomatiky.

¹⁹² Oxytocin je peptidový hormon, který mimo jiné podněcuje vznik příjemných pocitů a navozuje pečovatelské a ochranné chování u mužů i u žen. Často je hormonem lásky, důvěry a štěstí. Podle: *Oxytocin*. Online. WikiSkripta. Dostupné z: <https://www.wikiskripta.eu/w/Oxytocin>. [cit. 2023-12-18]

¹⁹³ *Psychiatr Horáček: Sociální sítě jsou návykové a stresují nás*. Online. Vinohradská 12. Praha: Český rozhlas, 2023, 7.8.2023. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/podcast-vinohradska-12-socialni-site-psychiatr-horacek_2308070600_cen. [cit. 2023-12-18]

¹⁹⁴ Srov. *Horáček: Vira v dezinformace a konspirace je součástí systematického tlaku digitálního prostředí*, stopáž 23:40 – 24:21 min.

¹⁹⁵ Srov. HORÁČEK, Jiří a DRTINOVÁ, Daniela. *Vědomí a realita: o mozku, duševní nemoci a společnosti*, s. 27.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 34-37.

Svědění je charakterizováno jako dosvědčení existenciální autenticity. Jak uváděl Kant, svědomí je jakýmsi soudním dvorem v nás. Neprojasněná univerzalita spočívající v odvolávání se na „ono“, jak to označuje Heidegger, spojuje přístup k sobě s neautenticitou, když „ono se“ je nejznámějším způsobem, jak se vyhnout odpovědnosti, jak neslyšet „hlas svědomí“. Skutečné svědomí je právě tím, co nás volá zpět a přivádí k přijetí odpovědnosti.¹⁹⁷ To, co je nazýváno výčitky svědomí, mají jen ti lidé, kteří svědomí mají. Pocit viny a výčitky se odvíjejí od osobnosti jedince a nemusí být v přímé souvislosti s mírou zavinění. Reakcí organismu na výčitky svědomí může být až vznik psychosomatického onemocnění jako důsledek vnitřního stresu.¹⁹⁸

Nikdy nelze podceňovat endogenní pohnutky vedoucí určitého člověka ke konkrétnímu jednání, které je v danou chvíli vlastní jen jemu, na podkladě jen jím prožívaných pocitů a jen jeho vnímání světa kolem něj. Zde se nejedná o hypertrofovaný individualismus, jak je tento naznačen v podkapitole 6.1., ale o stav a formu vnitřního prožívání a intimní interpretace.

¹⁹⁷ Srov. BLAŽKOVÁ, Miloslava. Dějiny etických teorií od Bergsona po Tugendhata, s. 59.

¹⁹⁸ Srov. *Psychosomatické onemocnění*. Online. Praha: Česká průmyslová zdravotní pojišťovna. Dostupné z: <https://www.cpzp.cz/clanek/3833-0-Psychosomaticke-onemocneni.html>. [cit. 2023-12-18]

Závěr

Deklarovaným cílem této práce je zkoumání fenoménu loajality v prostředí bezpečnostních složek státu, přičemž se pokouší o etickou orientaci v konfliktu loajality a svědomí, ke kterému může docházet v průběhu rozhodovacího procesu příslušníků bezpečnostních sborů stran oznamování nepravostí, ke kterým dochází v rámci sboru při výkonu práv a povinností, jimiž jsou tyto sbory nadány.

Snad každé profesní prostředí, které pěstuje hrdost na sounáležitost k určité profesi a na její odbornost, očekává od svých členů loajalitu k tomuto profesnímu svazku. Ta může mít různou podobu, nejvíce se však může projevat jako odmítání veřejného hanobení sdružení, jeho členů a činnosti, případně obrana vlastního spolku vůči spolku konkurenčnímu.

Nejinak je tomu v případech bezpečnostních sborů, avšak zde je situace složitější v tom, že tyto jsou ze zákona vybaveny kompetencemi, které mohou být snadno zneužity nejen k dosažení vlastního prospěchu ze strany některých příslušníků, ale též k podpoře činností a cíli neslučitelnými se zásadami fungování ozbrojených složek demokratického státu.

Specifičnost prostředí bezpečnostních sborů je oproti jiným pomyslným či skutečným profesním sdružením umocněna nezřídka složitým výběrem příslušníků, jejich profesní přípravou a činností, která se ve většině případů odehrává mimo zrak veřejnosti nebo představuje zákonem stanovenou a chráněnou činnost utajovanou.

Řada faktorů ovlivňuje vztah každého příslušníka ke sboru. Pokud však má být jeho platným, kolegy a nadřízenými respektovaným členem, musí se přizpůsobit vnitřní „firemní“ kultuře. Součástí existence v takové kultuře je nepochybně též loajalita. Ta se může projevat v různých situacích různě a její pomyslná definice je v odlišných kontextech variabilní.

V systému, který vyžaduje a oceňuje loajalitu jako jednu ze základních podmínek fungování, je nahlášení nepravostí vnímáno jako zrada kolektivu, kolegů, provinění se proti kolektivnímu étosu a ohrožení image sboru. Jednou z výtek vůči oznamovateli by jistě bylo vytváření ovzduší nedůvěry vůči systému zvenčí a podezíravosti uvnitř.

Jaký je však vztah jedinců přináležejících k takovému sboru k němu samotnému? V práci je používán termín „profesní bratrstvo“, jelikož představená kvalita vztahů, jakkoli empiricky nedoložitelná, splňuje pomyslná kritéria takové sounáležitosti.

V pochopení podstaty tohoto vztahu bylo využito tvorby tří filozofických myslitelů, u kterých byl zkoumán takový vztah, který snese označení „přátelství“. Při studiu podmínek profesních bratrstev bezpečnostních sborů lze vztahy v nich panující nepochybně připodobnit k tomu, co je čtenými klasiky označováno jako přátelství, které je hodnoceno jako stupeň lásky a nejvyšší formy vztahu mezi ctnostnými osobami.

Zároveň však byly představeny i jiné pohnutky, vedoucí jedince k hledání společenství, jež mu umožní seberealizaci, pocit významnosti a smysluplnosti konaného, ať se již jedná o aspekty biologické, psychologické či společenské, tvořící i v tomto případě antropologickou jednotu.

Také u příslušníků bezpečnostních sborů, a snad i ve větší míře než jinde, se projevuje přirozená lidská touha přináležet něčemu organizačně většímu a sloužit vyšším ideálům, jakými jsou zajišťování bezpečí a spravedlnost, tedy přispívat k zabezpečování individuálních i kolektivních nejvyšších hodnot.

Ne však vše, co je při této činnosti morálně správné je též legální, což představuje jádro onoho konfliktu svědomí loajality a svědomí zákonné povinnosti.

Přece jen profesní bratrstva sdružují osoby s určitým druhem víry ve výjimečnost, předurčenost. K tomu se váže víra ve správnost takového společenství se stanovenými vnitřními pravidly, za jejichž porušení dojde k vyloučení a ztrátě práv do této vybrané společnosti patřit.

A tak zcela logicky vzniká reálná potíže spočívající v dilematu: na jedné straně udělat to, co je z hlediska normativního práva správné a společností očekávané, to co je povinností, na druhé straně však vyčlenit se z „elitního“ klubu a vystavit se pohrdání elitářských kolegů.

Práce poukázala na měnící se vnímání loajality v čase vlivem společenských proměn. V důsledku hodnotového pluralismu se mění též pojetí takové „zrady“ a jejího aktéra. Vzniká dichotomie fenoménu povinnosti a zrady, oproti povinnosti zrady.

Kdo byl dříve zrádcem, je nyní hrdinou. V tomto je dobře patrný rozdíl mezi společností individuální, kde se jedná o právě tohoto jednotlivce, který je hrdinou, a kolektivistickou, ve které je zrádcem.

Již jen z několika málo řádků shora je evidentní, že problém je velice komplexní a není možné předložit ucelený návod umožňující nalézt řešení naznačeného dilematu. Práce tak slouží k etické orientaci v tomto složitém problému, aniž by měla ambici označovat, co je správné a co špatné, aniž by měla ambici soudit.

Seznam použitých zkratk biblických knih a klasických filozofických děl

EN	Etika Níkomachova
Iz	Izajáš
Mt	Evangelium podle Matouše
Nu	Čtvrtá kniha Mojšíšova (Numeri)

Seznam použitých zkratk

CIA	Central Intelligence Agency (zpravodajská služba s vnější působností – rozvědka USA)
DMI	Director of Military Intelligence (ředitel britského vojenského zpravodajství)
DNI	Director of Naval Intelligence (ředitel britského námořního zpravodajství)
FBI	Federal Bureau of Investigation (Federální vyšetřovací úřad, kontrarozvědná služba USA)
GCHQ	Government Communications Headquarters (britská agentura signálového zpravodajství)
HUMINT	Human Intelligence (zpravodajství z lidských zdrojů)
KGB	Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti (v ruštině Комитет государственной безопасности; sovětská zpravodajská služba s vnější i vnitřní působností s represivními pravomocemi činná v letech 1954 – 1991)
MI-5	Military Intelligence Section 5 (britská vojenská kontrarozvědka)
MI-6	Military Intelligence Section 6 (britská vojenská rozvědka)
Mossad	zkratkové slovo označující Institut pro výzvědné a zvláštní operace (hebrejsky מוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים; izraelská zpravodajská služba s vnější působností)
SIS	Secret Intelligence Service (britská zpravodajská služba s vnější působností – rozvědka, nástupkyně MI-6)
SS	Security Service (britská zpravodajská služba s vnitřní působností – kontrarozvědka, nástupkyně MI-5)
USA	United States of America (Spojené státy americké)

Seznam literatury a dalších použitých zdrojů

ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Praha: P. Rezek, 1996, 496 s. ISBN 80-901-7967-3

A Spy Among Friends. [filmová série]. Režie Nick Murphy. Koprodukce USA a Velká Británie: Warner Bros. Discovery pro HBO Max, 2022

Augustinova koncepce pozemské obce. Judaismus a křesťanství. Svatý Augustin, život a dílo. [online]. Praha [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://svatyaugustin.estranky.cz/clanky/dalsi-tematicke-prace/augustinova-koncepce-pozemske-obce.html>

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad. Praha: Ekumenická rada církví v ČSR, 1984, 992 s.

Bible: překlad 21. století. Praha: Biblion, 2009. ISBN 978-80-87282-00-7

BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Bergsona po Tugendhata*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2022, 200 s. ISBN 978-80-246-5116-3

BLAŽKOVÁ, Miloslava. *Dějiny etických teorií od Kanta po pragmatismus*. Praha: Karlova univerzita, nakladatelství Karolinum, 2020, 224 s. ISBN 978-80-246-4384-7

BURNS, Judith. Deeply elitist UK locks out diversity at top. *BBC News* [online]. London: British Broadcasting Corporation, 2014 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/education-28953881>

CENCINI, Amedeo. Život jako dějiny, víra jako paměť IV. Memoria amoris: dějinně-biblická víra. *Zápisník Karmelu Edith Steinové* [online]. 31.1.2009 [cit. 2023-10-12]. Dostupné z: <http://www.cestanahoru.org/blog/?p=1738>

ČERNOUŠKOVÁ, Veronika. Tři stupně lásky v řeckém jazyce? Výrazy "milovat" a "láska" v klasické řecké literatuře a u církevních otců. *Studia Theologica*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 16(1), 17-45. ISSN 1212-8570

FORDOŃSKI, Krzysztof. „If I Had to Choose” – E. M. Forster and the Idea of Friendship. *Conference: Politics and Poetics of Friendship*. Krakov, 2016. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/317283904_If_I_Had_to_Choose_-_E_M_Forster_and_the_Idea_of_Friendship

HALL, Steven. This is how unusual it is for an intelligence officer to become a whistleblower. *The Washington Post* [online]. Washington, D. C.: The Washington Post, 2019 [cit. 2023-09-10]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2019/10/07/this-is-how-unusual-it-is-an-intelligence-officer-become-whistleblower/>

HASTINGS, Max. *Tajná válka 1939-1945: špioni, šifry a odbojová hnutí*. Brno: Jota, 2020, 624 s. ISBN 978-80-7565-232-4

HERMAN, Michael. *Potęga wywiadu*. Warszawa: Dom wydawniczy Bellona, 2001, 440 s. ISBN 83-11-09283-4

Horáček: *Víra v dezinformace a konspirace je součástí systematického tlaku digitálního prostředí*. Pořad Barbory Tachecí - Osobnost Plus. Online. YouTube. Praha: Český rozhlas Plus, 2023, 19.5.2023. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=coGjZZsb6lg>. [cit. 2023-12-18]

HORÁČEK, Jiří a DRTINOVÁ, Daniela. *Vědomí a realita: o mozku, duševní nemoci a společnosti*. V Praze: Vyšehrad, 2021. ISBN 978-80-7601-414-5

HOY, Claire a Victor OSTROVSKY. *Lstí a klamem: znepokojivý pohled do nitra Mosadu*. Bratislava: Ikar, 1991, 400 s. ISBN 80-711-8037-8

JEŽKOVÁ, Helena. Co je whistleblowing? A co přináší zákon o ochraně oznamovatelů? *NNTB Blog* [online]. Praha: Nenech to být (NNTB) [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.nntb.cz/blog/whistleblowing-vyznam>

Julian Assange. *Encyclopædia Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Julian-Assange>

KELLER, Jan. Byrokracie. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Byrokracie>

KLEINIG, John. Josiah Royce. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford, Ca.: Stanford University, 2007, 22.3.2022 [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/royce/>

KLEINIG, John. Loyalty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford, Ca.: Stanford University, 2007, 22.3.2022 [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/loyalty/>

KOCLUN, Jaroslav. Čest ve viktoriánské Anglii. *Bojovky* [online]. Equilibrium Education [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://bojovky.info/cest-ve-viktorianske-anglii/>

KOKEŠ, Radomír D. Film v paměti a paměť ve filmu. *Kulturně-literární revue Pandora*. Praha: Spolek Pandora, 2012, 205-214. ISSN 1801-6782. Dostupné také z: http://www.douglaskokes.cz/wp-content/uploads/2015/08/2012-Koke%C5%A1-R.-D.-Film_v_pameti_a_pamet_ve_filmu-.pdf

KOPAL, Petr. *Filmové reprezentace atentátu na Heydricha aneb Sequensův Atentát (1964) jako „film paměti“?* Přednáška dne 6. 9. 2023 v rámci Letní školy církevních dějin III. ve dnech 4. – 8. 9. 2023 v Litoměřicích. Pořádající organizace: Ústav pro studium totalitních režimů, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Evangelická teologická fakulta Univerzity

Karlovy, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně a Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové

KOURA, Petr. Film jako historický pramen. *Masarykova univerzita* [online]. Praha [cit. 2023-09-06]. Dostupné z:
https://is.muni.cz/el/1421/podzim2016/HIA109u/Film_jako_historicky_pramen.pdf

KRAUS, Jiří et al. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, 2005, 880 s. ISBN 80-200-1351-2

KRAUT, Richard. Aristotle's Ethics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford, Ca.: Stanford University, 2007, 29.3.2010 [cit. 2023-10-06]. Dostupné z: Aristotle's Ethics (Stanford Encyclopedia of Philosophy/Spring 2012 Edition)

Křivda a ublížení jsou to pravé peklo, říká kněz Marek Orko Vácha. Měli bychom odpustit i neodpustitelné? Online. Český rozhlas Plus. 17.12.2023. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/krivda-a-ublizeni-jsou-prave-peklo-rika-knez-marek-orko-vacha-meli-bychom-9135631>. [cit. 2023-12-18]

KUTĚJ, Libor. Historie vojenského obranného zpravodajství. *Vojenské rozhledy*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2004, XIII. (XLV.), (2), 126-143. ISSN 1210-3292. Dostupné také z:
https://www.vojenskerozhledy.cz/images/archiv_voj_rozhl/clanky/2004/Rozhledy2004-2/rozhledy2004-2.pdf

KUTĚJ, Libor. *Vojenská diplomacie jako zdrojová součást HUMINT*. Brno: Powerprint, 2019, 138 s. ISBN 978-80-7568-172-0

KUTĚJ, Libor. *Zdrojové možnosti HUMINT a CI/HUMINT v operacích*. Brno: Powerprint, 2020, 96 s. ISBN 978-80-7568-247-5

KUTÍLEK, Jakub. *Spravedlivá obec u Platóna*. Plzeň, 2019, 67 s. Dostupné také z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/37558/1/diplomova.pdf>. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta právnická. Vedoucí práce Doc. JUDr. František Cvrček, CSc.

LEWIS, Cleve Staples. *Čtyři lásky*. Praha: Návrat domů, 1997, 110 s. ISBN 80-854-9556-2

Loyalty. *Encyclopædia Britannica* [online]. Chicago: Encyclopædia Britannica [cit. 2023-09-03]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/loyalty>

MACHULA, Tomáš. Řád lásky podle Bonaventury. *Studia Theologica*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018, 20(1), 91-104. ISSN 1212-8570

MACINTYRE, Ben. *Špion mezi přáteli: Kim Philby a jedna velká zrada*. Přeložil Lubomír SEDLÁK. Brno: CPress, 2014. ISBN 978-80-264-0595-5

Morální dilema. *Slovník cizích slov - ABZ.CZ* [online]. Praha [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/moralni-dilema>

MUCHA, Ivan a HAVEL, Tomáš. Krize hodnot okcidentální kultury v postmoderní společnosti. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 2014, č. 1, s. 27-41. ISSN 0323-0619

MUCHA, Ivan. Společnost postmoderní. *Sociologická encyklopedie* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2023-12-18]. Dostupné z: Společnost postmoderní – Sociologická encyklopedie (cas.cz)

Official Secrets. [film]. Režie Gavid Hood. Koprodukce Velká Británie a USA: Clear Pictures Entertainment, Raindog Films, The Gordon Company, Ingenious Media a Screen Yorkshire, 2019

Oxytocin. Online. WikiSkripta. Dostupné z: <https://www.wikiskripta.eu/w/Oxytocin>. [cit. 2023-12-18]

Ozbrojený bezpečnostní sbor. *Ministerstvo vnitra České republiky - Informační servis* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky [cit. 2023-09-02]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/ozbrojeny-bezpecnostni-sbor.aspx>

PETŘÍČEK, Václav. *Pohled do hlubin úřednickovy duše: rozhovor o tom, proč svět potřebuje úředníky*. Praha: Corona, 2005, 140 s. ISBN 80-903-3633-7

Pět knih Mojžíšových včetně Haftarot. Praha: Sefer, nakladatelství Federace židovských obcí v České republice, 2012, 150 s.

PIÓRKOWSKI, Dariusz. Wartość i dynamika przyjaźni według Arystotelesa. *Portal Tezeus* [online]. Kasinka Mała, 2004, 30.11.2004 [cit. 2023-10-09]. Dostupné z: <https://portal.tezeusz.pl/2004/11/30/wartosc-i-dynamika-przyjazni-wedlug-arystotelesa/>

POLANTZ, Katelyn. Edward Snowden agrees to give up more than \$5 million from book and speeches. *CNN* [online]. Atlanta: Warner Bros. Discovery [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2020/09/21/politics/edward-snowden-money-books/index.html>

Profile: Edward Snowden. *BBC News* [online]. London: British Broadcasting Corporation [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-22837100>

Psychiatr Horáček: Sociální sítě jsou návykové a stresují nás. Online. Vinohradská 12. Praha: Český rozhlas, 2023, 7.8.2023. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/podcast-vinohradska-12-socialni-site-psychiatr-horacek_2308070600_cen. [cit. 2023-12-18]

Psychosomatické onemocnění. Online. Praha: Česká průmyslová zdravotní pojišťovna. Dostupné z: <https://www.cpzp.cz/clanek/3833-0-Psychosomaticke-onemocneni.html>. [cit. 2023-12-18]

ROEWER, Helmut, Stefan SCHÄFER a Matthias UHL. *Encyklopedie tajných služeb ve 20. století*. V Praze: Euromedia Group - Knižní klub, 2006, 544 s. Universum (Knižní klub). ISBN 80-242-1607-8

ROYCE, Josiah. *The Philosophy of Loyalty*. New York: The Macmillan Company, 1919, 428 s. Dostupné z:

https://forgottenbooks.com/en/download/ThePhilosophyofLoyalty_10028896.pdf

ROYCE, Josiah. *The Problem of Christianity. Volume II The Real World and the Christian Ideas*. New York: The Macmillan Company, 1913, 442 s. Dostupné z: <https://josiah-royce-edition.org/wp-content/uploads/2016/07/1913-The-Problem-of-Christianity-Vol.-II.pdf>

Řád lásky. *Databáze knih.cz* [online]. Polná [cit. 2023-09-02]. Dostupné z:

<https://www.databazeknih.cz/knihy/rad-lasky-146582>

ŘEZÁČ, Tomáš. *Z analů tajných služeb II. Ve službách Jeho veličenstva*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991, 248 s. ISBN 80-205-0136-3

SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971

Snowden. [film]. Režie Oliver Stone. Koprodukce Francie, Německo a USA: Endgame Entertainment, Vendian Entertainment a KrautPack Entertainment, 2016

STEELE, Robert. *Human Intelligence: All human, all minds, all the time*. Carlisle: U. S. Army War College, Strategic Studies Institute, 2010, 98 s.

SUVOROV, Viktor Andrejevič. *Akvárium*. Praha: Naše vojsko, 1996, 254 s. ISBN 80-206-0455-3

TISCHLEROVÁ, Monika. *Aristotelovo pojetí přátelství v Etice Nikomachově*. České Budějovice, 2012, 42 s. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Jakub Jínek, Dr. Phil.

VOJTÁSEK, František a Pavel ŽÁČEK. *Francouzský krtek: v první linii studené války*.
Cheb: Svět křídel, 2003, 264 s. ISBN 80-852-8094-9

WAGENKNECHT, Martin. *Teoretická vodítka pro existenciálně-analytickou diagnostiku*. Online. Společnost pro logoterapii a existenciální analýzu. Praha. Dostupné z: https://www.slea.cz/wp/?page_id=424. [cit. 2023-12-18]

WALKER, Harriet. Oxford University's cultural elitism has been exposed by this student campaign. *The Guardian* [online]. London: Guardian Media Group, 2014 [cit. 2023-09-05]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/mar/16/viral-diversity-campaign-oxford-racist>

WEST, Nigel. *MI-5. Operacje brytyjskiej Służby Bezpieczeństwa 1909-1945*.
Warszawa: Dom wydawniczy Bellona, 1999, 304 s. ISBN 83-11-08953-1

WOJTYŁA, Karol. *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu Maksa Schelera*. Lublin, 1959, 140 s. Habilitační práce. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Wydział Teologiczny

WOOD, Paul. Katharine Gun: the spy who tried to stop the Iraq war. *The Spectator* [online]. London: Press Holdings, 2019 [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://www.spectator.co.uk/article/katharine-gun-the-spy-who-tried-to-stop-the-iraq-war/>

WRIGHT, Peter a Paul GREENGRASS. *Lovec špiónů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 354 s. ISBN 80-710-6180-8